

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FILOZOFICKÁ FAKULTA

DIPLOMOVÁ PRÁCA

2011

Zuzana Úradníčková

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FILOZOFICKÁ FAKULTA

Etická reflexia environmentálnych problémov

Diplomová práca

Študijný program: Aplikovaná etika- Etická expertíza a etické poradenstvo

Školiace pracovisko: Katedra všeobecnej a aplikovanej etiky

Školiteľ: Prof. PhDr. Slavomír Gálik, PhD.

Nitra 2011

Bc. Zuzana Úradníčková

POĎAKOVANIE

Predovšetkým sa chcem poďakovať školiteľovi diplomovej práce prof. PhDr. Slavomírovi Gálíkovi, PhD., za čas, ktorý mi venoval pri zodpovedaní mojich otázok súvisiacich s diplomovou prácou, za jeho inšpirujúce podnety, odborné vedenie, vecné rady, pripomienky a ochotu, ktoré mi trpezlivo poskytoval po celú dobu vypracovania práce.

ABSTRAKT

ÚRADNÍČKOVÁ, Zuzana: *Etická reflexia environmentálnych problémov*. [Diplomová práca]. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. Filozofická fakulta; Katedra všeobecnej a aplikovanej etiky. Školiteľ: prof. PhDr. Slavomír Gálik, PhD. Nitra: FF UKF, 2011. 90 s.

Základom práce je analýza vzťahu medzi človekom a prírodou, vzťahu, ktorý sa v priebehu vývoja človeka ako druhu *homo* neustále obmieňal, niekedy slabol, inokedy silnel, tak vo vzťahu fyzickom, ako aj duchovnom. Súčasným vyústením tohto vzťahu sa podľa všetkého stáva dnes už výrazný konflikt, ktorý sa premietol do tzv. environmentálnej krízy. Poukážeme na najzreteľnejšie prejavy krízy, konkrétne preľudnenie, devastáciu prírody a vzťah ľudí k mimoludským druhom, ktorý zo sebou prináša mnohé aktuálne etické otázky. Taktiež je to i stav kultúry, keďže práve z nej vychádza ľudské konanie a zasahuje do okolitého sveta. Dochádza k stratám starých hodnôt, k zmene myslenia a nástupu stavu, v ktorom sa človek ocitá v konzumnej spoločnosti bez niečoho vyššieho a hodnotnejšieho. Poukázaním na tieto problémy sa venujeme praktickým návrhom v politickej a technickej oblasti každodenného života ako aj teoretickým zmenám - hlavne v myslení človeka. Nezabúdame si všímať, aká je v celom tom procese riešenia krízy úloha etiky, ktorou sa ozývajú predovšetkým pojmy ako zodpovednosť a ľahostajnosť, rovnosť a úcta k životu, skromnosť a ich prepojenosť s konaním človeka.

Kľúčové slová: človek, príroda, kultúra, ekologické problémy, environmentálna kríza, antropocentrizmus, biocentrizmus

ABSTRACT

ÚRADNÍČKOVÁ, Zuzana: *Ethics reflexions about environmental problems*. [Diploma thesis]. University of Constantius Philosopher in Nitra. Philosophic faculty; Department of general and applied ethic. Advisor: prof. PhDr. Slavomír Gálik, PhD. Nitra: FF UKF, 2011. 90 p.

The corner stone of the thesis is the analysis of relationship between human and nature, relationship which was during development of human *homo* always changing. Sometimes was weakened sometimes was growing stronger in physical and spiritual way. Actual result of this relationship is obvious conflict, which has transformed to so called environmental crisis. We are theoretically describing the most evidently statements of crisis, like overpopulation, devastation of nature and people behaviour to non – people species, which takes many actual ethics questions. It is also status of culture, because from it comes out human action and forces to the world around us. The old values are losing their significance, the ways of thinking are changing and as result man find himself in consumer society without any advanced values. By indicating the problems we dedicate applied bids in political and technical part of daily routine and also we are theoretically describing the changes in human thinking. We are not forgetting to mention the role and influence of ethics to human thinking and procedure, we are interested mainly in terms like responsibility and indifference, equality and respect to life, modesty and interconnection terms with human's action.

Key words: human, nature, culture, ecological problems, environmental crisis, antropocentrism, biocentrism

ÚVOD.....	6
1 ČLOVEK, KULTÚRA A PRÍRODA.....	8
1.1 ČLOVEK AKO KULTÚRNO-PRÍRODNÁ BYTOSŤ	8
1.1.2 Človek – tvorca kultúry.....	10
1.2 DUCHOVNO-KULTÚRNY VÝVOJ ČLOVEKA	13
1.2.1 Paleolit a neolit	13
1.2.1.1 Nadprodukcia.....	17
1.2.2 Starovek a stredovek	19
1.2.3 Novovek do pol. 20. storočia	21
1.2.4 Od pol. 20. storočia po súčasnosť	24
2 ENVIRONMENTÁLNA KRÍZA V SÚČASNOSTI.....	27
2.1 EKOLOGICKÁ KRÍZA.....	28
2.2 PROBLÉMY	30
2.3 POPULAČNÁ EXPLÓZIA (POTRAVINOVÝ PROBLÉM, ZDROJE ENERGIE, ODPADY) 30	
2.3.1 Spotreba energie	35
2.3.2 Odpady.....	36
2.4 PROBLÉM ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA	38
2.4.1 Druhovú rozmanitosť	39
2.4.2 Tropické pralesy	43
2.4.3 Šírenie púští a ohrozenie pôdy	45
2.4.4 Znečisťovanie vodných zdrojov.....	46
2.5 GLOBÁLNE OTEPLOVANIE	47
2.5.1 Ozónová vrstva, skleníkový efekt, kyslé dažde	48
2.6 KRÍZA ĽUDSKÝCH HODNÔT	52
2.6.1 Lorenzov postoj.....	53
3 NOVÁ FILOZOFIA	57
3.1 ANTROPOCENTRIZMUS.....	57
3.1.1 Kritika antropocentrizmu.....	58
3.2 BIOCENTRIZMUS ALEBO NATUROCENTRIZMUS	60
3.2.1 Kritika biocentrizmu	60
3.3 HLBOKÁ EKOLÓGIA.....	62
3.3.1 Porovnanie hlbkej ekológie s prevládajúcim svetonázorom (antropocentrizmom).....	69
3.4 SCHWEITZER, SKOLIMOWSKI	70
3.5 OHROZENÁ KULTÚRA	73
3.6 ZODPOVEDNOSŤ ČLOVEKA.....	75
3.7 EKOLOGICKÁ KRÍZA JE TECHNICKY RIEŠITEĽNÁ	77
ZÁVER	82
ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV	84
PRÍLOHY.....	89

ÚVOD

Hlavnou témou práce je človek a príroda, ich vzájomný a komplikovaný vzťah a interakcia, ktorá medzi nimi vzniká. Dôsledky tohto búrlivého a nerovnovážneho vzťahu sú viditeľné na zhoršujúcom sa stave životného prostredia i na našej samotnej existencii. Na druhej strane nás tieto skutočnosti vedú k zamýšľaniu sa nad postavením človeka na Zemi, nútia k prehodnocovaniu skôr prijatých teoretických i praktických záverov, prispievajú k náprave, a tým snád' i k ďalšiemu posunu človeka na duchovnej úrovni. Treba však jedným dychom dodať, že deštrukcia momentálne prebieha značne rýchlejším tempom ako sú prijímané kroky, ktoré by mali viesť k náprave a prevencii.

Jadro našej práce budú tvoriť state zaoberajúce sa meniacim sa vzťahom človeka k prírode. Poukážeme na problémy, ktoré svojou činnosťou spôsobujeme a pokúsime sa nájsť dôvody takéhoto správania. Zameriame sa na zmenu vnímania, pretože práve tá by mala v základe ovplyvniť našu budúcu existenciu a možno aj finálnu a prirodzenú symbiózu človeka s prírodou. Práve kvôli budúcnosti, ako aj v dôsledku terajšieho stavu sveta, sa domnievame, že daná téma je nanajvýš aktuálna. Cieľom našej práce je odhaliť históriu vzťahu človeka a prírody a vyznačiť najzásadnejšie pokroky, ktoré ovplyvnili evolúciu človeka. Tieto hlavné medzníky sa týkajú tak praktickej (technickej roviny, ktorá viditeľne menila prostredie), ako aj duchovnej roviny vývoja ľudí. Budeme analyzovať pokrok vedomia človeka, zmenu jeho hodnôt, a tiež zanalyzujeme nové návrhy teórií na zmenu vnímania a konania ľudského spoločenstva.

V prvej kapitole si roanalyzujeme človeka a jeho meniaci sa vzťah k prírode ovplyvnený jeho samotnou evolúciou. Predstavíme si človeka ako kultúrno-prírodnú bytosť od rannej kultúry (paleolit) po dnešné 21. storočie. V dôsledkoch dnešného vývoja sa nevyhneme ani zmienke o spôsobe bytia ľudí v konzumnej spoločnosti a jej nadprodukcii. Aktuálnosť tejto čiastkovej témy je zjavná.

V druhej kapitole si charakterizujeme environmentálnu krízu, ktorá je ústrednou témou našej práce. Zameriame sa hlavne na populačnú explóziu človeka a z nej vychádzajúce etické problémy. Tie v stručnosti predstavíme z rôznych uhlov pohľadov, vrátane tých radikálnych a menej preferovaných. Okrem preľudnenia sa budeme venovať aj životnému prostrediu a jeho devastácii. Zaujímať nás bude najmä otázka rozmanitosti druhov a s tým súvisiaci problém rovnoprávnosti zvierat a ľudí. Ďalším dominantným problémom bude globálne otepľovanie našej planéty. Načrtne možné budúce následky

tohto otepľovania, ktoré budú mať dopad na spôsob života človeka, pokiaľ nezmení svoje správanie a neprijme zodpovednosť za svoje činy. Tieto tri problémy sú globálnymi problémami celého sveta a reálne zasahujú do kvality života na planéte Zem. V tejto časti práce sú sčasti predstavené aj riešenia spomínaných problémov, avšak vo väčšej miere sú zastúpené až v teoretickej časti, kde sa budeme zaoberať nevyhnutnosťou zmeny konania, a teda primárne myslenia, vedomia človeka. Pretože tak, ako aj iní významní myslitelia sa domnievajú, myslíme si i my, že v prvom rade zmena, obrat človeka v myslení je tým najlepším a najzásadnejším riešením ekologickej krízy, od ktorého sa môžu neskôr odvíjať riešenia technického charakteru. Nadväzujúcim problémom sú z tohto dôvodu ľudské hodnoty a ich strácanie, obnovovanie a prerod. Na ich bližšie definovanie nám pomôže Lorenzova analýza z jeho diela *8 smrteľných hriechov človeka*.

Záverečná tretia kapitola je založená predovšetkým na hermeneutickej metóde. Predstavuje výklad diel rôznych filozofov, ktorí sa snažia svojimi teóriami modifikovať vedomie človeka, ktoré je dnes známe ako svetonázor. Medzi takýchto mysliteľov patrí A. Naess, A. Schweitzer, H. Skolimowski, J. Šmajš, či H. Jonas. Taktiež v tretej kapitole predstavíme a budeme analyzovať i kritizovať dva centrálné pohľady na svet - antropocentrický a biocentrický. Pri vykreslení nových návrhov vedomia („nová filozofia“) budeme spájať jednotlivé teórie a povyberáme to najzásadnejšie a najprimárnejšie, čo je potrebné na zmenu vedomia človeka. Na konci kapitoly spomenieme aj technickú a politickú riešiteľnosť ekologickej krízy, a tiež sa pristavíme pri probléme trvalo udržateľnej budúcnosti Zeme pre ľudstvo.

V závere zhrnieme a zhodnotíme efektívnosť doterajšieho ľudského snaženia sa pri navrhovaní nových teórií na zmenu správania a prevzatia zodpovednosti za seba i okolie, v ktorom žijeme.

1 ČLOVEK, KULTÚRA A PRÍRODA

Vyššie uvedené tri pojmy nás v tejto kapitole budú najviac zaujímať, pretože predstavujú základ toho, čomu sa chceme v tejto práci venovať a sú vzájomne prepojené. V dnešnej modernej uponáhľanej dobe je toto prepojenie menej zdôrazňované, menej významné, menej podstatné ako kedysi pred stovkami rokov. Pre našu prácu je dôležité, aby sme na úvod charakterizovali všetky pojmy a poukázali na väzby medzi nimi. Zaujímať nás taktiež bude ich jednotlivý i vzájomný vývoj, všímať si budeme ako v jednotlivých ľudských epochách striedavo strácali a naberali na význame. Začneme človekom, jeho vzťahom k prírode a kultúre. Týmto spôsobom poukážeme na jednotlivé fázy jeho vývoja a pokúsime sa odhaliť miesto, ktoré vo svete zastáva, ktoré svojimi schopnosťami nadobudol a nadobúda naďalej.

1.1 Človek ako kultúrno-prírodná bytosť

Človek je kultúrno-prírodná bytosť a ako druh *homo sapiens* má dominantné postavenie¹ na Zemi. Avšak nie vždy tomu tak bolo. Jeho postavenie v prírode sa menilo v závislosti s jeho vývojom, napredovaním. Prvou otázkou, na ktorú by sme mali nájsť odpoveď je, kde a kedy hľadať pôvod človeka? Ako to všetko začalo? V západnej filozofickej tradícii pod vplyvom teistických náboženstiev (judaizmus, kresťanstvo, islam) sa pôvod človeka odvodzoval od stvorenia Bohom. Tento pohľad dominoval až do 19. storočia, kedy Ch. Darwin vo svojich dielach *O pôvode druhov* (1859) a *Pôvod človeka a pohlavný výber* naznačil evolucionistický pôvod človeka (Gálik, 2008, s.95).

Ch. Darwinovi dali za pravdu aj nespočetné dôkazy v podobe paleoantropologických nálezov. Pôvod človeka sa na základe vedeckých prác dá zhrnúť do nasledovných fáz: *Ramaphitecus* (pred 14 mil. r.), *Homo habilis* (pred 2,5 mil. r.), *Homo erectus* (pred 1,4 mil. r.) a *Homo sapiens* – človek rozumný (pred 60 tis. r.). K jednotlivým fázam sa ešte vrátíme neskôr, keď budeme poukazovať na postupné vzdľavovanie sa človeka od prírody, od jeho zvieracej podstaty. Spomínané vzdľavovanie bolo nevyhnutným krokom, pokiaľ mal človek v živočíšnom svete prežiť. Je v tom určitý paradox, keďže snaha prežiť v prírode naštartovala vývoj, ktorý zapríčiňoval stále

¹ Vďaka prevahe v počte obyvateľov, ale i ľudskému intelektu, ktorý nás povyšuje nad ostatné mimoludské druhy.

intenzívnejšie odcudzovanie sa pôvodnému prírodnému princípu. Človek sa musel vydat' touto cestou, ak mal, zo živočíšneho hľadiska ako najbiednejšie vybavený tvor, prežiť.

L. Hanus vidí človeka ako jednotu, a to jednotu tela a ducha, pričom duch je dôvodom odlišnosti človeka od živočícha, fakticky odlišnosti od celého prírodného sveta. Hovorí o tom, že ľudské bytie sa principiálne odlišuje od prírodného bytia (Hanus, 1997, s.53). V prvom rade ide o odlišnosť fyzickú. Človek má holé telo, slabšie vyvinuté zmysly, oproti zvierat'u má oslabený inštinkt. V živočíšnom svete, v ktorom platí, že silnejší vyhráva, je človek bezbranným tvorom odsúdeným na záhubu. Človek však nepodľahol, naopak, stal sa vládcom planéty. Čo mu to umožnilo? Podľa L. Hanusa to bola jeho duchovná stránka, využitie potenciálu rozumu. „*Prvým krokom človeka duchovného, homo sapiens, prvým prejavom jeho odlišnosti od zvierat'a je to, čoho zviera nie je schopné: že sa od svojho prostredia, od sveta, oddeľuje*“ (Hanus, 1997, s.58). V podobnom duchu sa vyjadruje aj M. Scheler, keď hovorí, že zviera je uzatvorené v prírodnom prostredí, kým človek ho prekonáva, odpútava sa od prostredia a je otvorený voči svetu. Rozdiel medzi zvierat'om a človekom je najmä v myslení a sebavedomí, pretože aj keď zviera myslí a má vedomie, nevie, že myslí, t.j. nemá sebauvedomenie (Gálik, 2008, s.98). Môžeme teda konštatovať, že schopnosť, ktorá človeka odlišuje od živočíšstva a ktorou on zaujíma svoje zvláštne miesto vo svete, je rozum.

Ďalej by sme sa mali pokúsiť zodpovedať otázku, aké je to zvláštne miesto človeka vo svete, čo je to, čo má so všetkým tvorstvom spoločné, a čím sa od neho odlišuje? L. Hanus i S. Gálik sa v tomto prípade zhodujú. L. Hanus vidí, že „svet“ predstavuje pre zviera priestor, v ktorom prežije svoj biologický život, svoj zrod, dospievanie, živenie, rozmnožovanie, zánik. Podobne je na tom človek, avšak s dôležitou, až podstatnou nadstavbou. Človek v tomto svete zaiste nemá za úlohu len ukojiť svoje biologické potreby – prejsť svetom a zaniknúť. V tomto svete má vyššie, má všeobecné úlohy, tvrdí L. Hanus (1997, s.59). S. Gálik taktiež vidí človeka najskôr ako materiálnu a biologickú bytosť, pre ktorú platia fyzikálne, chemické a biologické zákony. V tomto smere je pevne zviazaný s prírodou. Nezabúda však dodať: „*V bytostnom základe človeka je čosi ako „prázdny priestor“, prípadne „nič“, čo ho uvoľňuje z organickej viazanosti, a ktorý mu umožňuje myslieť, chcieť a realizovať svoju ľudskú dimenziu*“ (Gálik, 2008, s.109). Zhrnúť by sa to dalo tak, že poznávanie aj u človeka začína zmyslovým vnímaním, ktoré tvorí akýsi základ, v prípade človeka prekonávaný nadväzujúcim abstrahovaním, vytváraním pojmov, hodnotení, porovnávaní záverov. „*Zviera nie je schopné o niečom si*

utvoriť pojem. Takisto nie je schopné reflexie a sebareflexie. Zviera nemá sebavedomie a sebauvedomenie“ (Hanus, 1997, s. 67).

Človek je v rámci európskej filozofie najčastejšie definovaný ako telesno-duševná bytosť, pričom ľudské dejiny sú dôkazom toho, ako v jednotlivých etapách vývoja prechádzal dôraz kladený na ducha k telu a naopak. Tieto dva princípy tvoria jednotu človeka. Telo mu pripomína blízkosť k prírode, závislosť na jej zákonoch, duch je dôvodom odlišnosti od živočícha. L. Hanus v prípade človeka hovorí o zduchovnení hmoty, ktoré sa prejavuje v kultúre. Pripomína, že človek je sám sebe úlohou: aby svoje telesné bytie dvihol do duchovného, aby sa zduchoval (1997, s.52). V tom vidí aj zmysel jeho života, snaženia človeka, pôvod a význam kultúry. *„Všetky materiálne prvky duchovná stránka človeka používa ako prostriedky na vyjadrenie, na pomocné realizovanie úlohy či myšlienky. Na materiálne produkty hľadá rozumný človek stále ako na pomocné prostriedky realizovania, ktoré síce na to nevyhnutne potrebuje. Ale bez rozumného duchovného zásahu tieto prostriedky zostávajú nepotrebnou hmotou. Iba duch v nich uvidí ich použiteľnosť, vo vzťahu k cieľu, iba duch ich vie použiť ako prostriedky k svojmu cieľu“ (Hanus, 1997, s.54).* Preto sa kamene mohli pred miliónmi rokov vynaliezavosťou človeka meniť na nástroje a zbrane, ktoré mali dopomôcť k cieľu nájsť a ukoristiť potravu, preto sme dnes svedkami najrozličnejších prejavov činnosti ľudského ducha.

„Pre človeka je príznačná externalizácia vlastných duševných procesov, t.j. ich vonkajšia reprodukcia v materiálnych symboloch a kultúrnych ideách. Toto premietanie ľudských psychologických duševných aktivít je základom všetkých kultúr, predchádza patriarchátu i matriarchátu a súvisí s príchodom človeka ako druhu asi pred jedným miliónom rokov“ (Frankl, 2003, s.34-35). Inak povedané, človek je bytosť, ktorá sa dokáže externalizovať, dokáže byť vnútri a mimo seba samého. G. Frankl práve túto ľudskú schopnosť považuje za základ výroby nástrojov, animizmu, uctievania bohov a ideológií (Frankl, 2003, s. 38).

1.1.2 Človek – tvorca kultúry

Ako bolo povedané, človek svojou podstatou, svojou komplexnou jednotou tela a ducha, stojí nad okolitým svetom ako pozorovateľ, ktorý je však až príliš zainteresovaný, pozorovateľ, ktorého stanovisko je nemenne určené uprostred tohto sveta, ponad ktorý sa snaží hľadiť. Človek vychádza z prírody a teda prv, než sa bližšie pozrieme na dôsledky ľudskej duchovnej činnosti, mali by sme si priblížiť, čo pod pojmom príroda rozumieme.

Slovo príroda pochádza z latinského „*natura*“ a gréckeho „*physis*“. Obe slová naznačujú súvis s „rodom“, s „narodením“. Pojem „príroda“ má viacero významov. Jednak znamená vzťah k niečomu živému, svojskosť niečoho živého, svojskosť, ktorá sa „stala“, ktorá sa „zrodila“ a tak sa „vyvinula“ a „vyrástla“ zo síl prírodných a podľa prírodnej zákonitosti. V širšom zmysle znamená príroda podstatu, prirodzenosť každej bytosti. Prírodné dianie deje sa „samo“, „samo od seba“, svojím vnútorným zákonitým spádom a rytmom. „*Prírodná spontánnosť je protikladom schválnosti ľudskej, úmyselnej, prevzatej*“ (Hanus, 1997, s. 136).

Človek teda v prírode zastáva výnimočné postavenie, keďže v mnohých smeroch sa odlišuje od ostatných pozemských organizmov. „*Hmota v človeku má iné miesto a funkciu ako hmota mimo človeka. Jednota telesno-duchovná, osobná, má v človeku zmysel finálny: jednota pre niečo, pre nejaké zameranie. Telesnosť ľudská má svoje určenie. To určenie je zduchovenie*“ (Hanus, 1997, s.113). Výsledkom duchovnej činnosti človeka je kultúra. Tento pojem by sme v prvom rade mali odlíšiť od pojmu príroda. „*Kultúra je totiž čisto ľudská činnosť, ktorá je nadstavbou prírody alebo ako hovorí H. Plessner je „druhou prírodou.“ Kultúra je vlastne všetko, na čo človek pomyslí, vysloví a urobí*“ (Gálik, 2008, s. 133). V súčasnosti má pojem kultúra veľmi široký význam. Vlastne zahrňuje všetko, čo človek v rámci svojho dejinného vývoja vyslovil, pretvoril a vytvoril.

Slovo kultúra je latinského pôvodu. Pochádza zo slovesa *colere*, čo znamená trvalú činnosť. Pôvod kultúry – po renesanciu - je podľa L. Hanusa náboženský. Prvou pohnútkou diel, úkonov, hier, predmetov, obrazov, budov, svätých miest bolo vzdávanie úcty. Potom nastal prelom a umenie získalo zmysel psychologicko-estetický (Hanus, 1997, s.125). My dodávame, že na vzniku kultúry sa nepodieľal iba kultový faktor, ale že nemenší význam mala i samotná vôľa prežiť, v náročných podmienkach doby ľadovej to znamenalo vynachádzavosť pri zaobstarávaní potravy, pri ochrane voči predátorom a podobne.

V európskej tradícii sa kultúra chápala najprv ako „*agricultura*“. V tejto súvislosti L. Hanus píše: „*Pojem kultúry sa vypestoval najprv na hmotnom poli, ako práca rúk, preto ako „agricultura“. Túto tradíciu, tento zemský pôvod, si máme natrvalo pamätať*“ (Hanus, 1997, s.127). Ďalej pripomína, aký význam mala kultúra v počiatkoch a podáva jej výstižný výklad, ako ju v *Georgikách* chápal Vergílius. Ten rozvíja všetky prvky kultúry a dôraz kladie na jej spojenie s prírodou, obohacujúce a nevyhnutné. L. Hanus píše: „*Je tu zem, (...) zem ako matka, plodná, plná miazgy a životnej sily, ktorá ale*

čaká na pracovný zásah človeka, aby ju oplodnil, aby z nej vyvolal jej skryté potencie. K čakajúcej zemi prichádza človek, hospodár, „agricola“. Prináša svoje odhodlanie, svoju trpezlivosť, svoju vytrvalosť, svoj um, svoj úmysel, ale, pravdaže, aj svoj krvopotný srd. K zemi sa nakloní, nie ako lúpežník, zem drancovať, ale ako jej priateľ. Nie výlučne pre seba ju chce zužitkovať, ale slúžiť jej chce, chce splniť jej vlastné určenie, ktorým je zušľachtenie, do vyššej formy a úrovne. (...) V Georgikách prvý raz sa oslavuje človek pracujúci, s láskou slúžiaci“ (1997, s.127).

Ako ďaleko je súčasná kultúra od tohto ideálu. Zmysel kultúry sa síce preniesol z agrárneho na duchovné pole, to však so sebou prinieslo mnohé ťažkosti, ktoré vyplávali na povrch v nedávnej minulosti. Kultúra čelí novým problémom, ktoré sa zdajú byť komplikovanejšie ako kedykoľvek predtým. S. Gálik ich vymenúva v nasledovnom poradí: problém technickej civilizácie a pôvodných kultúr, problém globalizácie, multikulturalizmu a ekologickej krízy. Ďalej poznamenáva, že tieto problémy neboli ešte pred storočím identifikovateľné a stali sa naliehavými až v druhej polovici 20.storočia. Okrem iného vyplynuli z faktu, že človek dospel do takého bodu, že vie viac, ako môže realizovať. Neplatí to pritom len pre hrozby vojen zo zbraňami hromadného ničenia, ale aj pre energetickú a ekologickú krízu a pod. (Gálik, 2008, str. 133).

Podkapitolu o človeku, kultúre a ich vzťahu k prírode ukončíme podnetným Hanusovým výrokom, ktorý by mali mať generácie vždy na pamäti: *„Príroda nie je myslenou antitézou kultúry, ale jej zárodkom, jej maternicou. Nielen štádiom, ktoré sa má prekonať, ale aj večným vzorom kultúry“* (Hanus, 1997, s.133).

V nasledujúcej podkapitole by sme radi zhrnuli materiálno-inštrumentálny² vývoj človeka od čias človeka ako lovca, cez obdobie poľnohospodárstva, až k priemyselnej revolúcii. Taktiež spomenieme dôležitý medzník vo vzťahu človeka a prírody, ktorý bol spôsobený zmenou myslenia. Človek je myslíaca bytosť, ktorá sa, okrem uspokojovania svojich primárnych potrieb, potrebuje realizovať vo svojom prirodzenom prostredí. Prirodzeným prostredím sa pre neho stáva kultúrna krajina, vytvorená ním samým, a už nie nepretvorená príroda, v ktorej má pôvod.

² Pod týmto pojmom máme na mysli progres ľudskej technológie a jej vplyv na vyspelosť človeka a jeho kultúry. Tzv. kultúrny vývoj.

1.2 Duchovno-kultúrny vývoj človeka

Pod kultúrou sa zjednodušene rozumie všetko, čo vzniklo ľudským pričinením, na rozdiel od prírody, ktorej existencia nebola podmienená ľudskou činnosťou. Kultúra vyrástla, bola vytvorená človekom. Jej primárnym materiálnym základom je však príroda. Dnes ju môžeme vnímať ako jej protiklad, ktorý je stále sa vyvíjajúci proces ovplyvňovaný človekom. Tento proces je transnárodný (prekračujúci jeden národ, nejaké územie). Je to jednotná, spájajúca vlastnosť celého ľudstva na našej modrej planéte (Fobelová, 2004, s.8-9).

Progres človeka si priblížime v štyroch podkapitolách, ktoré budú predstavovať štyri hlavné kultúrne etapy človeka, v ktorých si postupne podmaňuje prírodu a zároveň zdokonaľuje svoje schopnosti ako druhu.

1.2.1 Paleolit a neolit

Paleolit, čiže staršia kamenná doba, sa datuje približne do obdobia 3 mil. až 8 tis. rokov pred Kristom. Človek počas tohto dlhého časového úseku prešiel značným vývojom. Všeobecne sa za prvého spoločného predchodcu „*afrických ľudoopov, ázijských ľudoopov a človeka považuje Ramapithecus*“, ktorý sa na Zemi objavoval približne pred 7 miliónmi rokov (Gálik, 2008, s.95). Druh, ktorý žil súčasne s človekom pred 1 miliónom rokov bol „*Australopithecus afarensis, najrannejší známy hominid, ktorý bol nepochybne dvojnohý, ale uchoval si niektoré anatomické rysy obyvateľov stromov*“ (Leakey, 1996, s.31). Australopitekovia predstavujú časť ľudských predkov, ale nejde o priamu vetvu moderných ľudí. „*Boli ľuďmi s podobným spôsobom chôdze, ale nič viac*“ (Leakey, 1996, s.55). Prvým ľudským druhom bol druh *Homo*, pri ktorom je badať „*zmenu veľkosti mozgu a štruktúry zubov*“ (Leakey, 1996, s.55). Čo signalizuje prechod od rastlinnej potravy k potrave mäsitej. Týmto prvým človekom bol *homo habilis* (2,5 milióna rokov). Nájdené oštepky, škrabadlá ktoré poukazujú na vedomú užitočnú prácu a „*reflexiu, s ktorou sa stretávame len u ľudí*“ (Gálik, 2008, s.96).

Zlepšovanie technológií výroby prvých nástrojov hovorí o vývoji myslenia, ale i zmene chápania prírody ako zdroji toho čo nám pomáha pri napredovaní. Najskôr príroda vystupovala vo vzťahu k človeku ako matka, niečo, čoho je súčasťou. Mal ju v úcte, vážil si živé tvory, ktoré mu umožnili prežiť. Príroda bola pre neho nepoznaná a v mnohých situáciách vyvolávala rešpekt a strach, pričom tento strach pramenil práve z nepoznaného.

Tým primárnym, čo posúvalo človeka dopredu, základom pre progres a vývoj jednotlivých druhov na Zemi, bola potrava a jej spracovanie. Spôsob získavania potravy hral dôležitú úlohu vo vývoji človeka, v našej biologickej i kultúrnej revolúcii (Dubnička, 2007, s.111).

I. Dubnička hovorí o prvej kultúrnej revolúcii v súvislosti s opracovaním kameňa. Kamenné nástroje začali naši predkovia vyrábať približne pred 2,5 miliónmi rokov. Táto prvá technologická aktivita odštartovala ľudský vývoj v prispôsobovaní sa vo svete, v stratégii na prežitie (Dubnička, 2007, s.113). Vďaka tejto prvotnej aktivite, ako tvrdí I. Dubnička, sa vytvára potreba človeka produkovať nadprodukcii. K samotnej nadprodukcii sa ešte vrátíme v nasledujúcej podkapitole.

Začiatok primitívnej industrializácie, t.j. vyrábanie nástrojov, je začiatkom kultúry, aj keď nešlo o cieleňú výrobu, ani o konkrétny tvar. Vznik prvých nástrojov bol skôr náhodný, ale aj napriek náhodnosti odštartoval ľudskú kultúru. „*Kultúra je v podstate technológia (prvé štádium je výroba kamenných nástrojov), ktorou si rod Homo zabezpečuje potravu, primárny faktor pre zachovanie druhu, čiže je to jeho stratégia v medzikonkurenčnom druhovom prostredí*“ (Dubnička, 2007, s.118). Prvý cieleňe vyrobený pästný klin bol vyrobený pred 1,4 miliónmi rokov. „*Je to prvý hmotný doklad toho, že človek dal zámerný tvar prírodnému materiálu. Tak vymedzil hranicu medzi prírodou a kultúrou*“ (Dubnička, 2007, s.114). V tomto štádiu vidno prvé kroky človeka k podmaňovaniu si prírody. Využitie kameňa na nástroje sa stáva prevratom v evolúcii človeka. Je to prvá technológia, hoci primitívna, ktorá umožnila rodu *Homo* posunutie smerom dopredu k dnešným moderným a zložitejším technológiám. Kamenné nástroje umožnili našim predkom špecializovať sa viac na lov zvierat a teda živiť sa mäsom (pred 2 mil. rokov).

Prvý nástroj sa taktiež dá vnímať ako prvý krok ku kríze prírody a človeka, aj keď jeho dopad nie je taký badateľný niekoľko ďalších miliónov rokov. Z dnešného pohľadu sa nám práve tento fakt javí ako počiatok súčasnej miery odcudzenia človeka od prírody. Našťastie progres nebol taký rýchly, aby sa to hneď negatívne odzrkadlilo na prírode. Z tohto dôvodu pokladáme obdobie lovcov a zberačov za najdlhšie a najharmonickejšie pre človeka a prírodu.

Pred vytváraním kamenných nástrojov sa človek pravdepodobne živil skôr bylinnou potravou a lovom malých zvierat. Keď bol už vyzbrojený kamennými zbraňami, tak začal loviť sám. A úspešne, hoci lov bol veľmi náročný. Vyžadoval si spoluprácu celej skupiny. Aj keď je človek oproti zvieratú slabšie fyzicky vybavený, vynahradzuje si to svojim intelektom, komunikáciou (prvým jazykom boli len zvuky, ktoré naznačovali,

vyjadrovali základné potreby ohľadne potravy, lovu alebo pocity ako strach, radosť a hnev). Bez nástrojov mohol loviť malú zver, ale postupným vývojom a využitím svojich predností sa mohol začať orientovať aj na väčšie zvieratá.

„Pokiaľ by sa stále lovili len malé zvieratá, evolúcia by prebiehala oveľa menej efektívne a išlo by skôr o genetické zmeny než kultúrne premeny. (...) *Homo erectus* ani *Homo sapiens* by sa nevyvinuli“ (Frankl, 2003, s.53). G. Frankl navyše uvádza i ďalší významný faktor, ktorý sa možno rozhodujúcou mierou podieľal na rannom vývoji človeka. Ten, podľa neho, neustrnul na jednom vývojovom stupni vďaka nástupu doby ľadovej. „*Orgány agresie hominidných predchodcov človeka museli počas dlhej doby relatívne pokojnej a stabilnej existencie retardovať alebo degenerovať a ich nositelia boli „odrazu“, po dlhom období stability a relatívneho pokoja, vrhnutí do krízy a intenzívnej úzkosti: inteligentný a mierumilovný opočlovek bol vydesený a rozžúrený. Práve také podmienky zavládli v dobe ľadovej*“ (Frankl, 2003, s.55). Predchodca človeka teda musel sústrediť všetky svoje sily a schopnosti a pokúsiť sa prežiť. Energia vynakladaná do zvládnutia nepoznanej situácie, nových životných podmienok, sa odzrkadlila v ďalšom napredovaní.

Homo erectus predstavuje v antropogenéze ďalší vývojový typ človeka, samostatný druh, ktorý nasledoval vývojovo po druhu *Homo habilis*. Žil v období pred 1,4 – 500 tis. rokmi a chodil už vzpriamene. G. Frankl v ňom vidí prvý, skutočne z prírody sa vyčleňujúci druh človeka: „*Homo erectus* už nežil len vo vonkajšom svete, vo svete okolo seba, prestal byť úplnou súčasťou prírody. Musel sa obrátiť proti nej a vnútiť jej svoju vôľu, musel s ňou manipulovať, meniť ju a unikať z nej, kedykoľvek to bolo možné, do prostredia, ktoré si sám vytvoril a nazval ho domovom. A v ňom musel vytvoriť teplo a lásku, aby sa ochránil pred hrozbami zvonku. Z domova a sveta sa stali dve rôzne a oddelené entity“ (Frankl, 2003, s.69).

Do obdobia existencie *Homo erectus* spadajú i najstaršie nájdené ohniská. Sú staré asi 750 tisíc rokov. Využitie ohňa predstavuje vo vývoji človeka významný zlom. *Homo erectus* si ho priniesol do miest, kde si vybudoval svoje domovské základne, vo svojich jaskyniach vytvoril zóny tepla a svetla, aby mohol ľahšie čeliť drsným živlom, noci a dravcom. Naši predchodcovia ho najprv získali z prírodných zdrojov, boli to teda jeho užívatelia, až neskôr sa naučili aj zakladať. Význam ohňa si všíma i G. Frankl: „*Okrem tepla a ochrany pred veľkými šelmami a okrem bezpečia viac či menej trvalého domova poskytoval oheň tiež svetlo. Predĺžil sa tak deň, hodiny po zotmení sa stali hodinami odpočinku, kedy mohol praveký človek plánovať stále zložitejšiu činnosť. Z posedenia*

okolo ohňa sa stala udalosť, ktorá stmelovala starých i mladých členov tlupy“ (Frankl, 2003, s.64).

Využitím ohňa, ktorý mení kvalitu života *homo erectus*, sa začína druhá kultúrna revolúcia. Oheň je, po kamenných nástrojoch, druhým základným činiteľom v kultúre ľudstva. I. Dubnička pokladá oheň za technický zdroj energie, pomocou ktorého dochádza ku vzniku civilizácie. V tomto zmysle už teda hovorí o odštartovaní civilizačného procesu (začiatok technickej vyspelosti) (Dubnička, 2007, s.127). Surová strava sa mení na kultúrnu prostredníctvom tepelnej úpravy ohňom. Okrem toho, oheň poskytol človeku schopnosť čeliť chladu, čo viedlo spolu s vyhotovovaním a efektívnym využívaním prvých nástrojov k zaľudňovaniu planéty. Lepšie podmienky pre život, zvýšili šance prežiť pre väčší počet ľudí, čím tiež narástla miera pôrodnosti. Človek sa stáva najsilnejším predátorom na Zemi zásluhou svojich kamenných zbraní a ohňa. Práve oheň nepriamo spôsobil tlak rodu *Homo* na prírodné prostredie. Dva zdroje moci ľudstva ovplyvnili postavenie človeka v prírode. Dochádza k zmene vzťahu a ďalšieho odcudzovaniu sa prírode.

Z druhu *Homo erectus* sa približne pred 110 tis. rokmi vyčlenil samostatný druh – človek neandertálsky, ktorý je v súčasnosti považovaný za slepú vývinovú vetvu. Napriek tomu, že sa z neho nevyvinul *Homo sapiens*, človek neandertálsky predstavuje v antropogenéze dôležitý medzičlánok. G. Frankl o ňom hovorí ako o veľmi zručnom lovcovi, ktorý sa dokázal fyzicky i technologicky dobre prispôbiť arktickým podmienkam poslednej doby ľadovej a rozšíril sa vo veľkom počte v mnohých častiach sveta. Navyše „*svojou novou metódou – otesávaním pazúrikov a zaostrovaním čepeľí – zahájil revolúciu vo výrobe nástrojov*“ (Frankl, 2003, s.72).

Príchod *Homo sapiens* (vznikol pred 60 až 40 tis. rokmi v severnej Afrike, na Blízkom východe a južnej Ázii) na európsky kontinent bol náhly a rozhodol o ľudskej evolúcii. Jeho príhod „*ohlasoval najväčší pokrok vo vývoji človeka, ale aj jednu z jeho najväčších tragédií – neandertálsku katastrofu*“ (Frankl, 2003, s.81). Za prvého skutočného človeka, ktorý už bol fyzicky aj duševne ako my, možno teda považovať človeka kromaňonského. Bol to prvý európsky predstaviteľ *Homo sapiens*. „*Kromaňonský človek je popisovaný ako vysoký tvor s pravidelnými rysmi, vysokým čelom, vystúpenou bradou, malými zubami a jemnými tvárovými kosťami bez obrovských nadočnicových oblúkov, ktoré boli príznačné pre človeka neandertálskeho a všetkých jeho predchodcov. (...) Jeho nepochybne najdôležitejším vynálezom bol nástroj nazývaný rydlo. Bol to zvláštny druh dláta alebo ryteckého náradia, ktorý umožňoval vyrábať nástroje z kosti,*

jantáru a slonoviny s takou presnosťou a efektivitou, že to presahovalo čokoľvek, čoho bol človek do tej doby schopný“ (Frankl, 2003, s.83). Vďaka tomu dokázali kromaňonci získať opracovaním pazúrka čepel' ostrú ako nôž. Okrem toho boli schopný založiť oheň kdekoľvek sa nachádzali, nosili šaty a vo svojich sídlach vyvinuli deľbu práce. Homo sapiens však nepriniesol len technologickú revolúciu a vynález umelého obydlia (prechod z jaskýň pod umelo vytvorené prístrešky), ale vykazoval aj neúnavnú umeleckú činnosť a najmä sociálnu štruktúru matriarchátu (Frankl, 2003, s.85). To znamená, že vedúce postavenie v spoločenstve zastávala žena – matka.

Kým prvé dve kultúrne revolúcie (využívanie kamenných nástrojov a ohňa) sú najmenej konfliktné vo vzťahu človeka k prírode, tretia etapa už predstavuje výraznejšie prehlbovanie spomínaného odcudzovania sa prírode. Prejavom tretej kultúrnej revolúcie je objav organizovaného poľnohospodárstva (začiatok neolitu), ktoré však malo jednu podmienku: správu pospolitosti museli prevziať muži. *„Nemôže byť pochyb, že organizované poľnohospodárstvo, tak ako začalo pred 10 až 11 tis. rokmi na Blízkom východe – t.j. poľnohospodárstvo v našom slova zmysle – bolo riadené a uskutočňované mužmi. (...) Ich vzostup sa však nedá vysvetliť len príchodom poľnohospodárstva. Jeho psychologické základy môžeme nájsť v mužovom falicko-asertívnom pude – vďaka nemu sa snaží získať nadvládu nad ženami a matkou prírodou, do ktorej sa snaží preniknúť a prinútiť ju, aby sa podrobila, podriadila a prijala jeho semeno“ (Frankl, 2003, s.116). Keď sa teda stalo poľnohospodárstvo hlavným zdrojom obživy, centrom hospodárenia a kultúry, vedúce postavenie v živote spoločnosti prevzali muži. Začala sa doba patriarchátu, ktorá so sebou priniesla pojem vlastníctva a vývoj autoritárskych, hierarchických systémov (Frankl, 2003, s.117). Vznikajú prvé veľké mestá, na ktorých čele stojí silný muž – kráľ. Dá sa povedať, že poľnohospodárstvo, majetok a urbanizácia predstavujú prirodzený sled.*

1.2.1.1 Nadprodukcia

Pred zavedením poľnohospodárstva bol človek viac-menej súčasťou prírody. Charakteristické bolo pre neho pasívne správanie sa – bral z prírody, čo mu prirodzenou cestou ponúkala, nepretváral a neznásilňoval ju svojimi technológiami. Keď do nej začal aktívne zasahovať a podmaňovať si ju (chovom zvierat, pestovaním rastlín), krajina postupne strácala svoju prirodzenú formu a menila sa na kultúrnu. Zrod poľnohospodárstva sa stáva počiatkom konfliktu medzi prírodou a kultúrou človeka.

Inými slovami, výroba prvých zbraní nemala taký značný vplyv na rýchlosť evolúcie ako práve poľnohospodárstvo. I. Dubnička to vyjadril slovami: „*lov nás „poľudštil“, poľnohospodárstvo nás „civilizovalo“*“ (2007, s.130). Došlo k výraznej zmene. Ľudia sa naučili obrábať pôdu. Lov divokých zvierat postupne nahrádza ich domestikácia, to znamená chov a väčšie využitie celého zvierat'a (koža, perie). Navyše jeho silu bolo možné uplatniť aj pri doprave a preprave materiálov, potravín a podobne. Keď sa ľudia naučili venovať poľnohospodárstvu, zmenili svoj spôsob života, svoje zvyky. Museli sa usadiť na jednom mieste, aby mohli strážiť svoje zvieratá a úrodu. Boli nútení osvojiť si nové zručnosti a technológie (Binghamová, Chandlerová, Chrisholomová, 2004, s.13). Človek sa vlastne kvôli domestikovaniu stal závislý od svojej vlastnej produkcie. Táto závislosť na produkcii sa už nedá „liečiť“, pravdepodobne je nezvratná. Podľa I. Dubničku je toto ten zlomový bod, počiatok vzniku nadprodukcie, ktorá sa o pár stoviek rokov neskôr stane závažným civilizačným problémom, dnes známym pod pojmom konzum (2007, s.131- 133).

Ako už bolo spomenuté, pôvod nadprodukcie siaha k zberačom a lovcom, pričom spočiatku išlo len o zhromažďovanie potravy na pár dní. Toto zhromažďovanie je spojené s vývojom vedomia človeka, uvedomenia si smrti. S vedomím možnej smrti sa zmenila jeho stratégia v prežívaní. Človek už nezbiehal potravu len aby prežil jeden deň, počítal aj s tým, že na druhý deň žiadnu potravu nájsť nemusí a môže umrieť. Začal si robiť prvé zásoby potravy. Prvý kamenný ľudský nástroj umožnil človeku vytvárať si zásoby a tým aj nadprodukcii. Dostatok potravy, pocit dostatku na ďalšie dni viedol k rýchlejšiemu rastu obyvateľstva. Viac potravy znamená väčšie množstvo ľudí, ktoré dokáže prežiť.

Prvú nadprodukcii môžeme chápať ako zbieranie väčšieho množstva rastlinnej potravy, aké boli ľudia v danej chvíli schopní skonzumovať. Táto potreba bola „*vyvolaná existenčnou potrebou zachovania druhu*“ (Dubnička, 2007, s.157). Strach z nedostatku potravy, a teda možnej smrti, viedol človeka k zdokonaľovaniu „*technológií*“ produkovania nadprodukcie. Nadprodukcia a jej rýchla expanzia pokračuje spolu s rozvojom poľnohospodárstva. Zhromažďovaním potravín a domestikáciou získal človek viac výhod zo zvierat'a, ktoré vlastnil. Mal mäso, mlieko, silu na obrábanie pôdy a zároveň mohol počítať so zväčšovaním svojho stáda a svojho majetku všeobecne, z ktorého by mohol v budúcnosti čerpať. Postupne tak začína vytvárať stále viac nadprodukcie, ktorú k svojmu prežitiu vôbec nepotreboval. I. Dubnička píše, že ľudia začali chovať viac oviec. Stádo sa stalo majetkom. Bohatstvom. Ľudia sa začali deliť na bohatých a chudobných (Dubnička, 2007, s.163-164). Rozdelenie ľudí na tieto dve kategórie je tiež znakom

vzd'arovania sa človeka do prírody. „Podľa J. Diamodna, ihneď ako dozreje doba, v ktorej možno hromadiť potraviny, ihneď dozreje aj politická elita, ktorá môže získať kontrolu na potravinami, ktoré produkujú iní ľudia a presadiť svoje právo na ich zdanenie. Elita tak unikne nutnosti živiť sa sama naplno sa môže venovať politickej činnosti“ (Dubnička, 2007, s.165). Mohli by sme povedať, že táto „elita“ sa neskôr stáva zakladateľom svetonázoru, ktorý vyúsťuje do konzumnej spoločnosti. V tomto období vytvárania rozdielnosti v spoločnosti, dochádza aj k nerovnomernému vývoju jednotlivých oblastí. Tieto rozdiely boli spôsobené prírodnými podmienkami, ale i historickými podmienkami každej oblasti (Vlček, Vencel, Friedrich, 1989, s.24).

Bolo to práve poľnohospodárstvo, ktoré naplno umožnilo produkovať ľuďom nadprodukciu. Pomocou poľnohospodárstva sa vyvinul obchod, technika, spôsoby efektívnejšieho vytvárania nadprodukcie. Poľnohospodárstvo má vplyv na krajinu, človek ju svojim zásahom pretvára. Človek zvyšuje produkciu potravín a tiež technologickú vyspelosť druhu *homo sapiens*.

Čo nám teda okrem poľnohospodárstva a nadprodukcie priniesla neolitická doba? Nie je toho málo. Ľudia neolitickej kultúry po sebe zanechali mnohé pozoruhodné artefakty, ktoré sú dodnes dôkazom ich napredovania. Na myslí máme maľované nádoby, džbány a množstvo plastických postáv a sôch. Pestovali pšenicu, jačmeň, šošovicu a hrach a medzi domestikovanými zvieratami boli najpočetnejšie ovce a kozy. Navyše už okolo 4. tis. r. pred Kr. poznali technológiu spracovania kovov, značne rozšírené bolo najmä dolovanie a spracovanie medi a železa.

1.2.2 Starovek a stredovek

Za kultúrny medzník medzi pravekom a starovekom sa považuje objavenie písma a organizovaných štátnych celkov (Egypt, Mezopotámia). Stalo sa tak približne 3000 r. pred Kr. Ako už bolo povedané, v oblastiach, kde sa darilo poľnohospodárstvu vznikali prvé opevnené mestá. Mesto vytvorilo novú koncepciu úradnej moci a nové inštitúcie. Na jeho čele stál kráľ ako stelesnenie mužskej moci. Objavili sa veľké božstvá a moc ich kráľovských predstaviteľov ďaleko presiahla dovtedajšie pomery. G. Frankl udalosti onej doby zhrnul nasledovne: „Ľudia na Blízkom východe zahájili patriarchálnu a poľnohospodársku revolúciu a položili základy toho, čo nazývame civilizáciou“ (2003, s.130). Medzi klasické kultúrne strediská staroveku okrem Blízkeho východu a Egypta zaradujeme veľkolepé epochy starovekého Grécka, či Ríma.

V období staroveku sa v ľudskej predstavivosti nadobro usadila myšlienka večného života, presahujúceho hranice tunajšieho sveta a dočasnú existenciu tela. Dôsledkom je objavenie sa koncepcie duality duše a tela, ducha a reality, ktorá sa stáva centrálnym a základným konceptom ľudskeho myslenia (Frankl, 2003, s. 174).

Prvé opisy prírody a človeka a ich vzájomného vzťahu nám podávajú mýty. V čase vzniku prvých mýtov žil človek ešte v zhode s prírodou. Prvotné chápanie prírody bolo mýtické. Príroda bola niečo božské, nadľudské, čisté, niečo, čomu sa človek podriaďoval. Xenofanes hovoril o spojení s prírodou na tej najzákladnejšej úrovni, na úrovni života a smrti. Príroda jediná dáva a ona aj berie. Jeho známe slová to potvrdzujú: „*Všetko vzniká zo zeme a všetko zase zaniká v zemi*“ (Xenofanes, 21B 27, s.92). Príroda bola posvätná a človek sa chápal ako jej súčasť, ktorá nedokáže toto božstvo ovládať.

Už starí grécki filozofi vedeli, že človek nie je schopný ovládať všetko na Zemi. Tým najsilnejším a najkrutejším nebol človek, ale, ako píše D. Fobelová, bol to osud (2004, s.94). Verili, že keď sa budú snažiť prekonať svoj osud, stihne ich trest od Bohov. Príroda predstavovala toto božstvo, bola živou bytosťou, ktorá nás ovládala a vedela ľudský rod pokoriť svojou neuveriteľnou silou.

V neskorom staroveku sa centrum vývoja náboženských a sociálnych konceptov definitívne presunul do Palestíny a Grécka. Židovský monoteizmus dominujúci na území Palestíny bol významný pre pokrok teologického a politického myslenia, grécka filozofia mala rozhodujúci vplyv na smerovanie vývoja celej Európy a západného myslenia. „*Grécka idealizácia ľudského tvora, do značnej miery oslobodená od potreby identifikácie s božstvom, umožnila filozofiu v podobe, v akej ju poznáme i my. Ohniskom uctievania sa stal ľudský tvor. (...) Z Aténčanov sa stali vynálezcovia demokracie³. Nedostatky v realizácii ich ideálov boli síce značné, ale aj tak zostali vzorom, na ktoré ašpirujú i súčasné pospolitosti. Z výnimočnej erupcie ľudského intelektu, ktorú nazývame grécka kultúra, sa vytvoril individualizmus a demokracia, filozofia, dráma aj poézia*“ (Frankl, 2003, s.174).

Obdobie raného stredoveku sa datuje od pádu Západorímskej ríše r. 476. V stredoveku dochádza k zmene hospodárstva, spoločnosti, kultúry atď. Jedinou inštitúciou, ktorá prežila zánik rímskeho impéria bola cirkev. V Európe tak vedúce postavenie v spoločnosti zastávalo kresťanstvo a ovplyvnilo tak stredovekú filozofiu ako aj

³ Nejde o demokraciu ako ju poznáme dnes. Grécka demokracia sa týkala len občanov *polis*.

etiku. V tomto období sa prezentuje názor, že človek, jeho minulosť a budúcnosť, má svoj nevyhnutný zmysel. Kresťanstvo nastolilo vieru v zmysel a poslanie ľudských dejín.

Práve vplyv kresťanstva spôsobil odklon človeka od hmotnej stránky existencie ku duchovnej. Život na Zemi sa chápal len ako príprava na život „večný“. „V 6. storočí zaznamenávame vzostup abstraktného myslenia, prechod od mýtu k logu. V dôsledku toho sa človek skrze svoju racionalitu ešte viac vzdialil prírode a spätne mohol na ňu ešte účinnejšie pôsobiť“ (Gálik, 2008, s.135). Kým antika vnímala svet ako *kozmos*, t.j. krásne usporiadanú harmóniu, kde božské a svetské splyva v jedno, človek je vo svete a svet v človeku, stredovek veril v zvrchovaného Boha nad svetom, je tu teda bod mimo svet, z ktorého sa dá postihnúť celok.

1.2.3 Novovek do pol. 20. storočia

Obdobie renesancie so sebou prinieslo nový pohľad na svet. Nastáva prechod od autoritatívnych prameňov k vlastnému bádaniu, veda sa odpútava od tradičných autorít. Konečný svet nadobúda charakter nekonečnosti, ba božskosti. Prírodu človek vníma ako predpoklad i úlohu, ale tiež ako meradlo toho, čo je správne (prirodzené). Vznikajú ideály prirodzeného človeka, prirodzenej spoločnosti, príroda všetko vysvetľuje i ospravedlňuje, nad ňou už nič nie je. Svet je všebožstvom, je to kult prírody, je to náboženstvo prírody. „Aj duchovná tvorba sa rodí z tohto praživota, všetko dianie vracia sa doň. Takto prežívali prírodu J.W. von Goethe, F. Schiller, F. Hölderlin, J. Wieland, nemeckí klasici. Preto tento postoj bol postojom prírodného optimizmu. Preto dispozíciou ľudskou k nej je absolútna viera a dôvera, bezvýhradná oddanosť. Príroda je dobrá a pravdivá“ (Hanus, 1997, s.130). Vytriezvenie z tohto prírodného optimizmu prinášajú nasledujúce storočia, najmä však otrasy 19. a 20. storočia, ktoré spôsobili priklonenie sa k opačnému pólu – k prírodnému pesimizmu.

V novoveku sa teda odcudzený vzťah k svetu ešte vystupňoval. Dôležitým medzníkom vo vývoji vzťahu človek - príroda je významný obrat v myslení človeka. Tento obrat nastáva už začiatkom humanizmu a renesancie a do značnej miery ho ovplyvnili nové filozofické koncepcie R. Descarta a F. Bacona, z veľkej časti založené na výlučnom racionalizme, takom charakteristickom pre obdobie osvietenstva. F. Bacon hovorí o novom smerovaní a tým smerom má byť pre ľudí pokrok, inými slovami „*praktické využívanie ovládania prírody*“ (Störig, 2000, s.233). Ovládanie spočívalo v poznaní prírody, jej zákonitostí. Keď poznáme silu prírody a jej zákony, nemusíme byť ovládaný, záleží na

miere poznania. K tomu slúži človeku veda a pokrok. Preto F. Bacon vyzýva ľudí, aby „*mali na pamäti pravé ciele vedy, aby o ne neusilovali ani kvôli svojmu duchu, ani pre nejaké vedecké spory, ani preto, aby mohli opovrhovať ostatnými, ani pre zisk a slávu, ani preto, aby dosiahli moci, ani pre nejaké iné nízke úmysly, ale iba preto, aby z nej mali prospech a úžitok sám život*“ (1990, s.51). F. Bacon okrem iného zastával názor, že poznanie je moc a čím viac poznania o prírode máme, tým lepšie ju môžeme ovládať (Gálik, 2008, s.135).

V 17. storočí sa objavuje významná myšlienka R. Descarta, ktorý prichádza s koncepciou dualizmu tela a duše. Pre neho je človek *res cogitans* a *res extensa*. Telo je len mechanizmom, duša slúži na myslenie. Zrod dualizmu človeka prispel k jeho odcudzeniu sa od prírody. R. Descartes na základe matematiky a mechaniky vysvetľuje procesy v živých telách. Vo svojich dielach oddeľuje ľudí od zvierat. Zviera je nemysliaci tvor, takže je pre neho „*mechanizmom, čistým strojom*“ (Störrig, 2000, s.242). Človek sa akoby v tomto momente úplne vzdialil jednote s prírodou tým, že vytvoril hrubú čiaru medzi sebou (človekom) a ostatným živým. Práve na R. Descartovom dualizme je badateľný posun, kam až ľudská myseľ dospela vo vzťahu k prírode a ako sa od nej človek postupne vzdialil. V tom istom storočí nastáva zmena spojená s rozvojom vedy a techniky. Túžba človeka ovládať prírodu a využívať ju sa stáva väčšia ako kedykoľvek predtým.

Už starovekí Gréci vedeli, že nie je správne odmietať techniku a vyspelosť človeka. Taktiež tušili, že keď „*sa im technika vymkne z rúk, bude neovládateľná. Materializovaná idea nie je vždy len dobrom pre človeka, súčasne môže byť aj zlom*“ (Fobelová, 2004, s.102). Na začiatku existoval teda rešpekt nie len pred prírodou, ale aj pred pokrokom. Toto obdobie bolo aj preto najmenej konfliktné vo vzťahu človeka a prírody. Mohli by sme toto obdobie nazvať harmonickým pre obe strany, prírodu i človeka. Samozrejme človek sa pomaly stával v prírode dominantným a ostatné druhy mu museli ísť z cesty (Dubnička, 2007, s.135). Z cesty jemu a jeho pokroku, ktorým si vydláždil chodník k dnešnému stavu vecí. Tento „harmonický vzťah“ človek radikálne a rýchlo nahradzoval vzťahom k sebe samému, k novým hodnotám, prírodu postupne stále viac drancoval a menil na nepoznanie.

V období osvietenstva, ktoré so sebou prinieslo vládu rozumu, sa zaujímavým javí postoj J.J. Rousseaua. Ten odmieta extrém rozumu a spolu s ním zavrhuje v mene prírody i celú kultúru. „*Jeho odpor voči prekultivovanej pseudokultúre rokokovej spoločnosti bol toľký, že v novom veku bol prvým, kto kultúru ako takú zásadne zavrhol*“ (Hanus, 1997, s.167). V úvode k Emilovi podáva jednoznačné stanovisko: „*Všetko je*

dobré, čo vychádza z rúk Stvoriteľových. Všetko sa spotvorí, čo vychádza z rúk človeka.“ Aj u iných autorov badať únavu z kultúry (L. Klages, R.M. Rilke, A. Gehlen) a túžbu po animálnej jednote človeka. V zásade si teda nevedeli poradiť s dualistickou koncepciou tela a duše, nenachádzali v onom spojení jednotu, a tak hľadali riešenie v príklone k prírode a zavrnutí rozumu.

Poznanie človeka vždy silne ovplyvňovali vedecké objavy, ktoré posilňovali materialistické chápanie podstaty človeka. Aj v dôsledku toho v 18. storočí vzniká silný materialistický prúd (tzv. vulgárny materializmus), ktorý dušu a duševné prejavy stotožnil s hmotou. Následne v 19. storočí prechádza materializmus rôznymi stupňami vývoja. Historický a dialektický materializmus predstavovali K. Marx a F. Engels, vedeckým materializmom sa zaoberali L. Büchner, J. Moleschott a C. Vogt (Gálik, 2008, s.119). Novovekú orientáciu človeka na hmotnú stránku existencie vypožoroval i L. Hanus: *„Ako sa v novoveku pozornosť doby obracia k pozemskej skutočnosti ľudskej, obracia sa, a to čoraz viac, ku skutočnosti hmotnej. Myslenie kmitá ku svojmu druhému extrému, ku predsudku hmoty: hmota je to primárne, to je jediné reálne“* (1997, s.45). Človek prenáša ťažisko svojho bytia z absolútneho Boha na pozemský život, a tak aj svoju kultúrnu činnosť chápe ako službu svojmu pozemskému cieľu. V tomto období nastáva veľký rozchod, lepšie povedané: diferenciácia medzi sférou náboženskou a profánnou. Novovek sa odhodlal svet ponímať ako vlastnú skutočnosť a nijakým spôsobom ju nerozriedovať v priamom priechode ku Absolútnu. Avšak svet pochopil ako náboženskú úlohu (Hanus, 1997, s.126).

Priepasť medzi človekom a prírodou sa prehĺbuje ešte viac nástupom priemyselnej revolúcie v 19. storočí. Kým osvietenký idealizmus v predchádzajúcich storočiach kládol dôraz na individuum, na cestu osoby k duchovnej aktivizácii, 19. storočie prekladá ťažisko na druhý pól, na spoločnosť, na kolektív, až po výlučný kolektivismus. V tomto období dochádza k premene práce. Ručnú prácu nahrádzajú stroje ovládané ľuďmi. Ide o prechod od manufaktúry ku kapitalistickej továrni. Ľudia sa začínajú presúvať za prácou z dedín do miest. Stavba tovární mení prostredie na Zemi, nadprodukcia sa zvyšuje vo väčšej miere ako pred tým, pričom tempo výstavby tovární a tvorby produktov neustále rastie. Podľa A. Naessa nekritické prijímanie technického pokroku je prvým krokom k spoločenskému rozkladu (1993, s.142). Včasná reflexia sa môže byť záchranou pre nás, opak katastrofou pre celý náš svet.

Druhá etapa industrializácie, ide o tzv. vedecko-technický fenomén ako to nazývajú V. Kusin a E. Poláková, trvá ešte dnes a bude ďalej pokračovať.

Charakteristickou črtou tejto vedecko-technickej etapy je antropocentrizmus. Človek je chápaný ako dobyvateľ, vládca prírody, inak povedané „*miera všetkých vecí*“ (Kusin, Polaková, 1998, s.15). Hovoríme o období, kedy nastáva kríza ľudskosti. Do popredia sa dostávajú vyššie nároky človeka s egoistickými záujmami. Človek začína ničiť prírodu okolo seba pre „svoj prospech“, už sa nechce spoliehať len na to, čo nájde, respektíve čo mu príroda dopraje, ale sám sa chce akoby chopiť vlády nad darmi prírody. Človek sa stáva pánom nad prírodou. Pri takomto obrate vo vzťahu človeka a prírody je príroda len zdrojom, ktorý chceme úplne ovládať a vytlačiť ho ako pomaranč. S. Griffinová o našom vzťahu k prírode píše, že „*príroda je len zdrojom služieb: papier, rekreácia, zvláštne lahôdky, práca, ktorá nám zabezpečuje peniaze*“ (Devall, Sessions, 1997, s.15). Ľudia potrebujú jej zdroje, aby dosiahli moc, úspech a peniaze. Následky nie sú podstatné. To, čo je pre človeka dôležité, je naplnenie jeho potrieb a túžob, pričom, potrebami rozumieme všetky základné potreby na prežitie a aj tie druhé, ktoré musia byť uspokojené, ak máme v prvom rade prežiť a žiť v určitom štandarde, či luxuse. Samozrejme tieto potreby nezabezpečujú naše šťastie a plnohodnotný život.

20. storočie prinieslo okrem nevídaného rozmachu techniky aj prvé uvedomovanie nepriaznivej situácie. Moment, v ktorom si ľudia začínajú konečne uvedomovať nejaký problém, a tým je „*kríza ľudského sveta*“ (Kusin, Polaková, 1998, s.15). Človek reflektuje problémy vo svete a vie, že príčinou nie je nikto iný, len on sám. Čo je však najdôležitejšie pre vzťah človeka, kultúry a prírody je reakcia, dôsledok, ktorý z toho vyplýva, a to, že zo zánikom kultúry nezániká príroda, ale ako tvrdí I. Dubnička, zo zánikom prírody automaticky zanikne kultúra (2007, s.35-37).

1.2.4 Od pol. 20. storočia po súčasnosť

Už po 1. sv. vojne sa novoveké istoty rozpadajú – príroda je sekularizovaná, hovorí sa o jej vyčerpatelnosti, o ohrození. Technika sa už nespája s blahom človeka, pretože v skutočnosti v nej ide o moc. Napriek tomu 2. pol. 20. stor. so sebou priniesla obrovský pokrok ľudstva najmä vo vedecko-technickej oblasti. Toto obdobie je charakteristické vznikom nových druhov médií, foriem komunikácie a technológií. Nadnesene sa dá konštatovať, že stredom vesmíru sa stala informácia. Dôraz je v spoločnosti kladený na rýchlosť, pohotovosť, kvantitu a efemérnosť. Všeobecnou tendenciou je spájanie štátov a národov na viacerých úrovniach – politickej, ekonomickej, kultúrnej a pod. I preto spoločenskému diskurzu dominuje otázka globalizácie. Tá so sebou

prináša množstvo pridružených čiastkových problémov ako je najmä strata kultúrnej identity. Súčasná spoločnosť však čelí mnohým ďalším hrozbám – využitie zbraní hromadného ničenia, devastácia životného prostredia, orientácia na konzum a s tým spojená zbytočne vysoká nadprodukcia a podobne. Konzumný spôsob života vytvára nové hodnoty ako pôžitkárstvo, ktoré je „*univerzálny mravný princíp reklamy*“ a každodenného života (Skolimowski, 1999, s.192). Konzumná spoločnosť si teda vytvára novú hodnotu a tou je „*hodnota spotreby*“ (Skolimowski, 1999, s.192). Všetky ostatné hodnoty sa stavajú relatívne- vlastne ich nepotrebujeme. Pretože práve oni by nás v živote obmedzovali. H. Skolimowski hovorí v tomto zmysle o mravnom relativizme, ktorý je základom konzumného spôsobu života. Je to život bez zodpovednosti, disciplíny. Človek si robí čo sa mu páči a nehladá na dôsledky svojho konania.

Pravda je taká, že dnes, v 21.storočí, je nadprodukcia v „rozkvet“e. Ľudia sa už nemusia strachovať, že nič neulovia, pretože všetky ich potreby dokážu uspokojiť supermarkety, ktoré lovia za nich. Stačí prísť a kúpiť to, čo potrebujeme alebo často aj nepotrebujeme. Už nelovíme v lesoch, lesy nahradili iné revíry. Máme na mysli spoločnosť plnú firiem, spoločnosť založenú na potrebe zamestnania a práce, ktorá ľudí síce často neuspokojuje, no poskytuje im v zásade všetko čo potrebujú, na uspokojenie svojich plytkých túžob, t.j. peniaze, za ktoré môžu „loviť“ v obchodoch. Vlastníctvo vecí predstavuje prestíž, stanovuje úroveň života ľudí, čo je pre značnú časť populácie to najpodstatnejšie. Táto *the afluenza epidemic* (epidémia smrtiaceho nadbytku) píše E.Kohák je „*predstava, že jediným zmyslom života a skoro celej morálnej povinnosti občana je hromadiť a spotrebovať stále viacej hmotného majetku*“ (2006, s.6). Nezáleží tak na kvalite nášho života, dôležitá sa stáva predovšetkým kvantita. Uspokojovanie materiálnych potrieb je na prvom mieste. Akoby teda prestávalo byť dôležité napĺňanie duchovných potrieb, ktoré neustále ustupuje pred uspokojovaním túžob a zbytočným mrhaním prostriedkov. Plytváme tam, kde by sme nemuseli, a chceme aj to, čo nepotrebujeme. Táto chamtivá túžba tiež dozrieva dlhé roky v nás, neobjavila sa z ničoho nič. Je výsledkom duchovného a rozumového vývoja človeka počas svojej existencie.

V spoločnosti silnejú hlasy, ktoré vysoký stupeň civilizačnej zabezpečenia (tzv. vysoký životný štandard) pokladajú za hlavnú brzdu kultúry. Človek zmäkol a spohodlnel práve preto, lebo v modernom komfote sa odstránili všakovaké praktické prekážky a už nie je schopný ani ochotný riešiť svoje hlavné bytostné otázky (Hanus, 1997, s.219). Človek podlieha pokušeniu hmoty, telesne sa nasýti, ale nenasýti sa jeho duchovný hlad, po skutočne ľudských hodnotách.

Ľudia v druhej pol. 20. storočia prišli na to, že dokážu zrealizovať viac, ako môžu. Pokrok doviedol človeka na hranicu vlastnej záhuby, či devastácie životného prostredia. Problém ovládnutia prírody nahrádza problém jej ohrozenia. „V skoršom stave sa domnievalo, že kultúrny proces pozostáva v tom, aby príroda čím viac ustupovala a civilizácia čím viac postupovala, čím viac priestoru zaujímala. Všeobecnou predstavou sa stal svet čistej a čírej civilizácie, no bezstarostnosť čo do osudu prírody. Až teraz, keď sme svedkami hrozného ničenia, svitá v hlave poznanie, že príroda je bytostne potrebným pólom človeka, doplnujúcim protipólom kultúry, čiže životným elementom ľudského bytia“ (Hanus, 1997, s.281). Z toho vyplýva, že človek je v nebváľej miere ohrozený vlastným civilizačným či kultúrnym výtvorom. Civilizácia aj kultúra nadobúda negatívny, nebezpečný, ohrozujúci charakter, značne nebezpečnejší než bola nespútaná príroda. L. Hanus preto hovorí o vnútornej kríze kultúry, o tom, že kultúra sa stáva protirečivou. Nepriaznivý stav si pritom všímajú i iní autori: „V druhej polovici 20. storočia sa znečistenie životného prostredia dostalo na kritickú hranicu“ (Gálik, 2008, s.135).

Namieste by mohla byť otázka, čo zapríčinilo súčasný negatívny stav? Príčin je určite viacero, tou pravdepodobne najzásadnejšou je však podľa nás jednostranné zameranie ľudstva na pokrok, pričom máme na mysli pokrok technicko-vedecký. Toto jednostranné zameranie spôsobuje, že pokrok je vlastne len formálny. Netýka sa podstaty ľudstva. K podobným záverom dochádza i L. Hanus, keď tvrdí, že príznačným prejavom doby je pokrokový entuziazmus, ktorý spôsobuje, že niet dispozície na zamyslenie, na posúdenie a rozsúdenie toho, čo sa tu deje. Takto dochádza k neľútostnému záveru: „Pri všetkom technickom pokroku stav ľudstva v podstatných záležitostiach a potrebách ľudskej dôstojnosti, mravnej dobroty a duchovnej výšky, šľachetnosti medziľudských vzťahov, dôvery, vernosti a lásky, sa zanedbáva. Ľudská výška vo svojom špecifiku sa nedostáva dopredu, ale zaostáva, skôr upadá“ (Hanus, 1997, s.283). Človek budúcnosti by preto nemal bojovať s prírodou, ale viacej sám so sebou a rozhodnúť, či v spoločnosti preváži koncepcia industriálna alebo morálna.

2 ENVIRONMENTÁLNA KRÍZA V SÚČASNOSTI

*„Teraz ma desí Zem, je taká pokojná a trpezlivá,
to ona rodí také sladké věci z takých hnilôb,
to ona sa točí neškodne a nevinne okolo svojej osi s takými nekonečnými radmi
chorobných mŕtvol,
to ona vydestilúva také výtečné⁴ vetry z takého vlhkého smradu,
to ona obnovuje s takou nevedomou tvárou svoje každoročné hojné
a veľkolepé úrody,
to ona dáva ľuďom také božské látky a prijíma od nich nakoniec také zvyšky“*
(Whitman, 1974, s.146-147).

Vývoj človeka, jeho znalosti, pokrok technický i vedecký umožňuje ľuďom, aby sa stali domnelými vládcami na Zemi a tiež, aby dochádzalo k nerovnomernému rozdeleniu síl medzi človekom a prírodou. Táto nerovnovážna situácia sa prehĺbuje vplyvom človeka. Človek ako dominantný tvor sa snaží uskutočňovať všetky prístupné možnosti, ktoré mu svet poskytuje, a ktoré je on sám spôsobilý dosiahnuť, hoci aj na úkor „darcu“ - prírody (Devall, Sessions, 1997, s.13). A pri všetkej tej ľudskej dominantnosti vyplývajúcej z narastajúcej moci, sa človek cíti ako naozajstný pán prírody. Zabúda pritom, že je neoddeliteľnou súčasťou toho, čo sa snaží pokoriť, a tak sa dopúšťa toho najstrašnejšieho. Zabíja, ničí a degraduje v prvom rade sám seba a ani o tom nevie alebo nechce vedieť.

Citát od W. Whitmana uvedený vyššie hovorí o prírode, jej nezištnosti a láskavosti voči tvorom, ktorým poskytuje útočisko. Tými tvormi sme aj my - ľudia. Bohužiaľ sme takí vypočítaví, chamtiví, že si nevieme uvedomiť, aké zlo s ľahostajnosťou produkujeme vo forme odpadu, jedov, vyrubovania lesov, a pritom dostávame všetky dary na podnose ako nevďačné deti bez štipky rešpektu, vďačnosti a úcty. Sme to my ľudia, ktorí môžu za to, že sa viac zlo, ktoré páchame nebude, oplácať dobrom zo strany prírody, ale rovnakou hodnotou, akú sme sami toľké roky ponúkali.

V súvislosti s vývojom vzťahu medzi človekom a prírodou a s rozvojom kultúry sme spomínali krízu. Krízu, ku ktorej človek smeruje vďaka svojmu progresu už tisíceky rokov. V dnešnom svete je najčastejšie označovaná ako ekologická, či environmentálna.

⁴ Silné, mohutné.

My sa zameriame hlavne na globálne environmentálne problémy našej planéty a na s nimi spojené problémy človeka. Hovoríme o kríze nielen v prírodnom prostredí, ale i v spoločnosti, v kultúre. Na oboch „frontoch“ je hlavný vinník človek. Poukážeme aj na katastrofické dôsledky, ktoré z toho vyplývajú pre našu prírodu a pre nás, pozemšťanov. Ako píše I. Dubnička, ukážeme človeku „zrkadlo zodpovednosti za jeho vlastnú minulosť i za jeho budúcnosť, ako i za budúcnosť ostatných živých organizmov na Zemi“ (2007, s.30).

V nasledujúcej kapitole si ešte zadefinujeme pojem ekologická kríza a ďalej sa budeme venovať najzávažnejším problémom, ktoré ohrozujú planétu a človeka.

2.1 Ekologická kríza

Ekologická kríza je odvodená od obsahu ekológie. To je veda o vzájomných vzťahoch medzi organizmami a ich životným prostredím (*ekos* je po grécky obydlie). Takže ekologickou krízou je chápané znečistenie ovzdušia, vody, kyslé dažde, ozónová diera, čiže prírodná kríza, ktorá sa navonok prejavuje v prírodnom prostredí. Samozrejme netreba zabúdať, že je zväčša produktom ľudskej činnosti.

Ekologické problémy, či problémy životného prostredia zmenili v posledných desaťročiach svet. V ich súvislosti sa hovorí o environmentálnej⁵ kríze, ktorá sa podľa autorov knihy *Ohrozená planéta* stane, spolu s polarizáciou sveta na bohatý Sever a chudobný Juh, najzávažnejším svetovým problémom 21.storočia (Nováček, 1994, s.60,204). Neustály ekonomický a populačný rast spôsobil narušenie autoregulačných ekosystémov, čo viedlo k hrubému porušeniu prírodnej rovnováhy. Bezohľadné a do dôsledkov nepremyslené snahy o nepretržitý pokrok a s ním spojená ziskuchtivosť, zapríčinili mnohé globálne ekologické problémy: drancovanie prírodných zdrojov, znižovanie druhovej rozmanitosti života, úbytok tropických pralesov, znečistenie a globálne otepľovanie atmosféry, straty poľnohospodárskej pôdy v dôsledku erózie, šírenie púští, narušenie stability prostredia a naša neschopnosť využívať ekosystémy odôvodnene a racionálne. K jednotlivým problémom sa ešte vrátíme a bližšie objasníme ich vznik a dôsledky, ktorým sa nevyhneme, pokiaľ nedôjde k náprave ľudského myslenia a konania.

Až do polovice 60. rokov 20. storočia sa o environmentálnej kríze nehovorilo, keďže globálna environmentálna zmena ešte nebola viditeľná. „Až zviditeľnenie devastácie

⁵ *Environment* - prostredie, životné prostredie.

a strácanie prírody v lokálnom a celoplanetárnom rozmere vyvolalo diskusie o „ekologickej kríze“ súčasnej civilizácie, ľudstva, spoločnosti. Ekologická kríza sa stala výrazom tohto zviditeľnenia poškodenia živej prírody, akcentovaným esteticky a morálne“ (Kolářský, Suša, 1998, s.66). Dalo by sa preto povedať, že ekologická kríza je uvedomením si konečnosti pozemského ekosystému a limitov urbanisticko-industriálnej expanzie. Početné diskusie o povahe, príčinách a následkoch ekologickej krízy na Zemi sa rozvíjajú zhruba od začiatku 70. rokov minulého storočia, kedy sa prejavil zreteľný nesúlad medzi stupňujúcimi sa hmotnými požiadavkami ľudí a postupne ničenými prírodnými zdrojmi. Odvtedy sa pojem „ekologická kríza“ stal nedielnou súčasťou rétoriky environmentalistických hnutí, politikov, vedcov ale aj masmediálnych prostriedkov.

To, že súčasná ekologická kríza nie je len záležitosťou týchto dní alebo posledných rokov, dosvedčuje správa Svetovej komisie pre životné prostredie a rozvoj ešte z roku 1991. Okrem iného sa v nej hovorí: *„Neustále sa prehĺbujúca ekologická kríza ohrozuje bezpečnosť národov, a dokonca aj ich prežitie.“* Podobne skeptickí sú aj autori publikácie *Prekročenie medzí. Konfrontácia globálneho kolapsu s predstavou trvale udržateľnej budúcnosti: „Využívanie prírodných zdrojov a životného prostredia v mnohých ohľadoch už prekročilo mieru, ktorá je fyzicky udržateľná, to môže viesť v nasledujúcich desaťročiach k nekontrolovateľnému poklesu produkcie potravín, energie a priemyselnej výroby, cesta k trvalo udržateľnej spoločnosti vyžaduje jednak revíziu politiky a foriem konaní, ktoré vedú k trvalému rastu populácie a materiálnej spotreby, jednak rýchle zvýšenie efektivity využívania materiálov a energie. Prechod k trvalo udržateľnej spoločnosti je zatiaľ možný, vyžaduje však okrem zmien technológií aj zmeny hodnôt“* (Meadowsová, Meadows, Randers, 1995, s.20-21). O nevyhnutnosti zmeny hodnôt hovorí aj historik L. White: *„Naša ekologická kríza je situácia, kedy moderná civilizácia (...) ohrozuje samu seba, pretože ohrozuje svoje prírodné predpoklady, a kedy je preto nutné znovu prehodnocovať jej základné hodnoty“* (Kolářský, Suša, 1998, s.20).

V ďalšej podkapitole sa zameriame na konkrétne ekologické problémy a ich analýzu a poukážeme na dôsledky, ktoré môžu mať pre ľudstvo katastrofický charakter. Taktiež „nastavíme zrkadlo“ človeku a ukážeme mu aj jeho vlastnú krízu, krízu jeho hodnôt, podstaty.

2.2 Problémy

Vzťahy človeka voči prírode a sebe samému výstižne opísal K. Lorenz. Popisuje ich ako hriechy človeka. Čo sa týka problémov vzťahu Zeme a človeka, K. Lorenz zhrnul osem najväčších prehreškov človeka a ich vplyv na prírodu. Tými hriechmi sú preľudnenie, devastácia prostredia, honba človeka za sebou samým, vyhasnutie citov, genetický úpadok, rozchod človeka s tradíciou, poddajnosť, jadrové zbrane. Poukázaním na problémy etického a globálneho charakteru, K. Lorenz vyzýva človeka, aby sa zmenil, a aktívne zmenil aj svoj postoj k okolitému svetu. Ak pochopíme súvislosti v prírode, v tom momente sme schopný odhaliť a pochopiť aj „hĺbku ľudskej zodpovednosti“ za existenciu ľudstva, ale i celej planéty (Bohunická, 2008, s.572). Návrat k ľudskosti predstavuje predpoklad riešenia problémov environmentálnej krízy.

V nasledujúcich podkapitolách sa budeme podrobnejšie venovať trom najzávažnejším problémom- preľudneniu, rôznorodosti druhov na zemi, globálnemu otepľovaniu a tiež sa pozrieme na dôsledky, ktoré so sebou prinášajú. Poukážeme na to, čo sa môže stať ak na ich odstránení nebudeme pracovať globálne ako jeden človek - organizmus, ktorý vie, čo je správne pre plnohodnotný život na Zemi.

2.3 Populačná explózia (potravínový problém, zdroje energie, odpady)

Medzi hlavné globálne problémy patrí rast populácie na planéte. Populácia najskôr rástla exponenciálne a v 20.storočí sa neuveriteľne rýchlo zvyšovala. Prvým hriechom človeka je podľa K. Lorenza, ale i iných autorov, práve z dôvodov rýchleho rastu, preľudnenie. Tento problém spočíva nielen v tom, že ľudia žijú hlava na hlave, jeden vedľa druhého, tlačiac sa na jednom mieste, ale tiež v tom, že človek je nevrlý, nevšímavý, prípadne ľahostajný. Vo veľkých mestách, kde je počet ľudí obrovský, sa stráca láska k blíznym. Vzniká tu odstup. Človek stráca sociálne cítenie, ľudskosť, ktorá by mala byť pre neho samozrejmosťou a taktiež schopnosť eticky sa správať voči ostatným ľuďom i iným živým tvorom, keďže *homo sapiens* ako jeden z mála druhov na Zemi je schopný citu.

V dnešnej modernej dobe človek stráca tento cit, svoju ľudskosť. Sociálne väzby sú slabšie, nie také pevné ako kedysi, keď bolo ľudí menej. K. Lorenz píše „*čím väčšie preľudnenie, tým naliehavejšia nutnosť je pre jedince strániť sa citovej účasti, a tak sa v najväčších veľkomestách lupi, vraždí a znásilňuje za denného svetla na rušných uliciach, bez toho aby okoloidúci zasiahli*“ (1990, s.16). Preľudnenie sa podľa K. Lorenza stáva

príčinou odľudštenia človeka a je pôvodným činiteľom pri vzniku agresívneho chovania. Táto agresia sa prejavuje tak medzi ľuďmi, ako aj vo vzťahu k iným živočíšnym druhom. Tie sa pre nás stavajú len zdrojom potravy a exotickými trofejami, nie živými bytosťami, ktoré si zaslúžia žiť, a hlavne žiť v dobrých podmienkach. Oni sú predsa tiež súčasťou Zeme.

Preľudnenie ako fenomén robí viacerým vrásky, nielen z dôvodu odcudzovania sa. Podľa A. Naessa nárast populácie spôsobí zánik kultúr i zánik živočíšnych druhov. Ak chceme „zachovať pestrosť kultúr aká tu bola pred sto rokmi, nemalo by na Zemi žiť viac ako sto miliónov ľudí“ (Devall, Sessions, 1997, s.96). To číslo je smiešne pri dnešnom počte skoro 7 miliárd obyvateľov. Toto smiešne číslo len poukazuje na záťaž, ktorú zem musí zvládať. S pribúdajúcim množstvom ľudí sa vynárajú aj dôsledky, medzi ktoré môžeme zaradiť napríklad vytrácanie oblastí Zeme, ktoré boli dlhodobo opustené a dnes sú zaľudnené. Nedotknutá príroda sa teda, úmerne s jej pribúdajúcimi obdivovateľmi, vytráca stále viac, a to aj napriek tomu, že väčšina ľudí je viazaná na technickú spoločnosť a komfort s tým spojený.

Ďalším dôsledkom preľudnenia je problém nazývaný „viac hladných krkov“ a s tým súvisiace produkovanie potravín pre celú populáciu. Otázka, či nás planéta dokáže toľkých užiť, trápi vedcov dosť často a je viac ako naliehavá. Hlad patrí medzi vážne globálne problémy civilizácie. Samozrejme je tu aj druhá strana mince a tou je nezdravé prejedanie. Medzi týmito dvomi protipólmi je nerovnováha. Hladujúci (krajiny tretieho sveta) nespôsobujú nedostatok, nedostatok svojou nenásytnosťou spôsobujú bohatí, ktorí čerpajú zdroje bez ohľadu na iných. Vzniká nerovnováha, ktorá sa prejavuje nerovnosťou medzi krajinami (bohatý Sever, chudobný Juh).

Mohli by sme sa nad tým zamyslieť, či je etické konanie sveta v poriadku, keď niekde vládne blahobyť a inde chudoba a smrť. Rozloženie obyvateľstva, úrodnej pôdy a produkcia dostatku potravy pre ľudí nikdy nebola na svete rovnomerne rozložená a zrejme ani nebude. Úrodnosť a kvalitu pôdy ohrozuje počasie, ďalej zemepisné pásmo, v ktorom sa krajina nachádza, dezertifikácia, erózie a výstavba miest. Rovnako ako skutočnosť, že treba nakŕmiť „hladné krky ľudstva,“ je pre život nevyhnutná i voda. Aj jej množstvo, podobne ako pri ornej pôde, je ovplyvnené zemepisnými šírkami, v ktorých sa krajina nachádza. Ako vraví D. Meadowsová „je to zdroj lokálny, nie globálny“ (Meadowsová, Meadows, Randers, 1995, s.79). V krajinách, kde je dostatok vody, si človek neuvedomuje jej cenu a plytvá ňou. Opakom sú krajiny, v ktorých sa kvôli nedostatku vody vedú boje a zomierajú tisícky ľudí. Správne zaobchádzanie s vodou, jej

šetrenie, by malo byť cieľom ľudí, prioritne tých, ktorí jej majú dostatok. Nedostatok potravy a pitnej vody je globálnym problémom, ktorý si bohužiaľ uvedomujú len tí, ktorí ho pociťujú. Zvyšok sveta o ňom vie, ale nie je ochotný ho efektívne riešiť.

Optimalizácia populácie jedného druhu (ustálenie na nejakom počte) nie je riešením. Keď hovoríme o druhu, nemyslíme len *homo sapiens*, máme na mysli aj iné živočíchy, ktoré tu majú právo žiť. Človek potrebuje bohatú planétu, aby mohol žiť. No, keď sa hovorí o počte jedincov, ktorých by naša planéta bola schopná nakrmiť, vždy sa berie do úvahy kvalita života. Bohužiaľ najmä kvalita života druhu *homo sapiens*. Podmienky pre život ostatných živočíchov sa zanedbávajú, podobne ako je menej podstatné ich množstvo druhu vo voľne žijúcej prírode.

Pokiaľ by sme sa zaoberali len druhom *homo sapiens* H. Brown hovorí o základnom predpoklade, ktorý musí byť naplnený. Tým predpokladom je stabilizácia úrovne populácie. Ak sa tak nestane nemôžeme vraviť o udržateľnej spoločnosti. Hlavným regulátorom života (druhov) v divočine je príroda. Pôrodnosť a úmrtnosť je akoby v symbióze udržiavaná neviditeľnou rukou Zeme. Keďže ide o zvieratá nedochádza v tejto prirodzenej regulácii k žiadnym výkyvom. U druhu *homo sapiens* pri obmedzení populácie by nastávalo mnoho problémov. Hlavným by bolo siahanie na ľudské právo porodiť, do ktorého nemôže nikto zasahovať ani štát (výnimkou je napríklad Čína). H. Brown preto tvrdí, že pokiaľ ponecháme na jednotlivcoch v spoločnosti voľbu pri množstve detí (porodiť - neporodiť) nebude existovať záruka stabilnej populácie (Kalous, 2008, <http://blisty.cz/art/41698.html>). H. Browna by sme mohli pokladať za extrémistu, keďže navrhuje metódy eugeniky⁶ pri kontrolovanej pôrodnosti.

Ďalším zástancom optimalizácie populácie je G. Hardin, predstaviteľ radikálneho environmentalizmu. On vo svojom diele *The Tragedy of the Commons* píše o ľudskom spoločenstve, spoločných zdrojoch na život a ich vzájomných súvislostiach. Nedostatok zdrojov (ich tragédia) G. Hardin spája hlavne s populačnými problémami. O slobode plodenia píše, že pokiaľ by rodičia boli závislí len na vlastných zdrojoch (nie na štáte) a títo rodičia plodili veľa detí, zanechali by za sebou menej detí, pretože by sa nedokázali

⁶ Existujú dva druhy eugeniky- pozitívna a negatívna. Pri tej prvej ide o genetické manipulácie, ktoré by mali zlepšiť ľudský druh a vylepšiť genetickú stavbu určitých skupín. Druhý druh eugeniky je založený na eliminovaní chorobných genetických mutácií v počiatočných štádiách vývinu človeka. Pozitívna eugenika je neprístupná, ide v nej o výber osôb a snahy ovládať ľudstvo a taktiež je proti základným ľudským právam. Negatívna eugenika je z etického hľadiska dovoľená ak má pomôcť vylepšiť genetickú výbavu poškodeného embrya alebo plodu.

o ne postarať. Trestom by bola chorá genetická línia⁷ (Hardin, 1968, <http://dieoff.org/page95.htm>). Kontrolované plodenie je nepravdepodobné keďže existuje mnoho listín a práv, ktoré zabezpečujú slobodné plodenie. (napr. OSN - rodina rozhoduje o počte detí). G. Hardin nepokladá za riešenie apelovať na svedomie, pretože každý človek bude reagovať inak. Riešenie je opustiť koncept spoločných zdrojov, pretože G. Hardin verí, že sloboda pri plodení nám všetkým prinesie pohromu⁸ (Hardin, 1968, <http://dieoff.org/page95.htm>). Keď sa vzdáme tejto slobody môžeme rozvíjať, chrániť, udržiavať iné slobody (podľa G. Hardina tie dôležitejšie).

Medzi prvých však patril Th. R. Malthus. Prvé zmienky o obmedzení populácie pochádzajú od neho už z roku 1798. On sa domnieval, že človek potrebuje potravu a tiež milostný vzťah (plodenie detí). „*Oba tieto zákony sú neoddeliteľnými zákonmi prírody (...)*“ (Malthus, 2002, s.11). Tvrdil, že „*ak je populácia nekontrolovaná, narastá geometrickou radou. Potraviny rastú len matematickou radou*“⁹ (2002, s.12). Tieto dve výsledné čísla pochádzajúce z vyššie uvedených radou sú podľa Th. R. Malthusa neúmerné. Mnoho oponentov napáda spomenutú skutočnosť, výčitkami, že potraviny nerastú aritmetickou radou. Neexistuje žiadne logické zdôvodnenie aby sme si to mysleli. K. Pastor pokladá Malthusove tvrdenie o aritmetickom zvyšovaní počtu množstva potravín len za metaforu a nie doslovné interpretovanie (Pastor, http://www.infostat.sk/vdc/pdf/Pastor_malthus_.pdf). Dôsledkom dvoch zákonov je predpokladané Malthusove tvrdenie, že rozdiel medzi rastom populácie a rastom potravín spočíva v prírode. „*Sila populácie je nekonečne väčšia než sila Zeme, ktorá pre človeka produkuje potravu*“ (Malthus, 2002, s.12). Pre Th. R. Malthusa z toho vyplynulo jediné, že sila rastu populácie a rastu potravín musí byť udržiavaná v rovnováhe. Túto rovnováhu sa snaží príroda udržať svojimi zákonmi (potrava, plodenie- obe tieto pojmy sú prepojené tým, že čím je v prírode viac potravín dochádza viac k rastu populácie a čím je potravín menej populácia sa znižuje pretože prežijú len najsilnejší). Malthusovým cieľom bolo zmierniť chudobu. „*Hladomor je azda tím posledným a najhroznejším produktom prírody. Sila populácie sa tak nadraduje sile zeme, že pôda produkuje potravu pre človeka, takže ľudský rod musí v určitej svojej podobe navštevovať predčasnú smrť*“ (2002, s.63). Riešením sa stáva nepodporovanie chudoby tým, že sa nepodporujú ľudia, ktorý sa

⁷ Porov.: „*If each human family were dependent only on its own resources, if the children of improvident parents straved to death, if thus, over breeding brought its own „punishment“ to the germ line (...)*“

⁸ Porov.: „*The most important aspect of necessity that we must now recognize, is the necessity of abandoning the commons in breeding. No technical solution can rescue us from the misery of overpopulation. Freedom to breed will bring ruin to all.*“

⁹ Aritmetická rada.

nemôžu zodpovedne starať o svoje potomstvo. Taktiež odporúča zväčšiť dostupnosť potravinových zdrojov. Obmedzenie pôrodnosti, ktoré vyplýva z nepodporovania chudoby je v Malthusovom ponímaní v podobe nie drastických metód, ktoré by dnes sme označili za eticky problémové (potraty, antikoncepcia), ale majú skôr asketický charakter v podobe striedmosti, zdržanlivosti a zodpovedného plodenia, ktoré by sme dnes mohli nazvať plánovaným rodičovstvom. Malthusove riešenie je v porovnaní s nasledovným praktické, etické a prijateľné pre väčšinu spoločnosti a samozrejme nezasahujúce do slobody človeka v takom rozsahu.

Posledné riešenie je drastické a spočíva v eliminácii ľudskej dobročinnosti. Máme na mysli pomáhanie ľuďom v globálnom meradle. Podľa G. Hardina „*štedrosť povedie k tragédii. Preto nepomáhajme nikomu, len zaistíme, že svoje výsady využijeme k zachovaniu kultúrnych hodnôt, nielen na osobnú spotrebu*“ (Kohák, 2006, s.104). Pokiaľ budeme zachraňovať, budeme ochudobňovať budúce generácie. Odvolávanie sa na prírodu, ktorá sama všetko vyrieši svojou silou je alibizmom a spoliehaním sa na neviditeľnú silu. Nebyť ľudskej dobročinnosti populácia by značne klesla. Bez cudzej pomoci by mnohé krajiny, ktoré zasiahli katastrofy, neboli schopné zachrániť obyvateľov postihnutých oblastí. Prípadne by prežili len najsilnejší. G. Hardin ako príklad uvádza riešenie problému v Afrike. Hovorí: „*veď príroda sama by vyriešila napríklad problémy preľudnenia v Afrike, keby sme len Afriku ohraničili ostrým drôtom, úplne zakázali dovoz potravín a liekov, avšak dovolili neobmedzený prísun zbraní a munície*“ (Kohák, 2006, s.105).

Tento radikálny názor je surový a nehumánny, i keď je pravda, že v časoch bez globálneho spojenia sveta pomocou technológií by sa o jednotlivých problémoch a katastrofách nevedelo a príroda sama by si dokázala z populáciou *homo sapiens* poradiť svojou prírodnou silou. A samotný človek by nemusel navrhovať kruté riešenia. Krutosť a inštinkt prežitia by boli na dennom poriadku. Už dlho tak tomu nie je. G. Hardinov tragický pohľad v nás vyvoláva rozpory - racionalita sa bije s ľudskosťou.

Dnešný svet, ktorý je spojený nitkami globalizácie nás dokáže informovať o všetkom, čo sa aktuálne deje. A tak ľudská dobročinnosť presahuje hranice. Zemetrasenia, záplavy, požiare, to všetko by sa dalo interpretovať ako obranný mechanizmus Zeme, ktorý sa snaží vyhubiť ľudí, ktorí ju ohrozujú. A my jej to našou krátkozrakosťou neumožňujeme. Názory G. Hardina sú radikálne, surové a tragické pre druh *homo sapiens*, pre jeho ľudskosť, ktorou sa pýšime. Ale stále sa v nich dá nájsť pravda a riešenie problémov, aj keď nie v komplexnosti.

Menej radikálne riešenie nežiaduceho rastu ľudskej populácie, by mohlo byť zníženie pôrodnosti, a to spôsobmi ako antikoncepcia, sterilizácia a umelé prerušenie tehotenstva. S týmto riešením, ale prichádza ďalší etický problém. Hlavne v oblasti náboženstva (spirituálneho hľadiska), ktoré sa stavia proti hormonálnej antikoncepcii i potratom. Odpoveď ohľadne potratov je jednoznačná. Potrat ako usmrtenie človeka je neprípustné, neľudské, neetické. Hlbšie sa tejto téme nebudeme venovať, keďže je príliš rozsiahla a jej skracovaním by sme neobsiahli všetky argumenty za a proti.

Iným dôsledkom vyplývajúcim z počtu ľudí je zvýšenie negatívneho dopadu na životné prostredie v podobe ľudskej produkcie odpadkov a spotreby zdrojov, ktoré potrebujeme k svojmu životu. Takže vplyvom zvyšujúcej sa populácie dochádza ku kríze globálnych zdrojov.

2.3.1 Spotreba energie

Človek si na začiatku svojho vývoja vystačil so slnkom. To ho zohrialo. Neskôr k zdroju tepla pridal oheň, ktorý udržiaval drevom. Treba si uvedomiť, že na počiatku ľudstva bola naša planéta zalesnená neporovnateľne viac ako je dnes. A nebolo na Zemi toľko ľudí, takže úbytok lesov (dreva) nebol badateľný. Až „posledné tri storočia“ začali ľudia využívať zdroje energie - fosílna palivá (uhlie, rašelinu, ropu), ktoré sa na zemi vytvárali milióny rokov (Hykisch, 2001, s.146). Čerpanie týchto palív je čerpaním neobnoviteľných zdrojov energie. Odborníci to vidia tak, že pri spôsobe akým čerpáme a využívame tieto palivá, k ich vyčerpaniu dôjde už v 21. storočí. Najväčšími spotrebiteľmi sú USA, ale i iné vyspelé štáty, ktoré svoju nadmernú spotrebu kompenzujú neustálym hľadaním nových ložísk nerastných surovín predovšetkým v oceánoch (čo nie je najlepšie riešenie, keďže môže dôjsť ku katastrofe ako v prípade ropnej škvvrny v Mexickom zálive, kde zbytočne vytekla „drahocenná ropa.“ O dopade tejto katastrofy na životné prostredie sa ešte zmienime neskôr, keď sa budeme venovať poškodzovaniu vodných plôch). Východiskom by pritom mala byť skôr nová technológia, ktorá by nám mohla zabezpečiť nižšiu spotrebu dopravných prostriedkov a domácich spotrebičov. Účinnou formou šetrenia surovín je tiež recyklácia. Príkladný obraz rastúcej spotreby energie ukazuje P. Nováček: *„Za posledné storočie stúpa spotreba elektriny každých desať rokov na dvojnásobok. V posledných šesťdesiatich rokoch stúpila spotreba energie o 3-4% ročne. Keby mal tento trend pokračovať, budeme za 3 200 rokov potrebovať energii celého slnka a za 5 800 rokov*

zdroje celej galaxie“ (1994, s.83). Tým len chcel autor poukázať, aké je nemožné udržať náš spôsob života do budúcnosti. Keby sme vyčerpali neobnoviteľné zdroje, ostávajú nám tie alternatívne (veterná, solárna energia, energia biomasy, geotermálna energia, vodné elektrárne, prílivové elektrárne). Inou eventualitou sú atómové elektrárne.

Podľa Kohna ropa a zemný plyn predstavujú 60% spotrebovanej energie. Ich produkcia však v časovom horizonte 10 - 30 rokov výrazne poklesne. *„Odpoveďou na tento stav bude rozvoj alternatívnej bezuhlíkovej energie. Množstvo vyrobenej solárnej a veternej energie stále rastie a v budúcnosti budú oba spôsoby získavania energie dominantné“* (Môže byť svet poháňaný solárnou a veternou energiou? 2010, <http://www.blisty.cz/art/54267.html>). Samozrejme tiež je podstatné znížiť spotrebu energie na osobu vo vyspelých štátoch. Príkladom plytvania a rozhadzovania je situácia v USA, kde spotreba benzínu je 5 násobkom globálneho priemeru (Môže byť svet poháňaný solárnou a veternou energiou? 2010, <http://www.blisty.cz/art/54267.html>).

Inou alternatívou je atómová (jadrová) energia. Nevýhodou je odpad, ktorý vzniká popri produkcii. Ide hlavne o rádioaktívne články, ktoré *„budú nebezpečné ešte 100 tisíc rokov“* (Nováček, 1994, s.83). Bolo by od nás sebecké a neetické, keby sme takýto zamorený svet zanechali budúcim generáciám. Sú aj ďalšie nevýhody ohľadne nákladov, životnosti, ukladania odpadu a v neposlednom rade neúfichajúcej hrozby katastrofy, podobnej tej v Černobyle. Myslíme, že každému je jasné, že to nie je budúcnosť, ktorú by sme chceli pre naše deti.

2.3.2 Odpady

Nebezpečenstvo, ktoré vytvára človek pri každodennej činnosti je produkcia odpadu. Či už ide o odpad komunálny alebo toxický, vždy je tieňom našej výrobnéj činnosti. Keďže odpad nevieme racionálne využiť, ukladáme ho na skládkach, spracovávame v spaľovniach (tým produkuje viac škodlivín, ktoré ničia našu atmosféru), kompostujeme ho. V každom prípade platí, že len malé množstvo sa recykluje.

V prípade každodenného produkovania komunálneho odpadu, napríklad papierových plienok, recyklácia nie je možná, a tak likvidácia tohto materiálu je ekologicky náročná. Ich používanie je však na druhej strane účelové, jednorazové a hlavne pohodlné pre ľudí. Téma plienok bola aktuálna hlavne v roku 2000. Diskusie sa týkali najmä ich finančnej náročnosti a šetrnosti k životnému prostrediu. Podľa asociácie WEN10

¹⁰ Women's Enviromental

výroba jednorazových plienok „vyžaduje 3,5 krát viac energie, 8,3 krát viac neobnoviteľných zdrojov a 90 krát viac obnoviteľných zdrojov“ (Fialová, 2010, <http://ekolist.cz/cz/zelena-domacnost/rady-a-navody/souboj-mezilatkovymi-a-papirovymi-plenami-nema-viteze>) ako u plienok látkových. Tiež tieto papierové plienky produkujú viac odpadu, či už ide o odpadové vody (2,3 krát viac) alebo pevný odpad (60 krát viac). Do ovzdušia sa vylučuje metán, ktorého rozloženie bude trvať stovky rokov. A teraz sa pozrieme na ďalšiu stránku veci, a to je zdravotný problém. Ortopédi odporúčajú skôr látkové plienky kvôli vývoju panvy. Tento dôvod by pri výbere mal byť zjavne najdôležitejší, ale tiež ten, že látkové plienky nezaťažujú životné prostredie v takom rozsahu ako papierové plienky.

Iným typom odpadu je rádioaktívny odpad, ktorému predchádza výroba jadrových zbraní a atómovej energie. Výsledkom výroby zbraní a atómovej energie je ukladanie rádioaktívneho odpadu v prírode, či už v lesoch, v moriach alebo oceánoch. Prístup človeka k novým jadrovým technológiám a ich využívanie je ťažké ovplyvniť. Jediným riešením ohľadne jadrových zbraní podľa K. Lorenza je nevýroba, nevyužívanie a netestovanie týchto zbraní. A však „*nebude ľahké toho dosiahnuť, pretože kolektívna stupidita ľudstva dosahuje neuveriteľných rozmerov*“ ako tvrdí K. Lorenz (1990, s.91). Nemohli sme si odpustiť „lichotivé“ konštatovanie K. Lorenza na margo ľudskej hlúposti, ktoré tak veľa vystihuje. Ide o silu a moc, ktorá môže viesť k deštrukcii nás všetkých. Naša nezodpovednosť a snahy ovládať masy, ľahko môžu do viesť ku koncu sveta. Práve ľudská túžba objavovať a zdokonaľovať môže spôsobiť nenapraviteľné zmeny, ktoré povedú k neodvratiteľnému koncu.

Radi by sme ešte predstavili jeden názor. Ten je opakom ku všetkému, čo sme doteraz napísali. B. Lomborg hovorí nie o zhoršovaní, ale zlepšovaní situácie na Zemi. Nie len o prírodných zdrojoch, potrave a hladovaní, ale i o preľudnení a chudobe. Hovorí, že „*i keď je nás teraz na svete dva krát viac než v roku 1961, každý z nás má k dispozícii viacej potravín, a to tiež v rozvinutých tak ako aj v rozvojových krajinách. Hladom trpí menej ľudí*“ (Lomborg, 2006, s.87). Podľa jeho názoru populácia nerastie. Len jednoducho neumierame tak rýchlo. Úmrtnosť sa znížila a jej pokles vytvára zdanie nárastu populácie. Domnievame sa však, že to, či sa viac rodíme alebo menej umierame, až tak neovplyvňuje to, koľko miesta zaberáme, ako obmedzujeme iné druhy. Ľudí je stále viac, menšia úmrtnosť neznižuje spotrebu vody, zdrojov energií (hoci podľa B. Lomborga ich máme dosť na stovky rokov), ničenie zelených plôch a ich zastavovanie betónovými budovami,

aby sme mali kde bývať, pracovať, relaxovať, uložiť svoje technické stroje, ktoré nám umožňujú ľahší a pohodlnejší život. Je pravda, že ak populácia naozaj nerastie vplyvom pôrodnosti, ale len poklesom úmrtnosti, tento stav sa za nejaké obdobie stabilizuje. Otázkou ostáva, koľko nás ostane po stabilizácii a či sa náhodou pôrodnosť nezvýši, keďže si bude myslieť, že všetko je v najlepšom poriadku, a nás aj tak nie je také množstvo, že by to presiahlo hranice udržateľnosti.

Na záver svojej knihy *Skeptický ekolog* B. Lomborg píše o poslanstve svojej knihy. Tým poslanstvom je, že „*dnes narodené deti – ako aj v priemyslovom, tak v rozvojovom svete - budú žiť dlhšie a budú zdravšie, budú mať viac jedla, lepšie vzdelanie, vyššiu životnú úroveň, viac voľného času a ďaleko viac možností - a životné prostredie Zeme to pritom nezničí*“ (Lomborg, 2006, s. 398). Toto poslanstvo sa nám zdá ako sen, ilúzia a zároveň aj ako krásna vízia budúcnosti, ktorú si nevieme predstaviť. Je ťažké si dnes vybrať, ktorý názor človek podporí, a ktorému bude veriť, prípadne ho i žiť. Svojou voľbou však nemôže ovplyvniť fakt, že ubližujeme prírode svojim konaním. A že neprejavujeme dostatočnú úctu voči nej a berieme ju ako samozrejmosť, ktorá tu vždy bude pre nás bez dôsledkov nášho pustošenia.

2.4 Problém životného prostredia

Druhým závažným problémom, ktorému sa budeme venovať je príroda (životné prostredie) a jej obyvatelia, hlavne tí mimoľudský. Človek nielenže stráca svoju ľudskosť voči ostatným členom svojho druhu *homo sapiens*, ale tiež sa stáva ľahostajným a ignorantským k svojmu okoliu, k prírode. Ľahostajný nie je v zmysle, že si prírodu nevšima, ale práve naopak, že si ju všima až príliš a berie od nej neuvážene plnými rukami, čo ho napadne, avšak svoje bezuzdné konanie nevníma. Prírodu pokladá za svoju korisť, ktorú môže stále drancovať bez nejakých limitov, ktoré by ho obmedzovali. V tom spočíva jedna z chýb človeka, jeho veľký omyl, keď sa domnieva, že príroda je nevyčerpatelná a bude sa kvôli našim potrebám neustále dávať a dávať (v zmysle obnovovania sa, tak ako sme na to boli zvyknutí). Za vykorisťovanie prírody môže hlavne technologický pokrok, ktorý nám ľuďom umožňuje jej rýchle a efektívne drancovanie. Hospodárstvo a obrábanie pôdy je dnes na inej úrovni ako kedysi a človek má iný vzťah k prírode okolo seba. Z pôdy chce dostať čo najviac, vyžmýkať ju ako pomaranč, neberúc ohľad na možné následky, jej kolaps, zničenie.

2.4.1 Druhov rozmanitosť

Drancovanie sa negatívne odzrkadľuje na úbytku živočíchov, ktoré sú, tak ako my, obyvateľmi prírody. No my ich existenciu považujeme za dary, ktoré majú uspokojovať výlučne naše potreby. Málokto (nájdu sa aj takí, čo si vážia ostatné živé tvory, nemôžeme preto hádzať všetkých do jedného vreca) dnes pri potrebe výstavby miest, obchodov, parkovísk, diaľnic hľadá na to, že zmešujeme teritoriálne územia zvierat, že ich obmedzujeme svojou expanziou, akoby nám všetko na svete patrilo. Sú zákony na ochranu ohrozených zvierat, prírodných rezervácií, pralesov, ale to je nedostačujúce, a dá sa to chápať skôr ako prejav láskavosti než snaha o skutočné riešenia.

Rôznorodosť života na našej planéte je zázrakom, aký sa nikde v našej slnečnej sústave neopakuje. Životy nás všetkých (rastlín, živočíchov, ľudí) sú „šité rovnakými nitkami.“ Úbytok druhov živočíchov i rastlín mení ekosystém krajiny a v globálnom dôsledku celú planétu, a teda aj náš život. Problém úbytku druhovej rozmanitosti a jej miznutie vyplýva z viacerých faktorov, napríklad veľkosť populácie, znečisťovanie vôd, ničenie lesných plôch, dezertifikácia pôdy. Všetky problémy sú navzájom prepojené a ovplyvňujú kvalitu života na Zemi. Vedci sa domnievajú, že do konca 21. storočia vyhubíme polovicu dnes známych druhov rastlín a živočíchov. To je strašná predstava, hlavne keď si uvedomíme, že už súčasnosť ponúka nepríjemný pohľad na dopady ľudskej činnosti.

Teraz uvedieme pár príkladov na ozrejenie spomínaných dopadov na prírodu: na Veľkom bariérovom útese pri Austrálii dochádza k „blednutiu“ koralov a ich úhynu. Podľa vedcov príčinou je zvyšovanie teploty vody až na 34°C (o 4°C ako je normálna teplota). Zmena prirodzenej teploty spôsobila šok koralom a tie prišli o svoje symbiotické riasy, ktoré ich vyživovali. Koraly začínajú „blednúť“ a hynúť, keďže nemajú vyživovacie riasy (Novák, 2010, <http://aktualne.centrum.sk/zaujímavosti/zo-sveta/clanek.phtml?id=1218552>). Táto ekologická katastrofa, ktorá postihuje aj človeka (hlavne tých, čo žijú v blízkom okolí) a jeho rybársky priemysel je zapríčinená globálnym otepľovaním a teda človekom samým. Pôsobením globálneho otepľovania (ešte sa k nemu dostaneme) tiež miznú ľadovce a odhaduje sa, že spolu s ich rozpustením sa vyhynie aj ľadový medveď, ktorý stratí svoje prirodzené prostredie a s ním možnosť oddychu počas migrácie za potravou. Ľadové medvede sa už teraz musia vydávať na dlhšie plavby za potravou, ktoré ich vyčerpávajú a zabíjajú, takže ich počet sa zmešuje.

Úbytok druhov výrazne ovplyvňuje aj lov zvierat kvôli kožušine, ktorý je síce oficiálne zakázaný, ale aj napriek tomu sú zvieratá naďalej lovené pytlíkmi a časti ich tiel predávané za veľké peniaze. Dokonca existujú farmy na chov kožušinových zvierat pre kožušinový priemysel, i keď ich prevádzka je z etického hľadiska viac ako problematická. Pravdepodobne preto „Anglicko, Škótsko, Wales, Rakúsko, Švajčiarsko, Holandsko, Taliansko a niektoré spolkové republiky Nemecka úplne zakázali alebo drasticky znížili a obmedzili chov kožušinových zvierat prísnymi pravidlami. Veľmi progresívne postupuje Švédsko a Írsko. Dôvodom je presvedčenie, že chov kožušinových zvierat a kožušinový priemysel sú neetické a morálne neospravedliteľné. Trendom nového milénia je úplné zrušenie kožušinových fariem“ (Etika nového tisícročia. <http://www.slobodazvierat.sk/Etiketa-noveho-tisicrocia.60.0.html>). „Od roku 1998, kedy bola zatvorená posledná kožušinová farma v Rakúsku, sa k tejto krajine pridalo Anglicko, Škótsko, Wales, Taliansko a Holandsko, ktoré bolo mimochodom jedným z najsilnejších exportérov kožušín líšok a noriek“ (Etika nového tisícročia. <http://www.slobodazvierat.sk/Etiketa-noveho-tisicrocia.60.0.html>). Príklad o farmách hovorí opäť raz o ľuďoch a ich základných povahových črtách, ukazuje, že nevieme nič robiť nezištne. Ak sa o čokoľvek snažíme, očakávame z toho zisk, ostatné hodnoty musia ísť bokom.

Inými príkladmi sú odumieranie fytoplanktónu a ohrozenie veľrýb. Fytoplanktóny sú mikroskopické organizmy slúžiace ako potrava v moriach a jeho množstvo sa dramaticky znižuje (od r. 1950 vyhynulo 40%). Dôvodom, prečo je problém jeho úbytku taký alarmujúci, je jeho druhotná funkcia - schopnosť fotosyntézy. Fytoplanktón produkuje kyslík pre nás a morské živočíchym dôležitý a zároveň nás fytoplanktón „zbavuje oxidu uhličitého, takže oslabuje skleníkový efekt. Jeho ďalšie zníženie môže urýchliť globálne zmeny klímy“ (Drastický úbytok fytoplanktonu. <http://www.blisty.cz/2010/7/29/art53706.html>). K podstate globálneho otepľovania a zmenám, ktoré so sebou prináša, sa dostaneme neskôr.

Ohrozenie veľrýb sa možno nezdá takým naliehavým problémom ako ubúdanie objemu fytoplanktónu, ale aj to je závažná otázka. „Komerčný lov veľrýb počas posledného storočia zdecimoval väčšinu populácie veľrýb na celom svete. Podľa údajov samotných veľrýbárov bolo za posledných sto rokov, do roku 1990, ulovených 2 mil. 700 tis. veľrýb. Veľryby sa tak dostali na pokraj vyhynutia. Po opakovaných požiadavkách svetového spoločenstva, Medzinárodná veľrýbárska komisia (IWC) odsúhlasila moratórium na komerčný lov veľrýb, ktorý vstúpil do platnosti v roku 1986“ (Veľrýbárstvo.

<http://www.greenpeace.org/slovakia/campaigns/ochrana-oceanov/velryby/velrybarstvo>).

Dnes môžeme vidieť návrat k starým zvykom a konanie proti moratóriu. Pokiaľ by došlo k oficiálnemu ukončeniu moratória, malo by to katastrofálne následky na veľrybiu populáciu. Rozmnožovanie veľrýb je náročný a dlhý proces, ktorý ľudia ohrozujú škodlivými faktormi, ako je zmenšovanie ich teritórií a znečisťovanie oceánov toxínmi, ktoré znižujú ich plodnosť a schopnosť privádzať na svet živé mláďatá. „Každoročne zahynie na následky ľudskej činnosti 300.000 veľrýb a delfínov“ (Veľrybárstvo. <http://www.greenpeace.org/slovakia/campaigns/ochrana-oceanov/velryby/velrybarstvo>).

Hynú nie len z dôvodov neschopnosti rozmnožiť sa, ale aj v dôsledku klimatických zmien, kvôli hluku pod morskou hladinou (ten ich neraz zavedie na pobrežie, kde umierajú), ako aj pre nadmerný lov iných rýb, ktoré sú ich potravou.

Toto je len pár príkladov ako miznú živočíšne druhy ľudskou nenásytnosťou a hlúpou túžbou po „drahých kožuchoch“, po vzácnom mäse, ktoré vraj majú vypovedať o hodnote a životnej úrovni človeka. Obrátené plytké hodnoty, ktoré vládnu svetu na úkor iných. Nie je etické zabíjať z rozmaru, či pre zisk. Nieкто by sa mohol opýtať, na čo nám je toľko druhov rastlín a zvierat, keď ich aj tak nemôžeme využívať všetky pre náš prospech? P. Nováček by na túto otázku odpovedal tromi dôvodmi, ktoré by nás mali zaväzovať udržiavať druhovú rozmanitosť. Prvý dôvod je etický - nikto nám nedal právo k ohrozovaniu ostatných druhov, obmedzujeme tak ďalšiu evolúciu. Druhý dôvod je ekologický – rastliny a živočíchy sú základnou časťou ekosystému a podstatné pre život na Zemi. Tretí dôvod je ekonomický a spočíva v genetickom bohatstve rastlín a živočíchov, ktorý teraz ešte nevieme doceniť v odvetviach ako biotechnológia, farmaceutický priemysel (Nováček, 1994, s.62). Všetky tri dôvody si môže komplexne uvedomiť len a len človek, ktorý jediný z nich môže vyvodiť patričné závery. Podstatné však je, ktoré z nich najviac prevažujú v ľudskej spoločnosti. Povedali by sme že, tretí ekonomický dôvod nás najviac donúti ochraňovať druhovú rozmanitosť, pretože je spojený so zdravím a ziskom. To vypovedá o spoločnosti ničivej a nie tvorivej, bezohľadnej a nie láskavej. Bohužiaľ, takou spoločnosťou sa v súčasnosti zdáme byť.

Zmena by mohla nastať, pokiaľ by sme boli ochotní vnímať iné druhy ako obyvateľov planéty, ktorí majú tiež právo žiť a právo na svoj priestor. Museli by sme ich pokladať za úplne alebo aspoň čiastočne rovnocenných. Tento postoj však je už od dôb prvých filozofov napádaný. Už Aristoteles píše: „rastliny existujú pre zvieratá a zvieratá pre ľudí“ (Dobson, 2000, s.339). Tento potravinový reťazec v prírode, ktorý hovorí len o prežití ľudského druhu *homo sapiens*, je zameraný jedine na človeka ako jediná časť

reľazca schopnú a predurčenú prežiť a vládnuť. Racionálne uvažovanie nám umožnilo vytvoriť hranice, deliacu čiaru medzi nami a inými neľudskými bytosťami. Spája nás bolesť, potešenie, ale i túžba žiť. Toto vnímanie vzťahu medzi človekom a zvieratom môže byť ako píše A. Dobson pokrivené „*enormným antropomorfizmom*“ (2000, s.349). Človek je taký povýšenecký a excentrický, že on jediný sa považuje za nositeľa morálky a teda je nositeľom práv a zvieratá „*medzi nositeľov morálky nepatria*“ (Dobson, 2000, s.350). Vyššie uvedené stanovisko vychádza aj z toho, že už starí predkovia neprisudzovali živočíšnej ríši a jej obyvateľom dušu. Duša predstavovala vnútornú hodnotu. Pokiaľ zvieratá majú absenciu tejto vyššej hodnoty môžeme ich zabíjať. „*Je to ospravedlniteľné. Ak by však slony mali vnútornú hodnotu, ich lov by sa rovnal environmentálnemu fašizmu*“ (Dobson, 2000, s.352). Ľudská nadradenosť je podľa mnohých pokladaná za rasizmus a skupinovú povýšenosť. Podľa P. Singera „*žiadny rozdiel medzi človekom a jeho mimoludskými blíždymi nie je morálne relevantný. Žiadny neospravedľňuje nadradenosť a diskrimináciu*“ (Kohák, 2006, s.45).

Je pre človeka prirodzené, že zvieratá využíva ako zdroj potravy (domestikované zvieratá) a tiež zužitkováva aj iné časti jeho tela. Nechceme však povedať aby sa človek vzdával tohto živočíšneho príjmu potravín (hoci mnohý sa z vlastnej vôle vydajú týmto smerom) ide nám skôr o úctu k nim v postupe ukončovania ich životov, spôsobe ich chovu a taktiež v príčine ich lovu. Keď ich zabíjame dôležitým je spôsob akým to vykonávame a taktiež príčiny- či je to kvôli potrave a teda prežitiu alebo dôvodom je lov a zabíjanie kvôli „cennostiam“ (kožušiny, kly, kosti veľrýb), tie sú pre nás lákadlom a mnohokrát bohatstvom. Už spomínaný chov domácich zvierat v neprimeranom prostredí je často krát krutý, a tým vlastne vyjadruje človek svoj vzťah či určuje postavenie zvierat. Spôsobom ako sa k nemu správa. Mnohokrát ako k predmetu, ktorý je neživý a bez hodnoty, ktorú nadobúda ako výsledný produkt v regáloch. Zvieratá, ktoré nie sú domestikované sú zase kvôli cennostiam alebo vzácnemu mäsu často lovené aj proti právnemu (pytliacenie). Väčšinou sú to druhy zvierat, ktoré sú ohrozené a o ich vyhynutí zväčša rozhodujeme mi. Paradoxné je, že práve zabíjaním týchto zvierat získavame luxus, prestíž prípadne vzrušenie z lovu a nie niečo, čo nutne potrebuje. Mali by sme si vážiť a chrániť mimoludské druhy, aby sme zachovali rozmanitosť, ktorá nám raz môže zachrániť život vďaka genetickému bohatstvu.

Tieto rôzne pohľady na vzťah človeka a zvieratá nám len hovoria, ako sa môžeme chovať a čo to potom znamená. Interpretácia vzťahov hovorí strašne veľa o človeku a jeho postoji k ostatným. To ako sa správame k iným živým bytosťam formuje

aj našu spoločnosť a vzťahy medzi ľuďmi. Spojenie človeka s prírodou je možné vidieť aj na tých zdanlivo najbezvýznamnejších súčastiach prírody.

2.4.2 Tropické pralesy

K hlavným zabijakom druhovej rozmanitosti zvierat patrí vyrubovanie tropických pralesov a lesov na svete. Príčiny odlesňovania sú všeobecne známe – deje sa tak najmä kvôli pôde a drevu (zdroj energie), pričom v pozadí toho všetkého samozrejme stoja peniaze. Tropické pralesy (Mexiko, Brazília, Kongo, Madagaskar, India, Indočína, Malajzia, Indonézia, Filipíny) a ich odlesňovanie predstavuje pre celú planétu najväčší problém. Tieto pralesy sú považované za „*plúca planéty (...)* pretože *produkujú tretinu kyslíku na planéte, a zároveň pohlcujú oxid uhličitý*“ (Nováček, 1994, s.65). Práve tropické pralesy sú územím najväčšej druhovej rozmanitosti. Tropické pralesy pokrývajú 6% povrchu zeme, v ktorých žije viac ako 40% všetkých rastlín a živočíchov (Nováček, 1994, s.65). Nanešťastie tieto „naše plúca“ nie sú dostatočne chránené, ale práve naopak, sú drancované. Na to, aby sme zachránili pralesy a ich poklady, museli by sme chrániť najmenej 10% ich rozlohy. To je asi pre druh *homo sapiens* nemožné, keďže realita hovorí o výrube „210 tisícoch km² za rok, čo predstavuje 50 hektárov za minútu“ (Hykisch, 2001, s.166).

V súčasnosti pralesy pokrývajú 900 miliónov hektárov (pôvodne to bolo 1,6 miliárd hektárov, čiže ide o pokles o 40%), novo zalesnená je len jedna štvrtina (Hykisch, 2001, s.166). Dôležité je tiež pripomenúť, že pred zavedením poľnohospodárstva „*bolo na Zemi neuveriteľných 6 miliárd hektárov lesa*“ (Meadowsová, Meadows, Randers, 1995, s.82). Toto obrovské množstvo si nevieme dnes ani predstaviť. Okrem nepriameho zabíjania zvierat, v dôsledku zužovania ich teritórií, sa vlastne sami okrádame o kyslík, a s tým spojené pohlcovanie oxidu uhličitého v procese fotosyntézy.

S problémom ako je tento je ťažké bojovať, najväčšou prekážkou je chudoba krajín, kde tieto lesy nájdeme a ich zadlženosť voči bohatým krajinám, ktoré zneužívajú situáciu na ich drancovanie, ktoré vlastne znamená ničenie nášho spoločného ľudského bohatstva.

V počítačovej dobe sa na boj treba vedieť prispôbiť. Príkladom nového druhu „bojovníka“ sa stal internetový vyhľadávač *Ecosia*. Ide o ekologický vyhľadávač. Ekologický preto, že na poháňanie datacentier nevyužíva energiu z uhlia alebo iných fosílnych palív, ale preferuje „zelenú energiu,“ čo znamená, že servery *Ecosie* bežia z viac

ako troch štvrtín na elektrický prúd získaný vo vodných elektrárnach. Udržiavanie vyhľadávacieho mechanizmu spotrebovávajú veľké množstvá energie. Viacerí experti sa zhodujú, že jedno vyhľadanie vytvorí približne 7g emisií CO₂. Väčšina týchto emisií je spôsobená obrovskými servermi, ktoré zabezpečujú fungovanie najpopulárnejších vyhľadávačov.

Ecosia v tomto smere nie je iná a vyprodukuje zhruba rovnaké množstvo emisií ako *Google*. *Ecosia* tak ako ostatné vyhľadávače vytvára zisk pomocou reklám uverejnených na svojej stránke. Čo teda robí tento nový vyhľadávač ekologickým a iným? Pozitívom *Ecosie* je snaha prispievať na ochranu dažďových pralesov. 80% zisku totiž putuje Svetovému fondu na ochranu prírody (WWF). Vývojári vychádzali z faktu, že jeden hektár dažďového pralesa viaže približne 600 ton CO₂. *Ecosia* teda zníži koncentráciu CO₂ v atmosfére o 120 kg každým jedným vyhľadaním. Je to dané tým, že jedno vyhľadanie priemerne prispeje na ochranu dvoch metrov štvorcových pralesa. Ak by aspoň raz za rok využilo služby tohto vyhľadávača 1% internetových užívateľov, každý rok by to zachránilo plochu pralesa o veľkosti Švajčiarska. Z toho vyplýva, že pozitívny dopad ochrany dažďových pralesov by mal byť niekoľkonásobne vyšší ako negatívny dopad spôsobení produkciou CO₂ servermi *Ecosie* (*Ecosia*. <http://ecosia.org/how.php>).¹¹

Podľa údajov uverejnených na domovskej stránke *Ecosie* bolo k 25. októbru 2010 zásluhou jej činnosti zachránených 201,712,695 m² pralesa (takú rozlohu predstavuje príspevok 126 051 Eur pre WWF k spomínanému dátumu). Skoro každého človeka napadne, či je to pravda, či len nejde o to, aby *Ecosia* zdiskreditoval iné prehliadače, a tak zvýšil vlastnú popularitu. Zrejme je v povahe človeka, aby túžil len po ziskoch, nech to stojí, čo to stojí, aj keď je to neetické, aby klamal v takej veci, ktorú množstvo populácie môže považovať za pravdu a nakoniec sa bude cítiť oklamané kvôli tomu, že dopomohlo k zisku pre niekoho iného. S tým sa človek dokáže zmieriť, ale otázkou je, či potom môže vôbec niečomu veriť. Prípadne už teraz je v štádiu, kedy je ľahostajný, pretože zo

¹¹ Porov.: „*We are the greenest search engine for two reasons. Firstly, and most importantly, we donate our income to protect rainforests. Secondly, our servers run on green has to access a network of servers to deliver search results. Our own servers run on green electricity, but since Bing and Yahoo servers do not, an Ecosia search still causes almost the same amount of emissions as a Google search does. So what makes Ecosia so eco-friendly? The positive electricity. Operating a search engine consumes massive amounts of energy. There are various estimations by experts, which claim that a single search causes up to 7g of CO₂ emission. Most of these emissions are caused by the huge server networks of the search engines. Like the other search engines, Ecosia also impact of Ecosia comes from the rainforest we protect. A single hectare of rainforest binds about 600 tons of CO₂. Thus, Ecosia prevents approximately 120kg of CO₂ emissions with each search. So the positive impact of the rainforest protection is a million times higher than the negative impact caused by the CO₂ emission of our servers!*“

spoločnosti sa vytrácajú hodnoty, ktorými si kedysi človek mohol byť istý. Aj preto je tu kríza ľudskej spoločnosti, aj preto môže platiť výrok: „*Sprievodným znakom rozpadu kultúr bolo často ničenie lesov*“ (Bockemühl, 2000, s.12). To môžeme vidieť aj dnes v krajinách, kde zanikajú staré kultúry a tradície spolu s nimi. K ďalším zmenám životného prostredia patrí šírenie púští a ohrozenie pôdy.

2.4.3 Šírenie púští a ohrozenie pôdy

Reakciou na odlesňovanie pôdy môže byť dezertifikácia. Les, ktorý je vyrubovaný, sa mení na púšť. „Púští na zemi je 47 miliónov km² (35% plochy pevnín). Je to omnoho väčšia plocha ako je využívaná na pestovanie potravín. Príčinami šírenia púští sú hlavne „*nesprávne obrábanie pôdy, nadmerné pasenie dobytká, nadmerné vyrubovanie stromov a drevín na palivové drevo, ničenie tropických pralesov*“ (Hykisch, 2001, s.166-167). Vyrubovaním tropických pralesov vzniká neúrodná pôda, ktorá sa časom mení na púšť. Ako vieme púšť nám nedáva ani kyslík, ani nepohlcuje oxid uhličitý, ani nie je priaznivým prostredím na pestovanie rôznych plodín a nie je ani obývateľná ľuďmi (aj keď poznáme niektoré púštne národy, ktoré sú schopné prežiť). Púšť je neúrodná, skoro mŕtva.

Na našej planéte je 16 miliónov km² ornej pôdy, to je 10% povrchu pevniny. Existujúca pôda je stále ohrozovaná industrializáciou. Medzi najviac pôsobiaci činitele, ktoré ničia kvalitu pôdy patrí erózia, okysličovanie (kyslé dažde vyplavujú živiny z pôd), chemizácia odpadmi, rádioaktivita. Príkladom je susedné Maďarsko, kde došlo k ekologickej katastrofe - pretrhnutiu hrádze a vyliatiu jedovatej červenej tekutiny obsahujúcej toxické látky, ťažké kovy. Červený kal mal negatívny vplyv na zdravie človeka a hlavne na prírodu (pôdu, vodu). Znečistenie pôdy spôsobilo, že pôda sa už nebude dať poľnohospodársky využívať. Ťažké kovy sa v nej udržia nejaký čas a dovedy je pôda nepoužiteľná. Ľudské chyby spôsobujú, že človek stráca možnosť pestovať potravu na úrodnej pôde, ktorej je beztak málo.

Okrem toho, existujú ohrozenia, vyplývajúce z používania chemických prostriedkov (hnojív), ktoré majú pôdu zúrodňovať. Pomocou dusíka a vodíka vzniká najjednoduchšie hnojivo, ktoré v poľnohospodárstve spôsobilo „zelenú revolúciu.“ Táto revolúcia umožnila uživiť takmer 7 miliárd ľudí. Bez hnojenia pôdy by produkovanie potravy uživilo len 5 miliárd ľudí (Cílek, 2010, <http://veda.sme.sk/c/5606813/ohrozuje-nas-dusikova-bomba.html>). Pozitívne stránky hnojív však zatieniť negatívna stránka a tou je nadprodukcia dusíka. Jeho množstvo stúplo za 150 rokov desať násobne (Cílek, 2010,

<http://veda.sme.sk/c/5606813/ohrozuje-nas-dusikova-bomba.html>). Vďaka výrobe hnojív sa vyprodukuje okrem prirodzeného dusíka viac ako 200 miliónov ton „vyrobeného dusíka“, ktorý sa pridáva do prirodzeného dusíkového cyklu. Takže príroda musí spracovať dvojnásobok tohto plynu. Dusíkový cyklus má dôležité miesto v prírode pri tvorbe fotosyntézy, vplýva na rast rastlín a na vytváranie bielkovín v živých organizmoch. Dusík vo forme hnojív má samozrejme vplyv na výnos poľnohospodárskych plodín, keďže sa hnojivá zaorávajú do pôdy, výrazne ovplyvňujú procesy prebiehajúce v životnom prostredí. Dôvodom je fakt, že 60% dusíka rastliny vôbec nespotrebnujú a prebytočný dusík presúva dážď do riek, jazier, pobrežných morských zón (Cílek, 2010, <http://veda.sme.sk/c/5606813/ohrozuje-nas-dusikova-bomba.html>). Presunom značného množstva dusíka z pôd do riek vznikajú mŕtve zóny (napríklad v Baltickom mori namiesto rýb nájdeme iba medúzy).

Okrem znečistenia pôdy a vôd dochádza aj k znečisteniu atmosféry. Dusík sa uvoľňuje do atmosféry vo forme oxidu dusného. Skleníkový efekt tohto plynu je oveľa silnejší ako napríklad skleníkový efekt oxidu uhličitého (ten ešte spomenieme). Aby nedochádzalo k nadprodukcii dusíka museli by sme ho obmedziť. Vedomé obmedzenie by nás však mohlo pripraviť o ekonomický zisk z produkovania potravy. Ako vidieť, produkcia umelej zelene nás ohrozuje nielen v súvislosti s kontamináciou pôdy chemikáliami, ale i na iných frontoch poškodzovania planéty, ako je znečistenie vôd, či globálne otepľovanie.

2.4.4 Znečisťovanie vodných zdrojov

O vode sme vraveli v súvislosti s populačným rastom, ale i v súvislosti so zemepisnými šírkami a s tým spojeným nerovnovážnym rozložením pitnej vody na zemskom povrchu. Človek potrebuje 3 - 5 litrov pitnej vody denne, to nie je tak veľa, povieme si, aby nám to robilo vrásky. Nanešťastie v priemysle a poľnohospodárstve sa vody spotrebuje omnoho viac. Môžeme hovoriť o plytvaní, ktorému opäť dominuje USA. „*Občania USA spotrebujú ročne 1200-1500 m³ vody, vo Francúzsku však iba 600m³ a v niektorých rozvojových krajinách iba 40 m³ za rok*“ (Hykisch, 2001, s.167).

Stavba priehrad a nádrží na zabezpečenie vody pre poľnohospodárstvo má aj negatíva ako sú zasolenie pôdy, polia pod priehradou nie sú zúrodňovaná bahnom, ďalej rozmnoženie pľzov v nádržiach, ktoré spôsobujú rozširovanie ochorenia obličiek, a v neposlednom rade došlo k znižovaniu úlovkov rýb (Hykisch, 2001, s.168).

Znečisťovanie vôd je produktom industrializácie. Toxické odpady, komunálny odpad, divoké skládky, nečistoty z dopravy, všetko sa odráža na čistote a kvalite vody. Vody morí a oceánov sú navyše ohrozené ropou, jej ťažbou alebo prevozmi v tankeroch.

Aký dopad má ropná katastrofa na životné prostredie? Exemplárnym prípadom je únik ropy v Mexickom zálive v apríli 2010. Výbuch plošiny skomplikoval životy ľudí i zvierat. Bola to ekologická katastrofa obrovských rozmerov a ešte väčších následkov. Každý deň sa množstvo vytekajúcej ropy zväčšovalo (3 milióny litrov za deň), ropná škvrna mala nakoniec rozlohu 220 000 km². Až po troch mesiacoch bolo prehlásené, že ropa už neuniká. Ropa zničila kvalitu vody, zabila obyvateľov mora. Kvalita vody bola poškodená nielen ropou, ale i disperzantami, ktorými sa ľudia snažili ropy zbaviť, aj keď nevedeli, aké účinky to v reakcii s ropou a s vodou prinesie. Táto katastrofa zničila prírodu na dlhé roky a dôsledky sa ešte neukázali v plnom rozsahu. Ropný priemysel ostal stratový kvôli unikajúcej rope, ropní magnáti si hádam konečne uvedomili vyčerpatelnosť čierneho zlata. Rybársky priemysel z okolitých brehov to položilo na lopatky. Jeden priemysel zničil ten druhý (*Ropná katastrofa: Závod s časom*. 2010). Ničiteľom bol opäť človek. S. Bertone (vrchný inžinier ťažobnej plošiny) uviedol, že plošina mala problémy s údržbou už skôr. Prečo sa na nich nepracovalo? Odpoveď znie: „*Personál nemal dostatočné možnosti na to, aby opravy previedol*“ (*Velký úklid po ropném Černobyly v USA bude trvať roky*. 2010. http://zpravy.idnes.cz/velky-uklid-po-ropnem-cernobyly-v-usa-bude-trvat-roky-pd5-/zahranicni.asp?c=A100720_100437_zahranicni_btw). To je odpoveď, ktorá nám veľa napovedá, aký vzťah má človek k prírode, akú dôležitosť prikladá jej ochrane. Nevyčísliteľné dôsledky na stratách zo ziskov, nenávratne poškodený ekosystém mora, živobytie stovky ľudí pozdĺž pobrežia ukončené. To všetko by sa nestalo, keby boli **možnosti**.

2.5 Globálne otepľovanie

Po oboznámení sa s vyššie spomenutými problémami, ktorým dennodenne čelíme, chceme uviesť ešte jeden, ten najaktuálnejší a domnievame sa najväčší problém. Hore uvedené problémy sa vzájomne ovplyvňujú a sú úzko späté práve s globálnym otepľovaním, ktoré je spôsobené znečisťovaním atmosféry našej planéty. Tento komplikovaný proces je zapríčinený hlavne činnosťou človeka a jeho technológiami a dá sa vnímať ako ten najväčší boj medzi človekom a prírodou. Sprievodnými javmi

globálneho otepľovania, ktoré významne ovplyvňujú procesy na Zemi sú - narušenie ozónovej vrstvy, skleníkový efekt a kyslé dažde.

2.5.1 Ozónová vrstva, skleníkový efekt, kyslé dažde

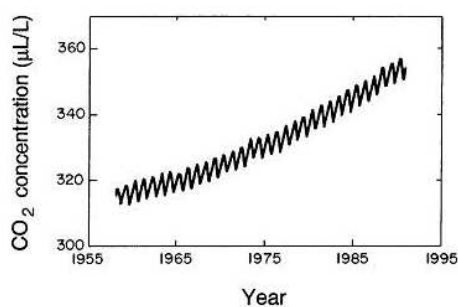
Kyslé dažde sú ľudským dažďom, vznikajú ako dôsledok ľudských aktivít pôsobením síry. Síru obsahuje hnedé uhlie a pri jeho spaľovaní vzniká oxid siričitý. Ten reaguje s vodnou parou a vzniká kyselina siričitá potom kyselina sírová (Nováček, 1994, s.77-78). Kyslými dažďami sú najviac postihnuté priemyselné oblasti (Veľká Británia, stredná Európa, India, Čína, Japonsko), ale nie len tie, keďže v atmosfére sa škodliviny presúvajú do iných krajín (Škandinávia), v ktorých „*ohrozujú lesné ekosystémy, ničia poľnohospodárske oblasti, okysličujú jazerá, vodné nádrže a vodné toky (ovplyvňujú s tým spojený rybolov), zvyšujú koróziu kovových materiálov, narušujú historické pamiatky, zhoršujú zdravie ľudí*“ (Hykisch, 2001, s.172).

Ozónová vrstva chráni planétu „*pred škodlivým ultrafialovým a kozmickým žiarením*“ (Hykisch, 2001, s.170). Tým, že používame spreje, chladničky, mrazničky, klimatizačné zariadenia, ale i automobily a lietadlá, produkuje freóny a iné jedovaté látky, ktoré oslabujú ozónovú vrstvu a vytvárajú v nej diery. Kvôli tomu na Zem dopadá viac ultrafialového žiarenia. Žiarenie má vplyv na zdravie ľudí, ale i zvierat a na našu poľnohospodársku výrobu.

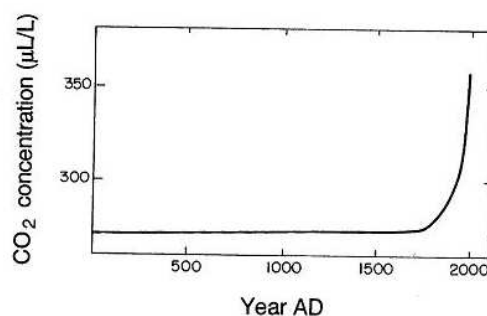
Atmosféra je najzraniteľnejšou časťou Zeme, je tvorená prevažne dusíkom (78%) a kyslíkom (21%). Zvyšovaním podielu oxidu uhličitého v atmosfére vzniká **skleníkový efekt**. CO₂ mení atmosféru, zachycuje teplo z vesmíru a zabraňuje jeho úniku naspäť. Tým sa Zem otepľuje.

Čo zvyšuje množstvo CO₂ v atmosfére? V prvom rade spaľovanie fosílnych palív, priemysel, ale aj naše dýchanie premieňa kyslík na CO₂. Príroda sa ho naopak snaží odbúravať. Prostredníctvom fotosyntézy mení CO₂ späť na kyslík, ale keďže zdroje kyslíka neprestajne likvidujeme (vyrubujeme pralesy a ničíme oceány, v ktorých sa nachádza už spomínaný fytoplanktón), koncentrácia CO₂ v atmosfére sa zvyšuje. Merania CO₂ ukazujú, že jeho hodnota nie je konštantná, ale stále osciluje v istých hraniciach, ktoré sa však v priebehu plynúcich rokov zastavujú na čoraz vyšších hodnotách.

Nesporné fakty Produkcia CO₂

A

B

(Vitousek, 1994)

Výkyvy v hodnote CO₂ tu boli vždy. Vedci to vysvetľujú striedaním ročných období. Počas leta a jari je Zem naklonená k slnku a listy pohlcujú CO₂, na jeseň a zimu je to naopak, listy opadávajú a „vydychujú“ CO₂. Zem, podobne ako ľudia, dýcha, čo sa na grafe prejavuje ako nárast a pokles CO₂. Avšak tento pokles a nárast sa každým rokom zastavuje na vyšších hodnotách, čo je spôsobené našou ľudskou činnosťou. Ako napríklad nedbalé vypúšťanie škodlivín do ovzdušia prostredníctvom priemyslu, domácností. USA odmieta znížiť vypúšťanie škodlivín do ovzdušia a neustále poukazuje na Čínu. Čína vypúšťa do ovzdušia viac CO₂ ako je produkcia CO₂ v USA, ale stále je to na jedného obyvateľa 7x menej ako vyprodukuje priemerný Američan a 4x menej ako vyprodukuje priemerný Nemec (najväčší producent skleníkových plynov v Európe) (Staud, Reimer, 2008, s.6). Poukazovanie na Čínu je len výhovorka pre Američanov, aby nemuseli obmedziť žiadny zo svojich komfortných návykov. Najjednoduchšia cesta vedie cez vytváranie zlého obrazu o svojom konkurentovi.

Taktiež treba spomenúť podobné zásahy ako bola napr. invázia irackých vojsk do Kuvajtu. Tento zásah nemal obeť len na ľudských životoch, ale i na životnom prostredí. „Irackí vojaci zapálili 697 naftových vrtov a pokryli krajinu kilometrovými olejovými škvrnami“ (Murín, 2002, <http://www.seps.sk/zp/casopisy/zp/2002/zp5/murin.htm>). Za osem mesiacov „bolo emitovaných do ovzdušia viac ako 500 miliónov barelov¹² ropy“ (Murín, 2002, <http://www.seps.sk/zp/casopisy/zp/2002/zp5/murin.htm>), čo viedlo

¹² 1 barel predstavuje približne 159 litrov.

k zamoreniu ovzdušia (olejovými aerosólmi, sadzami v množstve 5000 ton, oxidmi uhlíka, dusíka a síry). Tým sa tiež zvýšil prirodzený obsah CO₂ v ovzduší.

Čím viac CO₂ bude v atmosfére pribúdať, tým rýchlejšie sa bude zvyšovať teplota na Zemi v globálnom meradle. V minulosti sa množstvo CO₂ nedostala cez 300 častíc v jednom miliónu molekúl vzduchu (ppm¹³). Do roku 2005 sa nám darilo udržiavať koncentráciu CO₂ pod touto hranicou, ale teraz čísla rastú smerom nahor. Teraz sme s obsahom CO₂ na čísle 383 častíc v jednom miliónu molekúl vzduchu. Problémy nastanú ak prekročíme nebezpečnú hranicu 450 ppm. Každý rok sa vplyvom spaľovania fosílnych palív zvýši koncentrácia o 2,5 ppm (Staud, Reimer, 2008, s.8). Zo zvyšovaním množstva CO₂ stúpa teplota Zeme. Súčasné oteplenie o 0,8°C oproti priemerným hodnotám v minulosti spôsobilo suchá a ničivé požiare nielen v Austrálii. O 100 rokov môže teplota stúpnuť o 6-11°C (*Šesť stupňov, ktoré môžu zmeniť svet*, 2008).

Dokumenty *6 stupňov môže zmeniť svet a Nepříjemná pravda* nám ponúkajú náhľad na budúcnosť po každom zvýšenom stupni celzia (1-6). Budúcnosť, akú by sme nechceli. Teraz si v skratke priblížime, aké následky by postupné narastanie priemernej teploty na Zemi mohlo priniesť.

- K zvýšeniu o **1 stupeň** sa už približujeme pomocou ľudskej túžby po energii. Vyrubovanie pralesov pohlcujúcich CO₂ kvôli drevu spôsobí, že tieto územia sa zmenia na púšte, mŕtve savany bez života. Spaľovaním fosílnych palív zrýchľujeme pribúdanie CO₂, priemyslom a dopravou len prilievame do pohára, ktorý o chvíľu môže pretiecť.
- Pri zvýšení o **2 stupne** budú následky už drastickejšie. Už teraz dochádza k miznutiu ľadovcov. Tie poskytujú útočisko pre ľadové medvede a práve oni budú tiež bojovať o svoje prežitie. Roztápanie ľadovcov spôsobí zaplavenie. V Grónsku sa ľadovce roztápajú 2x rýchlejšie ako pred 10 rokmi. Roztopenie ľadovej pokrývky zvýši hladinu vôd o 6-7 metrov. Zatopilo by to Londýn, Bangkok, New York, Šanghaj. Globálne otepľovanie by sa vymklo kontrole, polárny ľad by urýchlil otepľovanie. Svet by bol na ruby, a to by bol len začiatok. Vďaka zvyšujúcej sa teplote, zimy v niektorých oblastiach nebudú také studené, a to zapríčiní migrovanie hmyzu a iných škodcov, ktoré budú napadať lesy. Zmiznú

¹³ Z latinského slova *pars per milion*. (Staud, Reimer, 2008, s. 8)

koralové útesy, ktoré už dnes odumierajú. Voda v oceánoch bude obsahovať viac CO₂, bude kyslejšia.

- **3 stupne:** na Arktíde už viac v lete nebude ľad, sneh v Alpách sa pomaly vytratí. Zmizne vlhkosť a Amazonské pralesy vyschnú. Tým sa v atmosfére opäť zvýši koncentrácia CO₂. Stredomorie a Európu zachvátia teplá ako na Blízkom Východe a severe Afriky.
- Nárast o **4 stupne** znamená zatopenie obývaných oblastí (Egypt, Benátky, Bangladéš). S topením ľadovcov v Himalájach sa stráca aj zásoba pitnej vody. Odhaduje sa, že v r.2035 nebude v Himalájach žiadny ľadovec. Škandinávia sa stanem slnečným a teplým letným letoviskom. Zrútením Antarktídy (predpokladá sa, že za 50-70 rokov zmizne ľad úplne) opäť stúpne hladina oceánov.
- **5 stupeň** vytvorí dve neobývateľné zóny na južnej a severnej pologuli. Záplavou miest dôjde k rýchlemu presúvaniu obyvateľstva (migrácie) na bezpečnejšie miesta.
- Posledný **6 stupeň** je dňom apokalypsy, keby sme chceli byť dramatický. Moria budú jasné, ale bez života, vyhynú zvieratá, púšte sa budú rozširovať, prírodné katastrofy budú každodennou realitou.

Katastrofy podobné tým, ktoré môžeme sledovať už dnes. Teplejší oceán tvorí silné búrky, tornáda, tajfúny. V roku 2005 známy hurikán Katrina nabral na sile vďaka teplejším vodám. Na mnohých miestach dochádza k záplavám (2011- Austrália, 2010 - Pakistan, Čína, Slovensko, Poľsko, 2000 - India). Globálne otepľovanie nespôsobuje len záplavy, ale na druhej strane i obrovské suchá, ktoré často končia požiarimi, ktoré ešte zvyšujú množstvo CO₂. Z povrchu Zeme miznú druhy 1000x rýchlejšie. Človeka okrem prírodných katastrof budú ohrozovať choroby ako SARS, nová forma tuberkulózy, ale i staré choroby, ktoré boli pod kontrolou. Nastúpi hlad, ktorý nebude už len v krajinách tretieho sveta.

V uvedených dvoch dokumentoch, ktoré poskytujú strašné fakty ohľadne budúcnosti planéty a ľudí, môžeme zhliadnuť scenáre, ktoré nemusia byť len fikciou. Nikto netvrdí, že presne takto to bude prebiehať. Vedecká práca spočíva v tom, že sa vytvárajú rôzne modely podľa zadaných faktov. Možno to bude úplne inak a my si ani nebudeme môcť uvedomiť silu dopadu našich skutkov. Či sú údaje pravdivé alebo nie, či sa im dá veriť alebo nie, to je na posúdení každého jedného človeka, hoci dalo by sa povedať, že ide o vedecký fakt. Tak či onak, mali by sme si dať dole ružové okuliare, ktoré nám doteraz

stále ukazovali prírodu ako tú, čo všetko sama prirodzene vyrieši pre náš prospech, a mali by sme sa postaviť k daným informáciám priamo a s odhodlaním pomôcť prírode. Mali by sme priložiť ruku k dielu, aby sme potom nemali výčitky, že sme nič nespravili. Mali by sme sa správať zodpovedne, objaviť v nás strach, ktorý nás núti konať správne nielen pre krajšiu prítomnosť, ale mali by sme mať na zreteli predovšetkým budúce generácie, aby aj ony mali možnosť vidieť krásne zelené stromy, kvitnúce lúky, počuť spev vtákov a podobné zázračné veci v našom domove.

2.6 Kríza ľudských hodnôt

„Nakoniec zničil človek nebesia a zem.

A zem spustla prázdnotou, len smog sa prevažoval nad priepasťou a nad mŕtvymi vodami.

Človek totiž povedal: „Vytvoríme priemyselné podniky, rozmanité elektrárne a dopravné prostriedky valiace sa po diaľniciach,

z ktorých budú stúpať oblaky dymu a škodlivých plynov až do nebies.“

I stalo sa. A nebolo svetlo ráno ani večer pre hustotu smogu.

A človek videl, že nie je dobré to, čo urobil, no povedal: „To je cena za úspech a pokrok.“

Ďalej človek povedal: „Umocnite naše výdobytky výbuchmi atómových zbraní v atmosfére.

“ I stalo sa. A rádioaktívny spád sa miesil s dymom a škodlivými plynmi pod klenbou nebeskou.

A nebo nad zemou zjalovelo vydávajúc otrávený dážď.

A človek povedal: „Je to v záujme národnej bezpečnosti.“

TO BOLO ŠIESTY DEŇ PRED KONCOM“.

(Just, <http://physedu.science.upjs.sk/degro/exitus.html>) (Príloha A)

Ekologické problémy nemajú pôvod len v technickom napredovaní človeka, v jeho vývoji, ktorý smeruje k neutíchajúcemu uspokojovaniu materiálnych potrieb. Ak sa pýtame po ich počiatku musíme zájsť hlbšie do ľudského vnútra, do jeho podstaty a hľadať neustále sa meniace hodnoty, túžby, ideály. Vysoké kamenné domy nás oddelili od prírody, ktorej krásu si už nie sme schopný uvedomovať a nevnímame ani jej chradnutie. Prestávame byť ľudský vo svete vedy a techniky, kde kontakt s ľuďmi predstavuje zapnutie počítača. Strata je zapríčinená našou vinnou, naším progresom, ktorý spôsobil, že sa vytrácame ako prírodné bytosti (majúce vzťah k prírode) a stávajú sa z nás len umelo

prežívajúci technici. Dalo by sa povedať, že človek je v kríze, v kríze hodnôt, názorov. Vyššie hodnoty sa strácajú, nahrádzajú ich iné. Človek pri otázke, aké hodnoty máme na mysli, nenachádza slová. Nemá čas zastaviť sa v uponáhľanom svete a zamyslieť sa.

Dôvodom je aj konzum, ktorý sa stáva základom spoločnosti. Bombardovaním rôznymi podnetmi, človek stráca schopnosť zamyslieť sa nad niečím, u niečoho sa zastaviť a hodnotiť. Usudzovanie je jedinečnou vlastnosťou človeka, ale tá mizne v pozadí uniformity, túžby po statkoch, peniazoch. Hovorí to o tom, že hodnoty sú súčasnému človeku cudzie, ale nemohli sa len tak vytratiť. Zastupujú ich iné hodnoty, ktoré sú viac materiálne, viac povrchné a bez hlbšieho zmyslu. Ľudia majú hodnoty, len sú často zvrátené, hodnotami sú peniaze, sláva, popularita, materiálne statky, namiesto tých vyšších, najmä spirituálnych, ale aj čisto individuálnych posúvajúcich osobnosť k poznaniu. Je len na nás, aby sme ich znovu objavili. Potláčanie a dočasná strata hodnôt pre ľudstvo znamená rovnakú krízu ako je tá ekologická. Strata (prekrútenie hodnôt) hodnôt nenastala v týchto dňoch. Toto obdobie trvá už roky a dnešný technický moderný svet len prehľbuje túto priepasť a láme posledné zábrany. Príčiny podľa A. Hykischu „*pochádzajú zo straty viery v náboženstvá (sekularizačný proces od 15.storočia), z kolektívneho násillia a zločinnosti vo svetových vojnách, z totalitných režimov, z tolerancie zla, ktorá sa skôr javí ako ľahostajnosť a neriešiteľná problematika, z rastu násillia v mene vyšších hodnôt a propagácie tohto násillia v médiách a v kultúre*“ (Hykisch, 2001, s.184).

Zmenila sa morálka a etický prístup k zlu. Človek pri hľadaní samého seba objavuje svoj potenciál v zmysle dávať a brať život. Pomaly sa vzdával poriadku, ktorému veril, poriadku, ktorý v mnohých prípadoch mal metafyzický charakter. Vzdal sa ho a vydal sa vlastnou cestou. Cesta sa však pomaly mení na prach a my si možno konečne uvedomujeme, že potrebujeme návrat k tomu hodnotnému. Morálny rozklad nás všade prenasleduje. Návrat k niečomu vyššiemu by nás mohol zachrániť.

2.6.1 Lorenzov postoj

K. Lorenz túto krízu popisuje ako honbu človeka za sebou samým, vyhasnutie citov, genetický úpadok, rozchod človeka s tradíciou. Na bližšie ujasnenie si to v krátkosti rozvedieme. Človek, ktorý beží so sebou samým - behom sa myslí technologické napredovanie človeka. Tento beh oslepuje podľa K. Lorenza človeka natoľko, že nevidí tú pravú hodnotu vo svojom živote, to dôležité. Odcudzuje sa stále viac prírode. Čím viac človek ovláda prírodu, tým viac sa z neho vytrácajú pocity a dominujú inštinkty pre

docielene slasti a oddialenie bolesti. A ak sa nevytrácajú, tak sa transformujú na precitlivosť ku všetkému, čo je mu nepríjemné, k čomu sa navyše pripája otupenosť voči príjemným zážitkom. Stráca sa schopnosť prežívať radosť a iné silné city, ktoré k človeku bezvýhradne patria a nastáva smrteľná nuda (Lorenz, 1990, s.37,92). Človek prestáva poznať sám seba, jeho životné ciele sú redukované na materiálne statky, žije bez zmyslu, ktorý by ho dokázal naplniť ako plnohodnotnú osobnosť, nielen ako konzumenta, ktorý bezhlavo blúdi kamennou džungľou.

K. Lorenz uvádza, že „*homo sapiens disponuje vysoko diferencovaným systémom vzorcov správania vylučujúcim všetky spoločensky nebezpečné parazity*“ (1990, s.46). Má tým na mysli odpor normálneho človeka voči asociálnemu správaniu. Násilie v človeku vyvoláva odpor. Sme naprogramovaní tak, aby sme vedeli krotiť svoje pudy. Slovom A. Gehlena sme kultúrnymi bytosťami - „*inštinktívne popudy na jednej strane a na druhej strane ich zodpovedné ovládanie podmienené kultúrou vytvárajú spoločne jediný systém, ktorého oba subsystemy fungujú v presnom súlade*“ (Lorenz, 1990, s.47). Všetky doterajšie hriechy vedú človeka k jednému cieľu. Bohužiaľ, je to negatívny cieľ, ktorý „*pripravuje človeka o schopnosť posúdiť, čo je dobré a čo zlé*“ (Lorenz, 1990, s.56). Strácame morálne zábrany, odľahčujeme ich a zavrhuje. Prach nášho morálneho cítenia sa stále posúva ďalej. Porucha morálneho správania vedie človeka k tomu, že sa stáva nepriateľom slušnosti a dobroty. „*Úpadok geneticky zakotveného sociálneho správania môže privodiť apokalypsu*“ (Lorenz, 1990, s.57).

Ľudia sa postupne odcudzujú nielen jeden druhému, ale aj tradíciám, ktoré tvoria súčasť nášho pozemského bytia. Kultúra je podľa Szczepeňského „*súhrn výtvorov ľudskej činnosti, materiálnych a nemateriálnych, súhrn hodnôt, i uznávaných spôsobov konania, zobjektivizovaných v nejakej pospolitosti a odovzdaných iným pospolitostiam a ďalším pokoleniam*“ (Dubnička, 2007, s.35). Ľudská kultúra predstavuje zásobáreň nahromadeného poznania. Rozchod s tradíciou spôsobuje prehlbovanie rozdielnosti medzi jednotlivými generáciami ľudí. Mladšia sa vzdáľuje od tej staršej. Spôsobuje to aj rýchlosť vývoja (technológie), ktorá okrem iného zapríčiňuje, že tradičné hodnoty, ktoré sú rešpektované jednou generáciou, druhá považuje za zastarané. Človek, keďže je bytosť kultúrna, sa snaží identifikovať sám seba nielen v kultúre, ale aj s ňou. Každý človek totiž túži byť súčasťou niečoho, mať príslušnosť v nejakej skupine. Tú novú skupinu už viac neformuje kvalita hodnôt. To, čo ju určuje je pokrok a technika. Hodnoty sú zmenené, poprevracané, ovplyvnené. Človek začína byť poddajný, ľahko ovplyvniteľný, akoby nemal vlastné usudzovanie. Každodenne sme svedkami manipulovania človeka pomocou

komerčných veľkovýrobcov a ich reklám. Všetok majetok ako šaty, nábytok, autá, sa stáva kritériom, symbolom postavenia v hierarchii spoločnosti. Verejné mienenie vedie k uniformite. A ten, čo sa snaží vyčleniť alebo nespĺňa požiadavky a všeobecne platné pravidlá, je považovaný za nenormálneho (napríklad, keď niekto nevlastní televízor, či mobil). Človek bez individuality je ľahko manipulovateľný (Lorenz, 1990, s.93).

Dnes si každý robí, čo chce, kupuje čo chce, nezáleží na tom, či je to dobré alebo zlé. Nie je v nás zakorenený nijaký vyšší princíp, ktorým by sme sa riadili. Áno, sú tu zákony, ktorými sa riadime, ale tie nám len hovoria, že ak niečo spravíme, resp. nespravíme budeme potrestaní - tak je to vnímané. Neberie sa to tak, že porušenie pravidiel sa trestá, lebo také konanie nie je správne alebo nie je etické. Dôsledky nás môžu odstrašiť, ale nezabránia nám v tom, aby sme to urobili, keď nás nikto nevidí.

Všetky tieto problémy musí začať človek čím skôr riešiť. Keď nie pre seba, pre krajšiu súčasnosť, tak pre ďalšie generácie. Ak sa má niečo zmeniť, je nevyhnutné, aby ľudia nepovažovali svoju prítomnosť na Zemi za obyčajnú danosť, ale začali ju chápať aj ako výzvu. Nie výzvu drancovať všetko, čo nám príde pod ruku a nemyslieť pri tom na následky, ale výzvu konať zodpovedne a uvedomelo, s cieľom prispieť k „múdrejšiemu zajtrajškom.“ Významný krok dopredu by teda predstavovalo prijatie zodpovednosti za svoju prítomnosť na Zemi a uznanie povinnosti chrániť integritu a rozmanitosť pozemskej prírody. O dôležitosti prijatia zodpovednosti najmä vzhľadom k budúcim generáciám hovorí aj správa Svetovej komisie pre životné prostredie a rozvoj z roku 1991: *„Pre našu generáciu môže byť bilancia zdrojov ešte kladná, ale naše deti po nás zdedia už len straty. Bez toho, že by sme sa chystali tieto dlhy splácať, vypožičiavame si ekologický kapitál od budúcich generácií. Tie nás asi za naše márnотratné spôsoby preklávajú, lebo nikdy nebudú môcť získať späť, čo sme im dlžní. Konáme tak preto, že si to môžeme dovoliť: budúce generácie nevolia, nemajú politickú ani finančnú moc, nemôžu napadnúť naše rozhodnutie“* (Kolářský, Suša, 1998, s.50).

Aké je teda naše riešenie? Čo by sme mali spraviť? Kapitulu sme začali citátom od W. Whitmana a podobným spôsobom ju aj ukončíme, keďže práve jeho slová ponúkajú jednu z možností ako riešiť vzniknutú situáciu a vlastne priamo, svojsky a výstižne odpovedajú na otázku: ako sa zachovať?

„Preč teda – uvoľniť, spustiť božský luk, taký napätý, taký dlhý! Preč od záclon, kobercov, pohovky, knihy – preč od spoločnosti – od mestského obydlija, ulice, od moderných vymožeností a prepychu – preč k prvotnému, kľukatému lesnému potoku s jeho nedotknutými húštinami a trávnatými brehmi – preč od obväzov, tesných topánok,

gombičiek a celého stuhnutého civilizovaného života – preč z obkolesenia falošnou hojnosťou a strojmi, preč z priestorov štúdia, úradu, salónu – preč od krajčírov a módnych šiat, teraz, keď sa blížia letné horúčavy, tam v oných vlahých, tienistých samotách. Preč, ty duša, (dovoľ, drahý čitateľ, aby som si vybral osobitne teba a aby som hovoril celkom slobodne, bezstarostne, dôverne), aspoň na jeden deň a jednu noc, a vráťme sa k obnaženému prameňu života nás všetkých – na prsia veľkej, mlčanlivej, divokej, všetkých prijímajúcej Matky! Beda! kolík z nás sú už tak pripravení – a kolík odišli tak ďaleko, že vrátiť sa je pre nich takmer nemožné“ (Whitman, 2001, s.112). Vrátiť sa „domov“ k prírode - taká je rada, posolstvo, ktoré po sebe zanechal W. Whitman už v 19.storočí a dnes sa zdá byť aktuálnejšie ako kedykoľvek predtým.

3 NOVÁ FILOZOFIA

Na to, aby došlo k zmene, výmene materiálneho bohatstva za duchovné, musí dôjsť v prvom rade k obratu v myslení človeka. Zmena myslenia poviete si. Vedť to nie je také komplikované. Problém je to však obrovský. Zmeniť myslenie človeka, ktorého základ tu je už stovky rokov, a ktorého úroveň sa neustále zvyšuje (v negatívnom slova zmysle), je veľmi náročné. Zmeniť a nahradiť myslenie človeka niečím novým nebude ľahké. Hlavne vtedy, keď človek sám necíti potrebu zmeny. Táto zmena musí nastať v jedincovi, v každom indivíduu zvlášť. Každý sám si musí uvedomiť, že treba niečo zmeniť, že on sám niečo stráca a nahrádza niečo nenahraditeľné chabými náhradami, ktoré ho nedokážu uspokojiť. Zmena myslenia človeka je charakterizovaná aj prechodom od antropocentrizmu k biocentrizmu. Tieto dva smery sú opozitami, dvoma cestami, akými sa môžeme vybrať a konať vo vzťahu k prírode. K prírode môžeme podľa východnej filozofie pristupovať dvojako. My samy si musíme vybrať, na ktorú z nich sa vydáme. Prvým spôsobom je ovládanie a skrotenie prírody v prospech človeka. Tým akože humanizujeme prostredie. Tento spôsob nazývame antropocentrizmom. Druhý spôsob je kontemplatívny (hĺbavý), mnohí by povedali prirodzenejší. Je to snaha nájsť harmóniu a pokoj v prírode a spolu s prírodou (Fobelová, 2004, s.84). V tomto prípade ide o biocentrizmus. Najskôr sa však pri našich úvahách pristavíme pri antropocentrizme - dominantnom smere vládnucim na našej planéte a najviac charakteristickým pre človeka v dnešnej technickej spoločnosti.

3.1 Antropocentrizmus

Význam tohto mocného slova môžeme ľahko vydedukovať z častí, z ktorých sa skladá. Je zložený z gréckeho *antrophos*, to znamená človek a *centro*, čo znamená stred. Ich spojenie hovorí, že človek je stredom. Človeku ako stredom je podriadené všetko. Človek chce ovládať prírodu, podriaďovať si systémy odlišné od neho. Taktiež zastáva názor, že len on má morálnu hodnotu, takže všetky ostatné živé tvory ju vlastne nemajú a mali by sa mu podriaďovať. Ide tiež o nápravu vo vzťahu človeka a prírody, ale dôraz je na človeku, o ktorého prežitie ide.

Antropocentrizmus (homocentrizmus) podľa J. Seeda znamená ľudský šovinizmus. Človek je nadradený ostatným druhom tak, ako šovinizmus predstavuje nadradenie muža nad ženou (Seed, 1993, s.39). Antropocentrizmus je nadradenosť človeka, inak ľudského druhu, nad ostatné mimoludské tvory. Dá sa povedať, že

nadradenosť je pre človeka prirodzená (je v našom vedomí i vo väčšine kultúr sveta), ale tiež je možné, že je to strach pred niečím silnejším. K. Evang sa ohľadne prírody vyjadril týmito slovami (mieša sa v nich strach s rešpektom a odhodlanosť ľudí bojovať, ovládať): „*my, homo sapiens, žijeme v nepriateľskej prírode plnej baktérií a vírov (...). Príroda je ešte i dnes naším hlavným nepriateľom. Keby sme jej to dovolili, tak nás veľmi rýchlo zničí. Medzi človekom a prírodou stojí kultúra, vďaka nej máme zorganizovanou obranu*“ (Naess, 1993, s.278). Samozrejme takéto tvrdenia si nájdú svojich stúpcov, ale i odporcov. A. Naess je proti tomuto tvrdeniu a obracia ho skôr naopak, slovami „*možno by sme mali skôr povedať, že nás veľmi rýchlo zničí kultúra, ktorú sme medzi seba a prírodu postavili ako stenu*“ (1993, s.278). A. Naess je predstaviteľom a zástancom biocentrizmu, ku ktorému sa postupne dostaneme.

3.1.1 Kritika antropocentrizmu

Hlavným motívom kritiky antropocentrizmu je podľa viacerých autorov jeho nesporný podiel na vzniku súčasnej environmentálnej krízy. Antropocentrizmus obhajoval panstvo človeka nad prírodou ako niečo „rozumné“, ako niečo, čo malo byť predpokladom k zaisteniu istôt ľudského života. Podľa antropocentrického typu argumentácie má byť príroda chránená, pretože je užitočná pre ľudí. Iné typy argumentácie pripájajú ďalšie dôvody: prírodu je nutné chrániť nie len preto, že je užitočná, ale tiež preto, že je hodnotou sama o sebe. R. Nash ukazuje, že výraz „etika životného prostredia“ má tak dva významy: jeden je daný presvedčením, že je správne chrániť prírodu, pretože to je v ľudskom záujme, druhý je daný presvedčením, že hodnota prírody je nezávislá na užitočnosti vo vzťahu k ľudským cieľom a že príroda má svoje právo na existenciu (Kolářský, Suša, 1998, s. 34).

Podľa názoru A. Naessa má antropocentrizmus, ktorý obmedzuje platnosť práva na život a rozvoj iba na ľudské spoločenstvo, škodlivý vplyv na kvalitu ľudského života. Tá totiž tiež závisí na radosti a uspokojení, ktoré pramení z tesného partnerstva s inými formami života. A. Naess pokladá vzťah človeka k prírode ako vzťah pána k otrokovi za príčinu odcudzovania sa človeka od seba samého (Kolářský, Suša, 1998, s.38).

Stúpenci technického optimizmu neustávajú v dokazovaní, že pojem ekologickej krízy je práve len pojmom, t.j. ľudsky vykonštruovanou predstavou o realite limitovaného rastu civilizácie, keďže nedostatkové zdroje sa dajú prekonať práve pomocou len a len väčšieho pokroku vedy a techniky. V ich ponímaní ekologickej krízy spôsobuje

environmentalizmus, pretože napáda ďalšie hľadanie racionálnych prostriedkov pokroku dnešnej modernej spoločnosti, ktorá sa nemusí báť žiadnych obmedzení civilizačného rastu s pridruženou možnosťou kolonizácie a industrializácie vesmíru okolo nás (Kolářský, Suša, 1998, s.71-72). S touto myšlienkou však nesúhlasí M. Midgleyová, podľa ktorej bol pokrok vedy a techniky využitý ku glorifikácii ľudskej výnimočnosti. Antropocentrizmus sa tak stal prostriedkom ďalšieho prehĺbenia priepasti medzi ľudstvom a ostatnou biosférou a tým sa sám posilnil.

Z vyššie uvedeného sa zdá, že momentálne proti sebe stoja dve hlavné názorové skupiny, ktoré vidia riešenie environmentálnej krízy vo využití rozdielnych prostriedkov, podporených rozdielnymi filozofiami. *„Spor medzi stúpecami antropocentrizmu a stúpecami biocentrizmu sa dá chápať ako svedectvo o tom, že súčasná ekologická kríza prebúdzá znovu potrebu objasniť, čo znamená byť človekom, aké sú základné ľudské určenia. Súčasná ekologická kríza odhaľuje pozemskú prírodu z nového uhlu, ktorý je daný reálnou možnosťou, že bude nenapraviteľne spustošená. V tomto kontexte sa momentálne ocitá otázka ľudskej identity“* (Kolářský, Suša, 1998, s.46).

Environmentálny antropocentrizmus je zjednotením prírody a výnimočnosti existencie človeka na Zemi. Spočíva v uznaní, že človek je závislý od spoločnosti, ale i od ekosystému. Človek sa musí vyrovnáť a prevziať zodpovednosť za prírodou (životné prostredie) v dvoch rovinách, v environmentálnej a sociálnej. Environmentálna kríza, kríza ľudskosti, je predsa len zavinená človekom, a práve on by mal prevziať zodpovednosť.

Či už s novou etikou, filozofiou alebo bez nej, jedno je isté: kríza znamená znovu a alternatívne prehodnocovať ekonomické, kultúrne aj politické hodnoty vytvorené v procese evolúcie ľudskej civilizácie. Zachovanie biodiverzity je spoločenskou výzvou, rovnako ako zachovanie špecifickej kultúrnej odlišnosti a osobnej ľudskej autonómie v sociálnom prostredí. Obe tieto zložky sú tesne vzájomne prepojené. Pokiaľ dokážeme prekonať dualizmus spoločenského a nespoločenského prostredia, prestaneme oddeľovať človeka, kultúru a prírodu. Zmysel súčasnej environmentálnej krízy môže byť aj v tom, aby sme sa nanovo zamysleli nad tým, kam ako ľudstvo smerujeme a aký spôsob napredovania zvolíme, či uprednostníme. To, kde by sme mohli začať, naznačuje A. Naess, keď navrhuje pojem *„zmeny mentality“*, ktorého základom je dôraz na slobodné myslenie a cítenie jednotlivca. *Ide o to, uvedomiť si „nerozumný stav sveta“, obnoviť radosť zo života a ochotu aktívne politicky konať, podieľať sa na „organizovanom úsilí o hĺbkovú zmenu štruktúry spoločnosti“* (Kolářský, Suša, 1998, s.82).

3.2 Biocentrizmus alebo naturocentrizmus

Protikladom k antropocentrizmu je biocentrizmus. Ten hlása, že všetky úrovne života sú si rovné a že všetko živé má právo sa rozvíjať. Morálnu pozíciu priznáva aj iným živým bytostiam okrem človeka. Človeka nevidí ako nadradeného. Prioritou je príroda. Keď prehlíadneme naše antropocentrické myslenie o nás ako pánoch, tak nastáva zmena a začíname sa približovať k prírode. Oddelenosť od prírody, trvá príliš dlho a pomaly by ju mohlo nahradiť pripojenie, spojenie sa s našou prirodzenosťou (*fyzis*). J. Seed to volá „myslieť ako hora.“ Toto stotožnenie (pojem, ktorý bude viac objasnení pri hlbokjej ekológii) zmení náš pohľad na živé a neživé. Zmiznú hranice, ktoré sme si ako ľudia sami vytvorili.

Biocentrizmus najpresnejšie vystihujú nasledujúce tézy od P. Taylora. Prvou je tvrdenie, že ľudia a živočíchy sú rovnoprávny členovia spoločenstva, a aj keď ľudia svojimi výraznými schopnosťami nesú viacej zodpovednosti, nemajú prednostné právo na život na Zemi. Všetci majú rovnaké právo na život, pretože život je ťažký. Dôležitý nie je život jednotlivca, ale harmónia všetkých životov spoločne. Druhá téza hovorí že „*Zem je sústava vzájomných závislostí*“ (Kohák, 2006, s.92). Poslednou tézou je zároveň predpoklad, uznanie, že každá bytosť biocentrického spoločenstva má vnútornú hodnotu (dušu), svoje bytie z jednoduchého dôvodu a tým je samotná jeho existencia, ktorá je súčasťou niečoho vyššieho.

3.2.1 Kritika biocentrizmu

Hlavný problém pri hlásaní biocentrizmu spočíva v tom, že aj keby si všetky živé formy boli rovné, vždy tu bude človek, ktorý má vedomie, rozum a on ako jediný je schopný chrániť prírodu. A keďže človeku prisúdime túto vlastnosť ochrancu, v biocentrizme vznikne antropologická časť. Pretože človek je, aj keď len o kúsok, nadradený - má schopnosť ochrániť i ničiť. J. Kučírek túto antropologickú časť biocentrizmu nazval „*biocentrickým ekoromantizmom*“. Ide vlastne o spolužitie človeka a prírody. Takéto spolužitie v minulosti sa zdá harmonické a romantické (2007, s.10). Možno to však bola len bezmocnosť, a tá sa s nástupom rozvíjajúcej techniky postupne vytratila. V podstate teda biocentrizmus nie je v spoločnosti vôbec možný. V tomto smere je len zmenené postavenie prírody a človeka. V antropocentrizme je toto postavenie obrátené na človeka a prírodu. V biocentrizme človek má výnimočné postavenie ochrancu

prírody, bytosti, ktorá je zodpovedná. Tým je biocentrizmus antropocentrický (Kučírek, 2007, s.56). Stráca sa tým význam a plná hodnota biocentrizmu, keďže po interpretácii vyššie spomenutého ide len o časť antropocentrizmu s opačnými hodnotami. Domnievame sa, že na tom však nie je nič zlé. Keďže sme ako druh *homo sapiens* predurčení svojou podstatou robiť všetko zo svojho pohľadu. Biocentrizmus je akoby snaha odpútať sa z koľají a snaha byť niečím, čím už nie sme miliónmi rokov.

Biocentrizmus je založený na biocentrickej rovnosti. A jej zástancovia túto rovnosť chápu ako prirodzený zákon, ktorý by sme mali obnoviť. Odporcovia práve voči tomuto namietajú. Dôvodom je, že pokiaľ by príroda mala prírodné zákony a ľudia svoje morálne zákony, ich spojenie nie je možné, pretože sú diametrálne odlišné. Prírodné zákony nemôžeme považovať ani za morálne, ani za amorálne. Nemajú nejaké opakovanie, nie sú pravidelné, a čo je najdôležitejšie, sú nezávislé do druhu *homo sapiens* (Smreková, Palovičová, 1999, s.103). Morálne ľudské zákony majú sociálny pôvod a vyžadujú určitý spôsob konania, ktorý je často v spoločnosti kontrolovaný vyššou mocou, ktorá dohliada na dodržiavanie a sankcionovanie.

Takže, aj keď vieme oddeliť dve rôzne pozície vzťahu prírody a človeka, nikdy to nie je v našom ponímaní rovnocenný vzťah, aj keď biocentrizmus sa prezentuje ako pozitívny. Vždy je tu človek, ktorý v podstate ovláda. Biocentrizmus možno považovať za ekologickejší, pretože nemyslí len na dobro človeka, ale i na dobro prírody a iných živých bytostí, ktorým prisudzuje hodnotu, ktorá im patrí. Zároveň hovorí aj o zodpovednosti človeka za svoje činy. V podstate ide o zodpovednosť za celú prírodu. Na to, aby vo svete vládol lepší prístup k prírode, je potrebné, aby došlo k zmene. Zmena je to najdôležitejšie, čo je potrebné. Nejde však o zmenu len vo forme zákonov, ktoré nám vravia, čo musíme robiť, aby sme nezničili atmosféru. Nie len riešenia a ich bezmyšlienkovité plnenie do bodky. Áno, je to dôležité, aby sme boli ekologický v bežnom živote. Ale aj tak si myslíme, že tá najdôležitejšia zmena sa musí udiť v mysli človeka, každého jednotlivca, celej spoločnosti. Človek sám si musí uvedomiť, o čo prichádza svojim cudzineckým konaním. On sám musí chcieť zmenu, musí sa chcieť vzdať toho, čo je teraz to najdôležitejšie a najhodnotnejšie, t.j. peňazí, moci a prestíže. Zmena v myslení je tá najdôležitejšia i najťažšia zmena vôbec.

Nasledujúcu podkapitolách sa budeme venovať rôznym teóriám, ako by sa človek mohol zmeniť, pretransformovať sa po duchovnej stránke, zmeniť svoje myslenie, aby nastala harmónia medzi druhom *homo sapiens* a planétou Zem. Ide skôr o biocentrické

pohľady, aj keď v niektorých prípadoch vychádzajú viac z antropocentrického uhlu. Predstavíme nové filozofie a ich východiská a ciele.

3.3 Hlboká ekológia

Medzi hlavných zástancov biocentrizmu by sme uviedli predstaviteľov hlbkej ekológie. Ako prvý pokus o zmenu myslenia uvedieme ich ekofilozofiu. Je to biocentrický filozofický smer, v ktorom človek nie je mierou všetkých vecí, ale len radovým druhom a svojou nerozvážnou činnosťou ohrozuje život na planéte Zem. *Homo sapiens* nie je na vrchole všetkého živého i neživého, ale je súčasťou kruhu života na Zemi. Stále sa točiaciho kruhu života a smrti, kde každá jej časť ovplyvňuje druhú, a tá ďalšiu a ďalšiu.

Pojem hlboká ekológia zaviedol A. Naess. Snažil sa vytvoriť a popísať hlbší duchovnejší prístup k prírode. Východiská spočívajú v bytostnom prežití samých seba a prírody. Z toho vyrastá ekologické vedomie. „*Ekologické vedomie a hlboká ekológia sú v protiklade s prevládajúcim svetonázorom technicko-priemyselnej spoločnosti, ktorá chápe človeka za úplne oddeleného od ostatnej prírody, za správcu nadradeného ostatným stvoreniam*“ (Naess, 1993, s.84-85). Túto klamnú nadvládu ekologické vedomie odhaľuje. Hlboká ekológia nám pomáha skúmať svoje miesto na Zemi, spoznávať seba samého ako súčasť organického celku.

Filozofická stránka ekofilozofie skúma prístupy k svetu, to privádza jednotlivca k základom hlbkej ekológii, nazývanej tiež ekosofia. A. Neassa môžeme pokladať za zakladateľa už spomínaného smeru. Jeho prvotný filozofický systém sa volá Ekosofia T.¹⁴ Predstavuje osobný systém každého jednotlivca na planéte. Tento systém smeruje k hlbkej ekológii. Hlavným cieľom Ekosofie T je „*zdôrazniť zodpovednosť každého zrelého človeka v tom zmysle, že by mal k súčasným ekologickým problémom zaujať určitý postoj, ktorý vychádza z celkového pohľadu*“ (Naess, 1993, s.236). Ekosofia vidí svet a človeka ako jeden celok. Právo na život je univerzálne pre všetkých. Ekofilosofia z etymologického hľadiska sa skladá zo slov *oikos* a *sophia*., ktoré znamenajú komunita a múdrosť. Komunita sa tu vníma v širšom význame ako spoločenstvo Zeme. „*Ekosofia preto je filozofickým svetonázorovým systémom, inšpirovaným životnými podmienkami v ekosfére*“ (Naess, 1993, s.61). Zaoberá sa otázkou vzťahu človeka a prírody a príčinami a dôležitosťou tohto vzťahu. Ide o upresňovanie miesta človeka, jeho identifikácie

¹⁴ Písmeno T je symbolom pre Neassov horský zrub *Tvergastein*. Je to osobný výklad, ktorý si vlastne môže vytvoriť každý človek sám.

v prírode a s ňou. Získavame celkový pohľad na vzájomný vzťah prírody a človeka, na ich spojenia a meniace sa pozície v tomto vzťahu.

Hlavným mottom, ale i spôsobom života a zmýšľania ekosofie je výrok „*skromné prostriedky, bohaté ciele*“ (Naess, 1993, s.132). Motto nemá navádzať človeka na askézu, ale na uvedomenie si, že dôležitá je kvalita života a nie úroveň životného štýlu. Kvalita by v živote mala byť nahradená kvalitou. Kvalita života nie je zlučiteľná s umelou, materiálnou úrovňou, ktorá presahuje úroveň potrebnú na uspokojenie základných potrieb človeka. Je potrebná zmena myslenia, vytvoriť nové myslenie človeka. Podľa J. Seeda je to životaschopnejšie vedomie. To spočíva v prijatí názoru, že všetok život na Zemi má rovnakú hodnotu. Táto hodnota by mala podľa A. Naessa zabezpečiť druhu *homo sapiens* lepší, bohatší, hodnotnejší a kvalitnejší život. Hodnotnejší na úrovni vzťahu človeka a prírody a ich spoločného žitia. Zmenou mentality spoločnosti musí dôjsť aj k zmene štruktúry spoločnosti. Významnou je snaha o oslobodenie spoločnosti od konzumného tlaku. Tlak konzumu je dnes taký silný, že jeho intenzita je konzumentovi málo badateľná, a tak sa stáva súčasťou jeho života. Života, kde nič iné okrem uspokojovania materiálnych potrieb, nie je dôležité.

Pre A. Naessa sa obrat začína tým, že človek začne meniť svoje myslenie a svoje ekologické vedomie. Pestovanie ekologického vedomia je „*schopnosť naplno vnímať existenciu skál, vlkov, stromov a riek a upevňovať vnútorné presvedčenie, že všetko je navzájom úzko prepojené*“ (Devall, Sessions, 1997, s.23). Taktiež je to úcta k tichu a samote, schopnosť opäť sa naučiť komplexnejšie vnímať, počúvať všetky zvuky okolo nás, nie len ľudskú komunikáciu a výdobytky techniky. Pre jednotlivca to znamená väčšiu úprimnosť voči sebe samému, poznanie seba samého (introspekcia), dosiahnutie harmónie a prijatie celého svojho bytia (Devall, Sessions, 1997, s.11,23).

Tiež sa pestovaním ekologického vedomia rozvíja ľudské svedomie. Mohli by sme vytvoriť nové svedomie citlivo naladené na veľké dobro a veľké zlo. B. Devall a G. Sessions sa domnievajú, že pestovanie tohto vedomia je životnou potrebou človeka a zároveň je to aj potreba samotnej našej planéty. Pre ekologické vedomie je charakteristický práve náhľad zo všetkých strán, rôznych uhlov. Ekologické vedomie je viac zamerané na jednotlivca, preto by mohlo dôjsť k tomu, že človek sa bude venovať len svojmu ja-egu. Pokiaľ sa chce zmeniť človek, mala by sa zmeniť aj kultúra, spoločnosť. Inak by sa obnovené Ja cítilo osamelo okolo ostatných hriešnikov. Musí dôjsť k súladu medzi jednotlivcami, harmónii s prírodou, a tiež so sebou samým (Devall, Sessions, 1997,

s.31). Mala by byť vnímaná jednota celého sveta. Prvým krokom je prijímanie zodpovednosti za svoje správanie. K zodpovednosti samotnej sa ešte vrátíme.

Nie každý je ochotný pestovať ekologické vedomie, pričom platí, že niekto menej, iný zas viac. Ekologické vedomie v bežnom živote znamená dobrovoľnú skromnosť, ktorá sa stáva súčasťou životného štýlu. Skromnosť ako spôsob života, ktorý si človek vyberie, a tým rozvíja svoju osobnosť a sebauskutočnenie. O skromnosti vo svojom diele píše aj H. Skolimowski, ktorého filozofia obsahuje prvky hlbokej filozofie. Skromnosť jeho slovami predstavuje „*optimálny spôsob života vo vzťahu k iným bytostiam*“ (1999, s.202). Dobrovoľná skromnosť nie je o askéze, je antisnobizmom. Výberovou náročnosťou, zameranou skôr na radosť zo života ako na radosť z majetku. Skromnosť je stránka úcty, úcty k životu. D. Elgin uvádza tri argumenty pre dobročinnú skromnosť. Tým prvým je morálny argument. Je založený na to, že pokiaľ človek potrebuje majetok na to, aby bol šťastný, tak potom nikdy nebude šťastný a sám sa odsudzuje k nespokojnosti vo svojom živote. Druhý argument je sociálny. Dnes je tým najaktuálnejším, pretože hovorí o konzumerizme, ktorý vedie k hlbokým rozdielom medzi nadbytkom a chudobou. Posledný tretí argument je ekologický. Ten je založený na svedomí človeka. Hlavným mottom života by malo byť „*aj malé šporenie je šporenie.*“ (Kohák, 2006, s.84) Tieto tri argumenty na podporenie skromnosti v bežnom živote človeka sú dostatočne silné, hlavne prvý argument, ktorý opísal dôsledky nášho správania sa, našej márnotravnosti, ktorá nás aj tak neuspokojuje.

Dosiahnutie ekologického vedomia pomocou hlbavého spôsobu života nás dovedie k objektívnejšiemu vedomiu a bytiu. Objektívnejšiemu znamená plnohodnotnejšiemu, vyváženejšiemu konaniu v bežnom živote. Hlboké ekologické vedomie ľuďom chýba a tento nedostatok vytvára veľkú priepasť medzi nami a ostatnými druhmi. Ďalšie aspekty, ktoré by dokázali podporiť ekologické vedomie sú sebarealizácia, stotožnenie a biocentrická rovnosť. Postupne si ich detailnejšie objasníme.

A. Seberealizácia

A. Naessov osobný systém (Ekosofia T) spočíva v tom, že sa snaží priviesť ľudí k zamysleniu, k svojej vlastnej interpretácii sveta a vzťahov v ňom. Dnes sa pod Ja rozumie izolované ego (jednotlivec), ktoré je súčasťou konzumnej spoločnosti, snaží sa naplňovať svoje túžby v technokraticko – priemyselnej spoločnosti. V tejto spoločnosti sú ľudia ovplyvňovaní reklamou a propagandou. Práve tieto spôsoby vytvárajú ľudské

nezmyselné túžby po veciach, ktoré ani nepotrebnú. Vlastne ide akoby o D. Elginov morálny argument, ktorého dôsledky sa snaží odvrátiť a namiesto nich má dôjsť k sebarealizácii v duchovnej rovine, nie v materiálnej. Táto rovina nás „*oberá o možnosť spoznávať našu jedinečnú duchovno-biologickú osobnosť*“ (Devall, Sessions, 1997, s.86). Naša osobnosť má smerovať k sebarealizácii Ja, Ja s veľkým písmenom J, pretože má znamenať nie individuálne ja, ale Ja, ktoré zahrnuje všetko okolo (kolektívne vedomie), pretože len to má váhu. Nič neexistuje oddelene a všetko, teda aj všetci, sme navzájom prepojení s prírodou. Neustále dochádza medzi jednotlivcom a prírodou k prepojeniu. Sebarealizácia je aktívny proces, nielen bod na dosiahnutie. Podľa A. Naessa úplnú sebarealizáciu nemožno dosiahnuť, pretože by celý svet, všetci ľudia museli ísť procesom sebarealizácie (1993, s.20,23,25,129). Človek musí byť zrelý, aby dokázal postupovať v sebarealizácii. Keď je zrelý, aj jeho vzťah s okolím je intenzívnejší, precítenejší. Absolútnu sebarealizáciu môžeme dosiahnuť len všetci spoločne. Sebarealizácia je spôsob ako žiť svoj život plnohodnotne a v harmónii s okolím.

B. Stotožňovanie

Druhou normou, či dôležitým procesom je identifikácia alebo stotožňovanie. Taktiež je to aktívny proces, ktorý nám pomáha zisťovať, že „*súčasť prírody sú súčasť nás*“ (Naess, 1993, s.27). Nemôžeme existovať bez týchto súčastí, bez nich by nebola možná sebarealizácia. Keď zničíme prírodu (súčasť nás) nebudeme môcť existovať plnohodnotne. Pri procese stotožňovania si uvedomíme, že v prírode je veľa krutostí (potravinový cyklus, sila prežitia), tým však zvieru nemôžeme považovať za kruté, amorálne. Stotožnenie s prírodou podľa J. Seeda vychádza z ľudskej viery, že my všetci pochádzame z toho istého, bez rozdielu či ide o živé alebo neživé predmety v prírode (kameň, zvieru, kvet). J. Seed hovorí o spoločnej ceste, ktorú sme spolu podstúpili už pred miliónmi rokov od prvých buniek až k dnešnému človeku. A celá história našej evolúcie, evolúcie sveta je hlboko v nás, v našom vnútri a my ju musíme len objaviť.

Spojitosť človeka s prírodou opisuje aj J. Lovelock pri svojej hypotéze o Gaii, ktorá predstavuje matku Zem. Aj v jeho diele možno cítiť stotožnenie sa s prírodou, keď píše že „*Gaia predstavuje jeden veľký komplikovaný prepojený organizmus na všetkých svojich úrovniach, od tej najprimitívnejšej po tú najzložitejšiu*“ (Lovelock, 1994, s.46). Inými slovami vlastne popisuje tú samú vec, ktorú má na mysli aj A. Naess.

Stotožňovanie s prírodou vlastne znamená *frilufstsliv*, čo v nórskom jazyku vyjadruje „*život pod šírím nebom*“ (Naess, 1993, s.255). Je to pobyt v prírode a uvedenie si svojej spriaznenosti, identifikácie sa s prírodou. Musí sa toto stotožňovanie odohrávať vo voľnej prírode bez dosahu techniky. *Frilufstsliv* je pre A. Naessa cesta ako prejsť od jednej paradigmy ku druhej. Cesta ako dosiahnuť premenu. *Frilufstsliv* formuluje základné etické a ekologické princípy, ktoré vedú k zodpovednému koexistovaniu s prírodou. Hlavné je vážiť si všetko živé. To znamená koniec lovu pre zábavu. Zabrániť urbanizácii v divočine. Druhým princípom je vychovávať k stotožneniu priamo v prírode. Podporovať vzťah detí k prírode. Tretí princíp je nespôsobiť prílišný tlak na prírodu, obmedziť tento tlak. Zdokonaľovať sa v sebestačnosti - poznávať rastliny, miestne zdroje a využívať práve tie. Samozrejme treba poznať kapacitu únosnosti prírody. Ďalším princípom je prírodný životný štýl v nespútanej divočine. To znamená zaoberať sa bez technických výdobytkov, ktoré nám zjednodušujú a uľahčujú život. Dôležitý je aj čas na prispôsobenie. Nie je ľahké odpútať sa od hluku veľkomesta a zvyknúť si na ticho prírody. Na začiatku je to jednoduché, ale potom môže dôjsť k chýbaniu „hluku“ - rádia, televízora, dopravy atď. Predsa človek už príliš dlho žije obklopený technikou, ktorá mu spríjemňuje, uľahčuje a zjednodušuje jeho prežitie a život vo svete. Mnohý z nás si nevedia predstaviť život v divočine.

V tom tkvie hádam najzávažnejší problém stotožnenia. Musíme podotknúť, že pre A. Naessa asi nebol žiadny problém vidieť v severskej krajine strom, les, divé zvieratá. Príroda je tam chápaná ako dar a ľudia majú pred ňou rešpekt. Dokážu si ju chrániť i užívať. Ale pre človeka žijúceho v betónovej džungli je podľa nás nepredstaviteľné, ísť do prírody a stráviť tam čas bez toho, aby ho nejaký hluk nevydesil k smrti, aby ho drobný hmyz nedohrýzol a nevytvoril v ňom nechutnosť navštevovať takého nebezpečného prostredia. Myslíme, že pre ľudí, ktorí nevyrastali v prírode alebo aspoň nemali častejší kontakt s prírodou, nie je jednoduché sa k nej dostať a vytvoriť si s ňou vreľý vzťah, ktorý by ho naplňoval pocitom uspokojenia a harmónie. Dnes sa chcú ľudia radšej prechádzať medzi panelákmi, kde ich máločo môže prekvapiť, radšej sa prejdú medzi regálmi v supermarketoch a relaxujú pri pohári piva v zafajčených putikách bez pocitu nedostatku čerstvého horského vzduchu, ktorý by im naplňoval pľúca. Zvyk je železná košeľa a ťažko a jej zbavuje.

C. Biocentrická rovnosť

Poslednou normou pre pestovanie ekologického vedomia je biocentrická rovnosť. „*Biocentrická rovnosť znamená, že všetky entity v biosfére majú rovnaké právo žiť, rozvíjať sa a dosiahnuť vlastné jedinečné formy sebauskutočnenia v rámci rozsiahlejšieho sebauskutočnenia*“ (Devall, Sessions, 1997, s.87). Všetky organizmy majú rovnakú vnútornú hodnotu ako súčasť väčšieho prepojeného celku. To, že je v prírode nejaký potravinový reťazec a všetko slúži niečomu inému ako potrava, má podľa A. Naessa všeobecnú platnosť. Vzájomná konzumácia v prírode je súčasť života. Z biocentrickej rovnosti a sebarealizácie vyplýva, že ak ľudia škodia prírode, škodia tým aj sebe, keďže sú súčasťou tohto organického celku. Druhovou rovnosťou sme sa v podstate zaoberali už v druhej kapitole takže túto časť nebudeme viac rozširovať.

Tieto tri body, ktoré majú ovplyvniť ekologické vedomie narážajú na odpor, ako sme už spomenuli, pri stotožňovaní. Tento odpor je skôr nemožnosťou, prípadne nepotrebnou človeka dosiahnuť niečo vyššie, či už z dôvodu, že sa nad tým nikdy nezamyslel alebo jednoducho sa o to nezaujíma a je plne vtiahnutý do konzumného sveta. Najväčší problém nastáva pri stretnutí sa s prevládajúcim svetonázorom vo svete. Svetonázor je „*sústava hodnôt, názorov, zvyklostí a noriem, ktoré vytvárajú systém pre skupinu ľudí*“ (Devall, Sessions, 1997, s.60). Ľudský systém je však založený na antropocentrickom základe. To je základ, ktorý hovorí o našom živote a vzťahoch v ňom. Západný svetonázor (antropocentristický) hovorí podľa sociológov (Catton, Dunalp) o štyroch predpokladoch.

- Prvým je, že ľudia sa líšia od ostatných tvorov na zemi, sú najdokonalejší a teda majú právo vládnuť nad nimi.
- Druhým je klamná predstava, že ľudia sú pánmi svojho osudu, sami si volia cieľ. Proti tomu stojí determinizmus človeka. Ten v sebe obsahuje podmienku. Ak my niečo spravíme, nevyhneme sa následkom.
- Tretím predpokladom je svet (príroda), ktorý poskytuje človeku neobmedzené možnosti na život.
- Štvrtým predpokladom sú dejiny ľudstva, ktoré sú dejinami pokroku. „*Každý problém sa dá riešiť a preto sa pokrok nikdy nezastaví*“ (Devall, Sessions, 1997, s.61).

Pri poslednom bode by sme sa radi zastavili a poukázali na potenciál človeka. Ten spočíva hlavne v tom, že objavy, ktoré počas histórie človek podstúpil v oblasti pokroku techniky sú pre neho v dôsledku priepasťou medzi ním a prírodou, ale i jeho vlastnou evolúciou vpred. Keďže každý doterajší problém vyriešil človek pre svoj prospech a vývoj. V minulosti človek každý deň zdieľal s prírodou a videl v nej oporu pre svoj život, „*dnes si želá, aby mu oporou bol takzvaný zdravý priemysel*“ (Bockemühl, 2000, s.20). Z toho vyplýva, že človek nemení len svoje prostredie, ale aj hodnoty. Zároveň sa však dokáže natoľko prispôsobiť dôsledkom v procese svojej evolúcie, že dokáže prežiť. To naznačuje, že človek je schopný riešiť svoje problémy a problémy, ktoré spôsobil. Človek ako rozumný tvor dokáže napáchať mnoho škôd (je to naša vlastnosť - nehľadiť na následky a dôsledky riešiť, až keď sa objavia). Tak, ako človek všetko problematizuje, zároveň môžeme povedať, že väčšinu toho vie aj riešiť, opraviť aspoň do vyhovujúceho štádia. Kríza v ľudskom svete spôsobí, že sa človek ešte viac naštartuje pre pokrok a pre postup dopredu. Otázkou však ostáva, či vieme vždy odhadnúť ten správny moment, kedy by sme mali začať konať, začať aktívne riešiť problémy, za ktoré sme zodpovední. Principiálne by sme mali byť schopní riešiť aj túto environmentálnu krízu. Či už praktickými riešeniami v domácnostiach, zmenšením priemyselných odpadov a emisií alebo tvorením novej filozofie, ekosofie, ktorá nám zasahuje do vedomia, a mala by nás prinútiť zamyslieť sa, zastaviť sa a porozmýšľať, prehodnotiť doterajší život. Jediná otázka ktorá nám z toho vyvstáva je, dokedy bude človek schopný efektívne riešiť dôsledky svojich problémov?

Štyri predpoklady západného svetonázoru spočívajú v mylnom ponímaní sveta ako zdroja. Zdroje sú buď neobmedzené, vyčerpatelne a potom tie, ktoré vyrobil človek ako ich náhradu. Západný svetonázor je antropocentrický. Nepripúšťa rovnováhu a symbiózu v žití s prírodou. Technická spoločnosť vytvára priepasť medzi človekom a prírodou. Preto dochádza k odcudzovaniu. Človek si potom nevie vážiť to, čo je mu najbližšie a svojim nezodpovedným spôsobom života stráca puto s prírodou. To je zrejme cieľ technickej spoločnosti. Odpútať človeka od prírody, a tým úplne využívať a ovládať prírodu a jej procesy. Táto spoločnosť chce „umelú prírodu“, ktorá bude slúžiť ľuďom a ľudia ju budú ovládať, až nakoniec nebude čo ovládať.

3.3.1 Porovnanie hlbkej ekológie s prevládajúcim svetonázorom (antropocentrizmom)

Hlavný rozdiel spočíva vo vzťahu k prírode. Nadvláda nad prírodou je typická pre prevládajúci svetonázor, kým súlad s prírodou je charakteristický pre hlbokú ekológiu. Svetonázor vychádzajúci z antropocentrizmu hovorí o prírodnom prostredí ako o zdroji surovín. Pre hlbokú ekológiu má príroda vnútornú hodnotu - biocentrická rovnosť. Antropocentrizmus zdôrazňuje neprestajný ekonomický rast. Na druhej strane stojí hlboká ekológia, ktorej ide o hmotné potreby, ktoré smerujú k sebarealizácii. Čo sa týka zdrojov, jedna strana sa domnieva, že sú nevyčerateľné, kým druhá tvrdí pravý opak. Vývoj techniky pre väčšinu sveta znamená moc, ovládanie prírody, hlboká ekológia je za technológiu, ktorá neovláda prírodu. O konzumnom spôsobe spoločnosti sme už niečo napísali, takýmto spôsobom žije väčšina ľudí. Hlboká ekológia presadzuje šetrnosť, recykláciu, minimalizovanie svojich potrieb a hlavne rozdielne myslenie pri vnímaní prírody a človeka.

Riešením je pestovať ekologické vedomie v spoločnosti. Zjednotiť všetky bytosti na Zemi (jednotlivcov, spoločenstvá, celú prírodu) a dosiahnuť rovnováhu, v ktorej si každý dokáže uvedomiť, že sme rovnakí, že sme jedno. Súčasť jedného veľkého organizmu, slovami J. Lovelocka „*Zem je živá*“ (1994, s.23), sme jeden organizmus, my sme Gaia. „Základným kameňom“ zmeny by mal byť jednotlivec a jeho uvedomelá snaha o prestavbu myslenia a obnovu zabudnutých hodnôt.

Samozrejme nemôžeme brať všetko, hneď ako to dostaneme naservírované. Ku všetkým názorom existujú výčitky a ani hlboká ekológia nie je výnimkou. Medzi najčastejšie výčitky smerujúce k hlbkej ekológii sa týkajú pojmov, ktoré spomínaná filozofia používa. Vraj všetky pojmy majú antropocentrický charakter. To by sme mohli nazvať problémom, keďže ide o biocentrický smer, ale nech už ste zástancom akéhokoľvek smeru, stále ste človek a pojmy, ktoré používate sú prirodzené pre náš druh, sú nami vytvorené, a sú dorozumievacím prostriedkom medzi ľuďmi. Takže by sme mohli povedať, že všetky pojmy, ktoré sme kedy použili alebo používame alebo ešte len vytvoríme, vždy budú mať základ v nás, čiže ich pôvod bude jednoznačne antropomorfný.

Ďalšou výčitkou je idealizovanie vzťahu človeka a prírody. „*Identifikácia človeka s prírodou je aj z hľadiska retrospektívy skôr ilúziou ako skutočnosťou*“ (Smreková, Palovičová, 1999, s.103). Táto výčitka je na mieste. J. Kučírek to nazval „biocentrickým romantizmom.“ Idealizovanie spomínaného vzťahu je dosť naivné. Keby človek mal prežiť

v divočine dlhšiu dobu, mal by ťažkosti a zjavne nie každý by to dokázal. Príroda by bola silnejšia, keby sme nemali svoje nástroje, svoje znalosti, svoju techniku. Museli by sme prestať byť človekom a stať sa zvierat'om, ktoré je na prírodu vybavené fyzicky, ale to nie je možné. Človek je obdarený len kožou a zubami, avšak namiesto iných fyzických výhod má rozum, ktorý mu uľahčuje život v prírode. Hoci existujú prípady, kedy človek dokázal prežiť v prírode ako zviera a jeho následný návrat do ľudskej spoločnosti bol pre neho smrteľný. Takže vzťah, ktorý sa vytvorí, keď žijete v prírode neradi by sme ho pokladali za ideálny len v tom prípade keby sme mali svoju ľudskú techniku, ktorá by nám pomohla prežiť. Inak by sa život v prírode určite nerovnal prechádzkou v ružovom sade, ale skôr, ako to už roky nazývame, bojom o prežitie.

3.4 Schweitzer, Skolimowski

Ďalším tvorcom novej etiky a zároveň zástancom biocentizmu je A. Schweitzer, ktorého pojem úcta k životu sa stala základom pre iných filozofov. Spomínaný predstaviteľ biocentizmu zakladá svoju etiku na tom najpodstatnejšom, a tým sa pre neho stáva úcta k životu - *veneratio vitae*.

Úcta k životu je „*najhlbším činom mojej vôle k životu*“ píše A. Schweitzer. (1986, s.93). Úcta k životu sa stáva primárnym princípom mravnosti. Dobro je sám život, jeho podpora, udržiavanie a naopak zlo je chápané ako ničenie, devastovanie života (akéhokoľvek života). Priklonenie, prisviedčanie k životu, je iracionálne podľa A. Schweitzera, a to hlavne z dôvodu, že nejde o poznávanie sveta na materiálnej úrovni, ale na duchovnej prostredníctvom „*mysliaceho prežívania vôle k životu, v ktorej prekračujeme všetko poznanie sveta*“ (1986, s.96). Ide o racionálne myslenie, ktoré vedie k mystike - a tá prislúcha hlbokému prirodzenému „*prežívaniu sveta a našej vôle k životu*“ (Schweitzer, 1986, s.96). Týmto prežívaním, založenom na racionálnom myslení, musíme znova začať myslieť, dosiahneme mystiku, ktorú A. Schweitzer pokladá za znovuobjavenie sveta a jeho prežívania, jeho života, ktorého sme súčasťou. Zdôrazňovanie úcty k životu vytvára nové vedomie človeka a teda aj spoločnosti a jej svetonázoru. A. Schweitzer si už v svojej dobe (na prelome 19. a 20. storočia) všimol, že moderný človek upadá, a spolu sním aj jeho „*sloboda i schopnosť myslieť*“ (1986, s.21). Hlbavým myslením by človek mal dosiahnuť hodnotný svetonázor. Keď A. Schweitzer písal o vytvorení hodnotového svetonázoru vravel zároveň o ukončení života bezsvetonázorovnosti, dnes však by asi mohol povedať o zmene dnešného svetonázoru.

Úcta k životu nepredstavuje u A. Schweitzera úctu k prírode v zmysle jej uctievania na prvom mieste. Úcta znamená v prvom rade konať dobro a nie zlo. Úcta má pre neho morálny charakter voči všetkému na Zemi, ale zároveň v tejto úcte, teda v konaní dobra, je zakorenená samozrejme úcta ku všetkým živým tvorom a k celej prírode. Pretože človek, ak koná dobro, je mu posvätný každý život.

Medzi zástancov biocentrizmu patrí aj H. Skolimowski. Tak ako predstavitelia hlbokaj ekológie, aj on vytvára svoju novú filozofiu, ekokozmológiu na podobných základoch. Ešte ju navyše rozširuje o nové postrehy a uhly pohľadu. Ako napríklad, keď tvrdí, že naše spojenie s prírodou musíme znovu objasniť a naladiť sa ako spoločnosť na rovnaký rytmus, zmysel so svojim okolím. V čase dnešnej krízy sme tak vzdialení od prírody, že nie sme schopní jej porozumieť, nevieme ju čítať. Akoby sme zabudli jazyk, s ktorým sme sa s ňou dorozumievali v období, keď sme si boli bližší. Zmena nášho poznávania sveta musí byť založená na správnom porozumení a výsledne na zmene spôsobu života. Podobne ako A. Naess a jeho hlboká ekológia, aj H. Skolimowski je zástancom skromnosti. Skromnosť „*nie je deprimujúce odriekanie a sebaupieranie, ale akt pozitívnym prejavom nových kvalít*“ (Skolimowski, 1999, s.9). Je to spôsob správania sa človeka voči okoliu, ale i voči sebe samému.

Základom nového svetonázoru, novej metafyziky, ako to nazýva H. Skolimowski, je úctivé myslenie, zmena mechanického vedomia na ekologické vedomie. Okrem straty porozumenia svetu, ďalším dôvodom na tvorbu novej filozofie (ekofilozofie) je aj potreba využiť túto novú filozofiu na naše konanie vo svete a s interakciou s ním. Z nášho konania a dôsledkov tohto konania vychádza zodpovednosť človeka, ktorá je dôležitým prvkom pri tvorbe novej náuky vhodnej do reálneho sveta. Avšak tým najprimárnejším pilierom Skolimowského filozofie je antropický princíp. Ten „*konštatuje, že osud vesmíru je zviazaný s osudom človeka (anthropos)*“ (1999, s.23). Vesmír je tu preto, aby podporoval naše snaženie, náš život, je domovom našej rasy, nášho druhu. Je domovom ľudí. To, že vesmír je náš domov z nás robí opatrovníkov, ochrancov a z toho pre nás vyplýva spomínaná zodpovednosť za osud nás ľudí ale i zeme, ktorú opatrujeme. Nasledujúcim neoddeliteľným pilierom je evolúcia. H. Skolimowski vychádza z pohľadu Teilharda de Chardina, pre ktorého bola evolúcia „*procesom narastajúcej komplexnosti, ktorá so sebou prináša nové vrstvy vedomia*“ (1999, s.24). Evolúcia je procesom vznikania a pokračovaním antropického princípu, ktorý sa prejavuje skrz tvorivú evolúciu, cez jej vývin a rozvoj. H. Skolimowski verí v evolúciu a to, že človek je jej pýchou, hoci robíme

chyby. Chyby sa počas procesu evolúcie trestajú väčšinou rovnako - smrťou. Nadväzujúcim pilierom je participačná myseľ človeka. Tá je prítomná, „*vo všetkých produktoch nášho poznania a vo všetkých obrazoch sveta*“ (Skolimowski, 1999, s.25). Využitie participačnej mysle spočíva vo vytvorení nového pohľadu na svet, vesmír a súčasne ide aj o rozšírenie našej slobody a dôstojnosti. Cieľom je spoluutváranie sveta, vesmíru. A z toho vyplýva opäť naša zodpovednosť za svet. Ďalšou časťou ekokozmológie je implicitný poriadok. Ten spočíva vo vzájomnej preplnenosti a ovplyvniteľnosti vo sfére všetkého života. Všetko je navzájom prepojené a je to viditeľné pri najmenšom dotyku, ktorý vyvolá reakciu v celom systéme. Súčasťou tejto štruktúry je nádej. „*Nádej je potvrdením našej viery v zmysle ľudského života a zmysel vesmíru*“ (Skolimowski, 1999, s.28). Úcta predstavuje ďalší pilier, tento termín a jeho význam pochádza od A. Schweitzera. Úcta vychádza z uvedomenia si a porozumenia evolúcie, ktorá tvorí všetko vo vesmíre. Je pochopením, uznaním celku života, ktorého sme súčasťou.

Rozšírením tejto úcty k životu vzniká ekoetika - nový spôsob bytia na Zemi. Ekoetika „*je to nová, inteligentná interpretácia vesmíru, v ktorom sa úcta a ekohodnoty chápu ako pracovní partneri antropického princípu na úrovni Homo sapiens-moralis*“ (Skolimowski, 1999, s.30). „*Hodnoty regulujú vzťahy človeka k človeku, taktiež regulujú vzťahy človeka k životu*“ (Skolimowski, 1999, s.99). Hodnoty sú orientované na evolúciu, tá je prepojená s človekom. Je to jeden veľký systém, proces. Základnými hodnotami ekoetiky je úcta k životu, zodpovednosť, skromnosť (solidarita s planétou a jej tvormi), múdrosť a sebarealizácia. Sebarealizácia z nás robí tým, čím by sme mali byť, komplexnými osobami, ktoré vedia prevziať zodpovednosť za všetko, opatrovníkmi a nie likvidátormi. Táto nová filozofia je základom nového života - myslenia i konania. Ôsmy pilier je moc. „*Úctivá moc - moc, ktorá lieči a buduje*“ (Skolimowski, 1999, s.161). Moc je sila, ktorá má dve podoby. Je potrebné si vybrať, ktorú chceme používať a čo ňou chceme dosiahnuť.

Aj keď základ Skolimovského novej ekofilozofie je založený na spoločných bodoch s hlbokou ekológiou, „*niektorí zástancovia deep ecology ho obviňujú z nenáležitého antropocentrizmu. A zároveň tí istí ľudia tvrdia, že ľudská rasa je rakovina na povrchu zeme*“ (1999, s.98). *Deep ecology* tvrdí, že každý život je cenný. Ale aj keď existuje úcta k životu, neplatí tu, že „*každý život je rovnako cenný*“ (Skolimowski, 1999, s.106). Je nutné si uvedomiť, že pokiaľ by svet a jeho obyvatelia bol v celku rovnoprávny a teda každý tvor i mimoludský by boli cenné, je potrebná nejaká hierarchia cennosti. Pretože tak, ako v divokej prírode medzi zvieratami existuje potravinový reťazec, ktorý

tvorí kolobeh života, v komplexnosti tohto javu sa nestráca hodnota (cena) toho tvora na najnižšom stupni. Je cenný rovnako ako iné.

3.5 Ohrozená kultúra

Predstavitel', ktorý je odporcom antropocentrizmu, ale vo svojom diele *Ohrozená kultúra* sa venuje hlavne ľudskej kultúre je J. Šmajš. Odmietá antropocentrizmus a vyzýva na zmenu konštitutívnej kultúrnej informácie. To predstavuje nový spôsob filozoficky zdôvodnenej globálnej ekologickej transformácie. Zásadnú systémovú zmenu proti prírodnej povahe kultúry (Šmajš, 2006, s.11). Prechod od dobývania prírody k začleneniu biofilnej kultúry do celku života prostredníctvom politických prostriedkov. Naša kultúra je tvorená technickou civilizáciou, ktorá deformuje prírodu a tým sama seba poškodzuje. Škodí nášmu telu i duši. Nová etika podľa J. Šmajša nevychádza z nejakej všeobecnej pozície, ktorá ju zdôvodňuje. Vychádza z univerzálnej hodnoty, akceptovateľná všetkými, tou hodnotou je hodnota života ako takého. Život nevyhnutná podmienka všetkého ostatného. Ako v úvode O.A. Funda píše „*všetko, čo život chráni a zachováva, je etické*“ (Šmajš, 2006, s.13).

Vo svojom diele J.Šmajš hovorí o filozofickej ontológii, ktorej predmetom je „*živá planéta poranená kultúrou, bytosť trpiaca premnožením a stratou adaptability nášho biologického druhu*“ (2006, s.17). Motívom vzniku novej filozofie sa stáva úzkosť, vina a zodpovednosť. Je to filozofia prežitia. J. Šmajš hovorí opak oproti A. Naessovi, nie zmena v jednotlivcovi, v jeho individuálnom správaní, ale zmena celková globálna kultúrna je základom. Dôvodom neúčinnnej zmeny u jednotlivca je podľa J. Šmajša dominancia globálnej technosféry. Rozpor medzi človekom a prírodou nahrádza stret a rozkol človeka nahrádza kultúra. Tá pozostáva z viacerých podsystémov ako napríklad ekonomického, technického, informačného. Zmena celku kultúry spočíva v zmene informácie. Materiálne hodnoty kultúry musia byť nahradené duchovnou kultúrou. Ľudia neničia, nedevastujú prírodu z nedostatku zodpovednosti, nedbanlivosti, ale z nedostatku morálky, tvrdí J. Šmajš. „*Ľudská morálka bola taká, aká bola kultúrna adaptívna stratégia človeka ako druhu - druhovo sebecká, teritoriálne obmedzená, krátkozraká*“ (2006, s.57-58). Takže človek mravne nezlyhal, len mal a má nedostatok morálky, ktorá by mu správne pomáhala pri konaní v živote. Planétu neničia občania, ale systém svetovej kultúry. Vinníkom sa stáva kultúra, za ktorú je zodpovedná politika. Ekologická kríza nie je tradičnou krízou, nezlyhala technická civilizácia, pretože prosperuje, nezlyhalo riadenie,

pretože celý ľudský svet nikto neriadi. Kultúra ako taká prosperuje, ale čelí problému, že zabíja svoj hostiteľský systém, našu planétu, od ktorej bytostne závisí. Riešením nie je návrat do lona prírody, ale prispôsobenie sa prírode. Priblížiť sa k dynamickej rovnováhe so Zemou, nadobudnutie harmónie.

Kultúra musí ekologizovať svojho ducha a aj svoju materiálnu zložku. Materiálnou zložkou sa má na mysli hlavne oblasť technosféry - tá je zameraná proti prirodzenému usporiadaniu planéty. Proces zmeny v duchovnej oblasti podľa J. Šmajsa musíme začať už v rannom období človeka, keď je ešte dieťa. Vtlačenie, včlenenie prírody a naturalizácia detí i dospelaj populácie na Zemi. Ďalšia zmena je na úrovni vzdelávania, ktoré by malo byť zamerané iným smerom. *„Od abiotickej a protiprírodnej orientácie je nevyhnutné prejsť k orientácii biotickej a proprírodnej, k úcte k životu a planéte Zem“* (Šmajš, 2006, s.186). Biofilná¹⁵ výchova je charakterizovaná vzťahom matky a dieťaťa, prírody a človeka. Biofilná výchova oživí *„geocentrizmus a uzná zem ako prirodzený domov všetkých živých systémov vrátane človeka“* (Šmajš, 2006, s.196). Zmena morálky spočíva v rešpektovaní nie len práv človeka, ale hlavne práv prírody - rovnaké nároky na vývin (evolúciu) ostatných mimoludských tvorov. V neúčinnosti novej morálky však je problém. Problémom nie je *„ľudská skazenosť, nezodpovednosť, či neochota vzdať sa nadbytočného konzumu, standardizácie a iných vymožeností technickej civilizácie. Malá účinnosť novej morálky je limitovaná predovšetkým tým, že žijeme v globalizujúcej sa technosfére v moci moderného Leviathana, ktorý nás zotročuje tým, že nám poskytuje blahobyť, zábavu, informácie a pohodlie. Aj preto je silnejší ako naše morálne predsavzatie a naša individuálna vôľa“* (Šmajš, 2006, s.141-142). Problém konzumu je zjavne najzávažnejším problémom, ktorému ľudia dnes čelia. Má taký dosah a silu, že je ľahké mu podľahnúť. Mali by sme sa pokúsiť vzdať sa konzumu, prípadne ho aspoň obmedziť a hľadať spomínanú skromnosť a novú filozofiu a jej hodnoty.

Šmajsova koncepcia evolučnej ontológie by mala vychádzať z niečoho, čo je blízke každému (nie len zamerané na nejakú skupinu), niečo univerzálne. Univerzálna, všeobecná hodnota. Touto hodnotou, základom je hodnota života samého na všetkých úrovniach. Táto hodnota ľuďom umožní prežiť. Prežitie kultúry, teda aj človeka, je založené na prispôsobení sa a spolunažívaní s prírodou. Vytvorenie harmonickej jednoty, celku, ktorý by si želal asi každý, keď sa začne zamýšľať. Podstatné je, aby už nebolo neskoro, keď sa rozhodneme pre zmenu svojich životov.

¹⁵ Biofilná - milujúca život, stojaca na strane života, proprírodná.

3.6 Zodpovednosť človeka

Poslednou témou pri zavádzaní novej filozofie, a zrejme tou najpodstatnejšou, je zodpovednosť. Zodpovednosť rezonuje v každom návrhu nového myslenia a novej filozofie. Byť zodpovedný voči okoliu, prírode, voči iným ľuďom, i iným bytostiam. Zodpovednosť je najprimárnejším aspektom v morálke človeka. Prevzatie zodpovednosti za činy, ktoré konáme vedome, či nevedome. Zodpovednosť voči prírode je tým najdôležitejším pre budúcnosť, keďže pojednávame o vzťahu človeka a prírody a dôsledkoch ľudského konania odzrkadľujúcich sa v poškodzovaní prírody. V tejto časti nebudeme hovoriť len o zodpovednosti, ktorá musí byť platná v súčasnosti, ale i zodpovednosti voči budúcnosti ľudstva a planéty.

O tejto zodpovednosti píše H. Jonas vo svojom diele *Princíp zodpovednosti*. H. Jonas vytvára novú etiku. Etika budúcnosti, ktorá musí byť založená na princípe objavenia strachu. H. Jonas hovorí o heuristike strachu. Čo znamená, že k posvätnosti života sme prišli tak, že dochádzalo k zabíjaniu, tak ako hodnotu pravdy by sme nevedeli oceniť, nebyť klamstva, slobodu, keby nebolo neslobody. V prípade etiky zodpovednosti, dnes predvídame deformáciu človeka, a to nám dovoľuje vytvoriť pojem človeka, ktorého treba chrániť pred touto deformáciou. Až ohrozenie, zdesenie nad hrozbou tohto obrazu človeka, nám môže dať pravý obraz človeka (Jonas, 1997, s.56). Pokiaľ je nebezpečenstvo neznáme, nevieme, čo máme chrániť. Vychádza to z poznania, pred čím má človek strach. „*Poznanie malum je pre nás nekonečne ľahšie než poznanie bonum*“ (Jonas, 1997, s.57). Zlo je naliehavejšie a nikto ho nevyhľadáva. Dobro naopak je tu nepovšimnuté, nenápadné. Istotu o dobre získavame cez zlo, zlo nám je jasné od začiatku (Príklad: človek si váži viac zdravia, keď zakúsi chorobu, mier, keď pocíti vojnu). Človek vie skôr to, čo nechce, než to, čo chce.

Morálna filozofia sa preto musí pýtať nášho strachu, z toho čo si prajeme, aby zistila, čo si ceníme. To, čoho sa bojíme, ale nie je vždy hodné strachu. Etika budúcnosti je založená tiež na strachu, to, čoho sa treba báť, toto zlo, ešte nie je prežívané a ani nemá podobu v minulosti, či prítomnosti. Ide o predstavu zla, ktorú treba vytvárať. Toto je prvá povinnosť etiky budúcnosti. Druhá spočíva v primeranosti, náležitom strachu. Čo sa týka prognóz: tá, čo končí apokalypsou má prednosť pred tou, čo končí záchranou. Pri riešení problémov však nesmieme dávať do hry to, čo nám nepatrí, nesmie to byť nikdy celok záujmov druhých, hlavne nie ich životy. Dôvodom nesmie byť lákavá nádherná budúcnosť, ale len hrozba toho strašidelného v budúcnosti. Aby išlo o odvrátenie

najvyššieho zla a nie získanie najvyššieho dobra. Odvrátenie zla má prednosť a je ospravedlnením toho, čo je nutné, pretože bez najvyššieho dobra sa dá žiť, ale s najvyšším zlom nie. Technológia je tu však pre pokrok a nie na dosahovanie dobra. Pokrok neznamená nutnosť, ale ľudskú pýchu a túžbu dosiahnuť pozemský raj.

Existencia človeka nesmie byť daná do hry. Platí, že aj čiastočnému zmierneniu bolesti treba dať prednosť pred sľubnou liečbou, pri ktorej pacient môže zomrieť. Je prísny zákaz hrať vabank v záležitostiach ľudstva. Povinnosť k bytiu zakazuje voliť ničotu. Je povinnosťou k budúcnosti. Vzťah k budúcim deťom je nezištný a vštepený prírodou. Ide o archetyp zodpovedného jednania, ktorý nepotrebuje byť odvodený z princípu, je nám daný prírodou (Jonas, 1997, s.74). Nová teória zodpovednosti, ktorej podmienkou je moc kauzality (príčinnosti). Konajúci človek musí zodpovedať za svoj čin. Trestajú sa viac skutky ako následky, ak ide o zločin, vymieriava sa trest. Osoba nie je trestaná za to, že si predstavuje najhoršie zločiny, pokiaľ ich nevykoná. Etika zodpovednosti za budúcnosť je spojením povinnosti konať (podľa svedomia) a požiadavky objektu, spolu vytvárajú aktívnu zodpovednosť. Pridá sa k tomu láska a vzniká oddanosť človeka, ktorý sa učí obávať o osud toho, čo je hodné bytia a je milované (zodpovednosť dostáva krídla). Takúto zodpovednosť má H. Jonas na mysli, keď vraví o etike budúcnosti. Netreba zabudnúť ani na výraz nezodpovednosti. Ten, kto má zodpovednosť, môže jednať nezodpovedne. Blaho, záujem iných je pod ochranou, takže kontrola nad nimi zahrňuje aj povinnosť voči nim (rodina). Výkon moci bez rešpektovania povinnosti je nezodpovedný, porušuje sa tým záväzok zodpovednosti.

Teória zodpovednosti je založená na troch pojmoch: totalita, kontinuita, budúcnosť. Tieto tri pojmy sa vzťahujú k životu a šťastiu ľudskej bytosti. Pravzorom zodpovednosti je zodpovednosť človeka za ostatné ľudské bytosti. Povinnosť je obsiahnutá v bytí človeka. Človek je morálnou bytosťou, ktorá môže byť morálna alebo nemorálna. Totalita predstavuje totalitu bytia, od jednoduchej existencie po najvyššie záujmy. Kontinuita je celková zodpovednosť, ktorá berie svoj predmet v dejinnosti (dôležitú úlohu má identita). Zodpovednosť sa stáva morálnym doplnkom k ontologickému stavu nášho časového bytia.

Nový imperatív *„konaj tak, aby účinky tvojho jednania boli zúčiteľné s trvaním skutočného ľudského života na Zemi“* (Jonas, 1997, s.35), hovorí o tom, že človek síce môže dať do stávky svoj život, ale nie život celého ľudstva. Nemôžeme si zvoliť možnosť neexistencie budúcej generácie ľudí. Nemáme právo vybrať túto možnosť kvôli dnešnej generácii. Toto právo - *„právo nespodených na splodenie, (presnejšie: nespodených na*

splodenie) nie je možné zdôvodniť“ (Jonas, 1997, s.74) - nám chýba a namiesto neho máme povinnosť voči budúcnosti ľudstva. Nová Jonasova etika pozostáva z vyššie uvedeného imperatívu, ktorý je chápaný ako hodnota sama. Hodnota, ktorú by sme si mali všetci osvojiť a prijať do každodenného života. A práve táto hodnota – zodpovednosť - by sa mala stať základom, jadrom pri zmene našej každodennej rutiny. Brať do úvahy následky našich konaní. Inak náš svet, naša Gaia, už nebude taká ako ju doteraz poznáme a budúce generácie ju nemusia uvidieť v jej kráse, ktorú si mi teraz nevážime.

3.7 Ekologická kríza je technicky riešiteľná

Ekologická kríza sa môže pokladať za technický problém. Nie len problémom, ktorý sa dá riešiť zmenou filozofie, zmenou hodnôt. A z toho ďalej vyplýva, že nie je potrebná zmena jednotlivca a jeho myslenia. My druh *homo sapiens* sme predsa taký inteligentný a dokonalý, že budeme schopný nahradiť zeleň (prírodu) okolo nás a ešte ju aj zdokonalíme, vylepšíme. Ako uvádza A. Neass namiesto obyčajných stromov budeme vysádzať upravené stromy, ktoré budú vítať kyslé dažde a budú z nich prosperovať, prípadne nebudeme potrebovať žiadne stromy pre život. Podobný názor zdieľa aj J.Peter Vayk, ktorý verí v možnosti človeka a vďaka tomu vidí sľubnú budúcnosť a vo svojej knihe píše: *o pochopení procesov ohľadne teploty, ktoré keď ovládneme budeme schopní navrhovať mechanizmy, ktoré „premenia Saharu na polia a lesy (...) stvoríme takú budúcnosť, akú si vysnívame. Sme deti Gaie, nemusíme sa hanbiť za to, že meníme krajinné celky a ekosystémy Zeme. Ale musíme voči našej matke a ostatným formám života správať starostlivo a pozorne“* (Naess, 1993, s.168).

Nie hodnoty, ale praktické využitie. Riešením krízy prostredníctvom techniky sú úsporné, šetrné technológie. Zameranie len na tieto technológie vraj nie je možné. Kombinácia šetrných a „nešetrných“ technológií je skôr realizovateľná. Dôvody sú aj obavy z poklesu výkonnosti v poľnohospodárskom a priemyslovom sektore, zníženie životnej úrovne, na ktorej je väčšina ľudí márnratne závislá a strach zo zvýšenia nezamestnanosti. Kombináciou sa má na mysli neobchodovanie s potravinami a nepestovanie komerčných plodín. Produkovať potraviny v blízkom okolí. V oblasti textilu ignorovať priemysel a vrátiť sa k ručnej produkcii. Osobne si tento presun nevieme predstaviť. Pretože, keď sa človek v meste porozhliadne, všade je množstvo obchodov, ktoré sú zväčša vždy plné zákazníkov. Je to nereálne, aby sa pulty v obchodoch zapĺňali

tovarom, ktorý je robený len ručne a ignorovať zahraničný textilný priemysel. Tým by sa veci zdražili a stali by sa menej dostupné pre väčšie množstvo ľudí.

V oblasti bývania sa navrhuje, aby sa zotreli rozdiely medzi centrom a periférnymi oblasťami. Doprava by sa viac mala sústrediť na chodenie peši, používanie bicykla. Energia by sa spracovávala prostredníctvom elektrární solárnych, veterných, prílivových a pomocou bioplynu. Jadrové a tepelné elektrárne by boli lepšie umiestňované. Všetky tieto praktické riešenia sú na ľuďoch, ich vôli zmeniť doterajšie fungovanie sveta.

Problémy sveta, ľudské problémy, vážnu situáciu A. Neass zhrňuje do viet: „*Životné prostredie sa zhoršuje exponenciálne, pričom tento vývoj je čiastočne alebo úplne nezvratný. Táto devastácia prebieha v dôsledku dôkladne zabehnutej výroby a spotreby a nezvládnutého populačného rastu*“ (1993, s.42). Tento pokles hodnoty, morálky človeka vedie ďalej od toho stotožnenia s prírodou. Človek si nevie podľa A. Neassa uvedomiť, že je dôležitejšie žiť vedľa iných živých tvorov ako ich len zabíjať a využívať na vlastné potreby. Hlboká ekológia sa snaží problémy vidieť aj z hľadiska iných ako našich záujmov. Hľadá rovnováhu medzi jednotlivcom, komunitami a celou prírodou. Riešením je zjavne len trvalo udržateľná budúcnosť, nie celková radikálna zmena, ktorá je nepredstaviteľná.

Udržateľnosť je stav, v ktorom je nám i ďalším generáciám zabezpečené žiť na planéte a mať plnohodnotný život. Je to skromný a umiernený spôsob života. Nemá sa na mysli návrat k jaskynnému spôsobu života, ako je to často chápané. Predstavuje to šetrnosť na všetkých úrovniach ľudského života. Udržateľnosť predpokladá zmenu myslenia a etiky, ktorú sme už vykreslili v predchádzajúcich riadkoch. Prerod myslenia a etiky, čiže správania sa človeka k okoliu a sebe navzájom, je prechodom od antropocentrizmu k niečomu novému, nie biocentrizmu, aj keď ten zohráva dôležitú úlohu v jeho základoch. Ale nechceme škatuľkovať, zovšeobecňovať, keďže autori ako J. Šmajs, H. Skolimowski, H. Jonas, a autori *deep ecology* – A. Naes, B. Devall, G. Sessions hovoria o novom druhu myslenia alebo novej etike v rámci svojich vlastných teórií, ktoré už boli spomenuté a nebudeme sa k nim opäť vracieť. Obrat myslenia a správania je založený zväčša na prístupe k veciam, majetku a konaní v domácnostiach, spoločnostiach a vo svete. Šetrnosť, rozvážnosť, skromnosť by sa mala odraziť na zdrojoch, ktorými teraz tak jednoducho a s ľahkosťou plytváme. Vyššie spomínaní autori sa zaoberajú konkrétne zmenou myslenia, nie konania človeka (praktickým pomáhaním prírode už v domácnostiach). Oni pokladajú za dôležité pre dopad v globálnom rozsahu, aby sa zmenilo hlavne myslenie

všetkých ľudí, aj keď treba väčšinou začať od individua. Ale myslenie viacerých ľudí a potom aj následné konanie v praxi bude viac zjavné, ako keď sa recykluje len v jednej domácnosti. Myslenie a jeho zmena je základom k premene ľudstva smerom k trvalo udržateľnej budúcnosti.

Pre globálnu, ale i lokálnu spoločnosť je potrebná zmena aj na politickej úrovni. Práve politika vie ovplyvniť konanie spoločenských prostredníctvom zmlúv, dohôd, stretnutí. Medzi najznámejšie dohody, ktoré sa týkajú ekologických problémov, zmeny klímy a trvalo udržateľného rozvoja patrí stretnutie z roku 1992 z Ria de Janeiro počas *Summitu Zeme*. Na konferencii OSN sa vyjadrilo viacero krajín k ekologickým problémom zeme, k riešeniu globálnych problémov prostredníctvom politických prostriedkov. Samozrejme politické prostriedky nie sú jediné, ktoré riešia ekologické problémy, sú tu aj občianske združenia (Greepeace), ktoré poukázali na poškodzovanie prírody už skôr. Politická úroveň má však väčší, rozsiahlejší vplyv na verejnosť, jej uplatnenie je ďalekosiahlejšie ako snahy občianskych skupín, ktoré si nemôžu nič vynucovať mocou. Politické prostriedky majú silu a zameriavajú sa aj na ekonomickú stránku vecí s možným dopadom na spoločnosť v budúcnosti.

Konferencie OSN o životnom prostredí v Riu v 1992 sa zúčastnilo 114 hláv štátov. Dokumenty z tohto stretnutia neboli zaväzujúce. Boli vypracované zásady trvalo udržateľného rozvoja, dokument Agenda 21 (Agenda pre 21. storočie). Hlavný problém, na ktorý poukazuje tento dokument, je trvalo neudržateľný spôsob spotreby a výroby tzv. konzumu. Práve tento spôsob života vytvára chudobu a nerovnováhu. Tento dokument je návodom, ako uviesť do života zásady trvalo udržateľného rozvoja, obsahuje tiež prehlásenie k zásadám globálnej dohody o ochrane udržateľného rozvoja všetkých typov lesov. Taktiež boli prijaté „*dve konvencie, ktoré zaväzujú účastnícke štáty k rámcovému dohovoru o zmene klímy a dohovoru o biologickej rôznorodosti*“ (Hykisch, 2001, s.286). Po tomto summite sa vytvorila Komisia OSN pre trvalo udržateľný rozvoj.

V júni 1997 sa hodnotilo v New Yorku plnenie Agendy 21. Medzi pozitívne trendy a dopady patrí „*spomalenie rastu populácie vo svete, rast produkcie potravín, zvýšenie priemernej dĺžky života obyvateľstva, spomalenie odlesňovania v Brazílii, lepšie využívanie obnoviteľných zdrojov v Indii, zlepšenie legislatívy Číny*“ (Hykisch, 2001, s. 287). Negatívnymi trendmi sa stala ekonomická globalizácia ovplyvňujúca Afriku, a tým aj chudobu a jej rozšírenie, „*Rusko celkom stratilo kontrolu nad svojim životným prostredím, iba 6 krajín zaviedlo ekologické dane*“ (Hykisch, 2001, s.287). Je samozrejmé, že trvalo udržateľný rozvoj v chudobných krajinách je ťažko uskutočniteľný. Vyspelý štát

ako USA sa vyhýba ekologickým záväzkom, a to je často demotivujúce pre ostatné štáty, najmä preto, že USA patri k najväčším producentom škodlivín.

V roku 2005 vstupuje do platnosti Kjótsky protokol, ktorý stanovuje presne limity emisií skleníkových plynov pre priemyselne vyspelé krajiny. Išlo o zredukovanie emisií o 5% za päťročné obdobie rokov 2008-2012. Kjótsky protokol vstúpil do platnosti po 7 rokoch od vzniku, pretože museli byť splnené podmienky, a to ratifikácia aspoň 55 štátov, a aby podiel emisií týchto štátov bol aspoň 55%. Dnes sa dá povedať, že štáty sú schopné dodržiavať znižovanie svojich emisií. Aj keď niektoré musia „dokupovať“ emisie od iných štátov, ktoré vedia lepšie hospodáriť.

Ľudstvo sa snaží znížiť svoj negatívny dopad na Zem, hoci to nie je také zreteľné. Príroda so svojimi obrannými a opravnými mechanizmami nás doteraz stále drží na úrovni udržateľnosti života. Uvedomenie si týchto mechanizmov ako autoregulácie vody v prírode, by nás malo viesť k tomu, že prírode pomôžeme ochranou vodných zdrojov. Budúcnosť zeme je založená na vyváženom stave v prírode. Prejavom rovnováhy je evolúcia, vývin, progres – vznik a adaptovanie sa druhov na prostredie. Rovnováha v prírode znamená zachovanie života, nie zachovanie ľudského života. Evolúcia je založená na opakovaní sa procesu umierania a zomierania a vytvárania nového života ako to bolo aj s dinosaurami. Je dosť možné, že ľudský druh neprežije a niečo nové príde po ňom. Najpodstatnejšou vecou, ktorú si *homo sapiens* musí uvedomiť, že ohrozenie prostredia je ohrozením človeka a teda, ako tvrdí J. Šmajs, ohrozená je kultúra. Takže ochraňovať prostredie by sme mali kvôli nám samotným.

Trvalá udržateľnosť je podľa D. Meadowsovej a D. Meadowsa „*takáto spoločnosť, ktorá môže pretrvať generácie, tá ktorá je dostatočne predvídajúca, pružná a múdra na to, aby si nepodkopala tak ako fyzické, tak i sociálne systémy, ktorá ich podporuje*“ (Meadowsová, Meadows, Randers, 1995, s.228). Inými slovami sa má na mysli spoločnosť, ktorá uspokojuje svoje potreby dnes (v prítomnosti) a zároveň neohrozuje svoju existenciu v budúcnosti. V trvalo udržateľnej spoločnosti sa musí kombinovať „*populácia, kapitál a technológie v spoločnosti tak, aby životní úroveň každého jednotlivca bola adekvátne a bezpečná*“ (Meadowsová, Meadows, Randers, 1995, s.228).

H. Daly vytvoril tri podmienky ohľadne materiálov a energie, ktoré sa musia splniť, aby fungovala trvalo udržateľná spoločnosť. Prvou podmienkou je intenzita využitia obnoviteľných zdrojov, ktorá nesmie presiahnuť rýchlosť obnovy. Druhou podmienkou je intenzita využívania neobnoviteľných zdrojov. Intenzita nesmie presiahnuť

rýchlosť, ktorou sú vyrábané trvalo udržateľné obnoviteľné náhrady. Treťou podmienkou je intenzita znečisťovania, ktorá by nemala presiahnuť asimilačnú kapacitu životného prostredia.

Udržateľná spoločnosť by sa mala zamerať na kvalitu rozvoja života a nie na kvantitatívnu expanziu. K materiálnemu základu ľudskej spoločnosti a jeho rastu by mala pristupovať zodpovedne. Mala by sa snažiť zamedziť prehĺbovaniu rozdielov medzi „bohatým severom a chudobným juhom.“ Takáto „utopistická“ spoločnosť by nebola zameraná na hmotný majetok - materializmus, ale bola by od neho oslobodená, od jeho konzumu a nedostatku času. Do popredia by sa dostala duchovná, tvorivá stránka ľudského druhu. K darom prírody by pristupovala s rozmyslom a účelne. A nezabúdala by ani na budúce generácie a ich udržateľný život. Rástla by a prekvitala kultúra človeka i technológie.

K tejto spoločnosti sa môžeme dopracovať podľa D. Meadowsovej týmito krokmi: do ekonomickej úrovne by sme mali zahrnúť skutočné náklady na ochranu životného prostredia, byť schopní okamžite kreatívne a účelne riešiť možné problémy v globálnej spoločnosti, minimalizovať používanie neobnoviteľných zdrojov, ťažiť tieto zdroje v intenzite, v akej sú schopné regenerácie, využívať všetky zdroje s maximálnou účinnosťou, spomaliť a postupne zastaviť exponenciálny rast populácie a kapitálu (Meadowsová, Meadows, Randers, 1995, s.232-233). Bohužiaľ ide o zmeny, ktoré sú na filozofickej úrovni a ťažko sú praktizovateľné, keď ešte nie je dosiahnutá jednotná zmena myslenia na celom svete.

ZÁVER

V diplomovej práci sme načrtli evolúciu človeka, zachytili sme jeho fyzický vývoj i zmeny v myslení a náhľade na prírodu a na okolité prostredie. Zistili sme, že zmena myslenia, ale aj technický pokrok ovplyvnili rozsah dnešnej environmentálnej krízy. Ľudia sú mocnejší a je ich viac ako kedykoľvek predtým, a preto je potrebné odznova prehodnotiť storočiami nadobudnuté schémy myslenia, spôsoby správania a žitia. Z toho nám vyplýva, že je nevyhnutná nová filozofia bytia v dnešnom usporiadaní, ktoré sme si svojou vlastnou činnosťou vytvorili. Táto nová filozofia by sa mohla stať prvým krokom pri riešení krízy a zároveň aj základným elementom na vytvorenie lepšej a ekologickejšej spoločnosti, ktorá by bola schopná žiť v súlade s prírodou a nie na úkor budúcich generácií. Prínos tejto práce okrem iného vidíme v tom, že sa nám podarilo sklbiť do jedného celku viaceré teórie, ktoré sa danej problematike venujú a snažia sa ju riešiť. Tieto teórie doplníme i návrhmi technického a politického charakteru, od spôsobov výroby energie, až po dohovory štátov a medzinárodných organizácií o trvalo udržateľnej budúcnosti.

Aktuálnosť a naliehavosť riešenia environmentálnych problémov je viac ako zjavná. Či už si uvedomujeme konflikt medzi človekom, kultúrou a prírodou alebo nie, je nepochybné, že dôsledky nás neminú, nech už budú v akýchkoľvek rozsahoch. Preto by sme sa mali viac zamerať na hľadanie efektívnych riešení. Nápomocné by v tomto smere mohlo byť šírenie informácií, osvety a vzdelávania v spoločnosti.

V pretechnizovanej spoločnosti, civilizácii ako je dnešná, sa už informácie v rozsiahlom množstve nepredávajú ústnym podaním, ale najväčšie zastúpenie v propagovaní a informovaní majú masovokomunikačné prostriedky, tzv. médiá. Vďaka nim nie je ovplyvňovanie postojov človeka v dnešnej informačnej dobe komplikované. Naopak, každý deň sme prostredníctvom médií svedkami efektívneho pretvárania názorov. Za najúčinnnejšie médiá, čo sa pôsobenia na city a myslenie človeka týka, sa považuje televízia a rádio, pričom posledné zistenia dávajú návrh prekvapujúco rozhlasovému vysielaniu. Dôvodom je viacero, jedným z najdôležitejších však je ten, že rádio poskytuje recipientovi emotívnejší a osobnejší zážitok, ktorý pôsobí na individuálnej úrovni. Človek nadobúda pocit, že sa rádio prihovára len jemu a to je ideálna možnosť ovplyvňovať. Navyše človek sa viac sústreďuje na hovorené slovo, od ktorého nie je odvádzaná pozornosť prostredníctvom vizuálnych obrazov. Bohužiaľ, z výstupov týchto štúdií ťažia najmä

zadávatelia reklám, i keď by sa dali zužitkovať omnoho zmysluplnejšie. Domnievame sa, že masovokomunikačné prostriedky by mali byť vo väčšej miere využívané na propagáciu ekologického životného štýlu.

Globálne ekologické problémy ohrozujú našu budúcnosť a pripomínajú nám našu zodpovednosť za ňu. Je dôležité prevziať zodpovednosť za svoje činy a hlavne dôsledky. Tieto dôsledky sme myslíme dosť strašidelným spôsobom predostreli. Nemajú nás však len vydesiť, ale najmä nás upozorniť na to, že je potrebná zmena, zmena k lepšiemu a plnohodnotnejšiemu životu. Diskutovať o nových návrhoch, teóriách ako zmeniť zmýšľanie ľudí, podľa nás nestačí, ale stále je to lepšie riešenie ako nerobiť nič a nepoukazovať na zlo, ktoré konáme a možno si ho často krát ani neuvedomujeme. Neustále odkladanie riešenia environmentálnych problémov tiež nie je východiskom. Zbaviť sa zodpovednosti odpoveďou, že my tu už nebudeme, keď sa prejavia následky našej činnosti, nie je ľudské voči budúcim generáciám. Čo je najpraktickejším riešením to je ťažko exaktne určiť a práve preto, treba vynakladať všetko úsilie na oslovenie a vyprovokovanie jednotlivcov a postupne celej spoločnosti k rozhodným činnostiam, ktoré by zachránili našu planétu.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

11.hodina. 2007. [DVD]. Réžia: Conners, N., Conners- Petersen, L., USA, 2007. 89 min.

BACON, F. 1990. *Nové organon*. Praha: Svoboda, 1990. 224 s. ISBN 80-205-0107-X.

BINGHAMOVÁ, J.-CHANDLEROVÁ, F.-CHRISHOLOMOVÁ, J. 2004. *Encyklopédia starovekého sveta*. Bratislava: Perfekt, 2004. 400 s. ISBN 80-8046-268-2.

BOCKEMŮHL, J. 2000. *Umierajúce lesy- otázka vedomia*. Tulčík: ABIES, 2000. 99 s. ISBN 80-88699-16-9.

BOHUNICKÁ, L. 2008. In: REMIŠOVÁ, A. *Dejiny etického myslenia v Európe a USA*. Bratislava: Kalligram, 2008. 894 s. ISBN 978-80-8101-103-0.

CÍLEK, V. 2010. *Ohrozuje nás dusíková bomba?* In: SME [online]. 2010. [cit. 2010-10-23]. Dostupné na internete: <http://veda.sme.sk/c/5606813/ohrozuje-nas-dusikova-bomba.html>

DEVALL, B., SESSIONS, G. 1997. *Hlboká ekológia*. Tulčík: ABIES, 1997. 336 s. ISBN 80-88699-12-6.

DOBSON, A. 2000. *Etika životného prostredia*. In: THOMASMA, D.C., KUSHNEROVÁ, TH.: *Od narodenia do smrti*. Praha: Mladá fronta, 2006. 389 s. ISBN 80-204-0883-5.

Drastický úbytok fytoplanktonu. [cit. 2010-12-09]. Dostupné na internete: <http://www.blisty.cz/2010/7/29/art53706.html> ISSN 1213-1792.

DUBNIČKA, I. 2007. *Kultúra a environmentálna kríza*. Nitra: UKF,FF, 2007. 484 s. ISBN 80-8094-034-7.

Ecosia. [cit. 2010-12-09]. Dostupné na internete: <http://ecosia.org/how.php>

Etika nového tisícročia. [cit. 2010-10-20]. Dostupné na internete: <http://www.slobodazvierat.sk/Etiketa-noveho-tisicrocia.60.0.html>

FIALOVÁ, R. 2010. [cit. 2010-11-28]. Dostupné na internete: <http://ekolist.cz/cz/zelenadomacnost/rady-a-navody/souboj-mezi-latkovymi-a-papirovymi-plenami-nema-viteze>

FOBELOVÁ, D. 2004. *Tri rozmery kultúry.* Bratislava: IRIS, 2004. 145 s. ISBN 80-89018-75-0.

FRANKL, G. 2003. *Archeologie mysli.* Praha: Portál, 2003. 182 s. ISBN 8888888-7178-692-6.

GÁLIK, S. 2008. *Filozofická antropológia.* Bratislava: IRIS, 2008. 159 s. ISBN 978-80-89256-23-5.

HANUS, L. 1997. *Človek a kultúra.* Bratislava: LÚČ, 1997. 309 s. ISBN 8-7114-180-1.

HARDIN, G. 1968. *The Tragedy of the Commons.* [cit. 2010-11-28]. Dostupné na internete: <http://dieoff.org/page95.htm>

HYKISCH, A. 2001. *Nebojme sa sveta.* Bratislava: Lizard, 2001. 371 s. ISBN 80-966844-3-9.

JONAS, H. 1997. *Princip zodpovednosti.* Praha: OIKOYMENH, 1997. 318 s. ISBN 8-86005-06-2.

JUST, E. [cit. 2010-12-09]. Dostupné na internete: <http://physedu.science.upjs.sk/degro/exitus.html>

KALOUS, J. 2008. *Jak si poradíme bez fosilných plaiv?* [cit. 2010-11-28]. Dostupné na internete: <http://blisty.cz/art/41698.html> ISSN 1213-1792.

KOHÁK, E. 2006. *Zelená svatozář.* Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. 203 s. ISBN 80-85850-86-9.

KOLÁŘSKÝ, R.,SUŠA, O. 1998. *Filosofie a současná ekologická krize*. Praha: Filosofia, 1998. 173 s. ISBN 80-7007-116-8.

KUČÍREK, J. 2007. *Ekofilozofia. Včera, dnes a zajtra*. Nitra: UKF, FF, 2007. 112 s. ISBN 99978-80-8094-286-1.

KUSIN, V., POLÁKOVÁ, E. 1998. *Ekológia a etika životného prostredia*. Nitra: UKF,PF, 1998. 107 s. ISBN 80-8050-214-5.

LEAKEY, R. 1996. *Původ lidstva*. Bratislava: Archa, 1996. 164 s. ISBN 80-7115-103-3.

LOMBORG, B. 2006. *Skeptický ekolog*. Praha: Dokořán, 2006. 587 s. ISBN 80-7363-059-1.

LORENZ, K. 1990. *Osm smrtelných hříchů*. Praha: Panorama, 1990. 99 s. ISBN 80-7038-212-0.

LOVELOCK, J. 1994. *Gaia. Živoucí planeta*. Praha: Mladá fronta, 1994. 221 s. ISBN 80-204-0436-8.

MALTHUS, TH.R. 2002. *Esej o principu populace*. Brno: „Zvláštní vydání...“ 2002. 167 s. ISBN 80-85436-8-9.

MEADOWSOVÁ, D., MEADOWS, D.L., RANDERS, J. 1995. *Překročení mezí. Konfrontace globálního kolapsu s představou trvale udržitelné budoucnosti*. Praha: Argo, 1995. 319 s. ISBN 80-85794-83-7.

MURÍN, G. 2002. *Autoregulačné mechanizmy prírody- záruka udržateľnosti života na Zemi*. In *Životné prostredie* [online]. 2002, no. 5 [cit. 2010-10-14]. Dostupné na internete: <http://www.seps.sk/zp/casopisy/zp/2002/zp5/murin.htm>

Môže byť svet poháňaný solárnou a veternou energiou? 2010. [cit. 2010-08-31]. Dostupné na internete: <http://www.blisty.cz/art/54267.html> ISSN 1213-1792.

NAESS, A. 1993. *Ekologie, pospolitost a životní styl*. Tulčák: ABIES, 1993. 310 s. ISBN 80-88699-09-6.

Nepríjemná pravda. 2006. [DVD]. Réžia: Guggenheim, D., USA, 2006. 100 min.

NOVÁČEK, P. 1994. *Ohrožená planeta*. Olomouc: UP, 1994. 202 s. ISBN 80-7067-382-6.

NOVÁK, J. 2010. *Koraly umierajú. Tento rok ich už zmizla polovica*. [cit. 2010-11-10]. Dostupné na internete: <http://aktualne.centrum.sk/zaujímavosti/zo-sveta/clanek.phtml?id=1218552>

PASTOR, K. *Čo vlastne tvrdil Malthus?* [cit. 2011-01-24]. Dostupné na internete: http://www.infostat.sk/vdc/pdf/Pastor_malthus_.pdf

PREČO REKLAMA V RÁDIU. [cit. 2011-03-02]. Dostupné na internete: <http://radiomax.sk/index.php?cmd=reklama>

Ropná katastrofa: Závod s časom. 2010. Veľká Británia, 2010. 42 min.

SEED, J., MACYOVÁ, J., FLEMINGOVÁ, P., NAESS, A. 1992. *Myslet jako hora*. Prešov: Nadácia zelená nádej, 1993. 144 s. ISBN 80-88699-01-0

SCHWEITZER, A. 1986. *Kultúra a etika*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1986. 420 s.

SKOLIMOWSKI, H. 1999. *Živá filozofia. Ekofilozofia ako strom života*. Prešov: Slovacontact, 1999. 240 s. ISBN 80-88876-05-2.

SMREKOVÁ, D., PALOVIČOVÁ, Z. 1999. *Podnikateľská a environmentálna etika*. Bratislava: IRIS, 1999. 144 s. ISBN 80-88778-85-9.

STAUD, T., REIMER, N. 2008. *Zachraňme klima ešte není pozdě*. Praha: Knižní klub, 2008. 285 s. ISBN 978-80-242-2119-9.

Šesť stupňov, ktoré môžu zmeniť svet. 2008. [DVD]. Réžia: Bowman, R., USA, 2008. 96 min.

ŠMAJS, J. 2006. *Ohrozená kultúra.* Banská Bystrica: PRO BB, 2006. 221 s. ISBN 80-89057-12-8.

Veľrybárstvo. [cit. 2010-10-20]. Dostupné na internete: <http://www.greenpeace.org/slovakia/campaigns/ochrana-oceanov/velryby/velrybarstvo>

VITOUSEK, P.M. 1994. *Beyond Global Warming: Ecology and Global Change. Ecology.* [online]. 1994, vol.75, no. 7 [cit. 2010-12-07] Dostupné na internete: http://www.esa.org/history/Awards/papers/Vitousek_PM_MA.pdf

VLČEK, E.-VENCEL, S.-FRIEDRICH, J. 1989. *Dejiny praveku a staroveku I.* Praha: SPN. 1989. 575 s.

WHITMAN, W. 1974. *Tráva a trstie.* Bratislava: Tatran, 1974. 191 s.

WHITMAN, W. 2001. *Ukázkové dni.* Bratislava: Elán – Ivan Čietek-Smrek, 2001. 267 s. ISBN 80-967646-7-5.

Veľký úklid po ropném Černobyli v USA bude trvať roky. 2010. [cit. 2010-10-20]. Dostupné na internete: http://zpravy.idnes.cz/velky-uklid-po-ropnem-cernobyli-v-usa-bude-trvat-roky-pd5-/zahranicni.asp?c=A100720_100437_zahranicni_btw

XENOFANES. 1998. *Antológia z diel filozofov: Predsokratovci a Platón.* Bratislava: IRIS, 1998. 607 s. ISBN 88778-50-6.

PRÍLOHY

Príloha A.

Z knihy EXITUS: Znetvorenie sveta
(opak Stvorenia podľa knihy Genezis)

Nakoniec zničil človek nebesia a zem.

A zem spustla prázdnotou, len smog sa prevažoval nad priepasťou a nad mŕtvymi vodami.

Človek totiž povedal: „Vytvorme priemyselné podniky, rozmanité elektrárne a dopravné prostriedky valiace sa po diaľniciach,

z ktorých budú stúpať oblaky dymu a škodlivých plynov až do nebies.“

I stalo sa. A nebolo svetlo ráno ani večer pre hustotu smogu.

A človek videl, že nie je dobré to, čo urobil, no povedal: „To je cena za úspech a pokrok.“

Ďalej človek povedal: „Umocnite naše výdobytky výbuchmi atómových zbraní v atmosfére.

“ I stalo sa. A rádioaktívny spád sa miesil s dymom a škodlivými plynmi pod klenbou nebeskou.

A nebo nad zemou zjalovelo vydávajúc otrávený dážď.

A človek povedal: „Je to v záujme národnej bezpečnosti.“

TO BOLO ŠIESTY DEŇ PRED KONCOM".

A smog s rádioaktívnymi látkami padal na moria i na súš a otrávil každú rastlinu nesúcu semeno i každý strom plodiaci ovocie.

A človek povedal: „Nie je to veľmi dobré, no vývoj nemožno zastaviť.“

TO BOLO PIATY DEŇ PRED KONCOM.

Usilovnou prácou stvoril človek veľké púšte a zmenil podnebie tak, že mocný vietor dvíhal prach zeme k oblohe, kde sa miešal so smogom, zatemňujúc slnko uprostred dňa a mesiac s hviezdami v noci, takže noc a deň jedno boli.

I videl človek dielo svojich rúk a povedal: „Podmanili sme si prírodu naozaj dôkladne.“

TO BOLO ŠTVRTÝ DEŇ PRED KONCOM.

Tretí deň pred koncom povedal človek: „Zahrabme naše priemyselné odpady pod zem,

vypustíme kaly a špinu do potokov, riek a morí.“

I stalo sa. A vody zeme splaneli tak, že v nich vyhynul všetok život.

Zvyšné tvory morské vylovil človek veľkými sieťami a spracoval v plávajúcich továrňach.

Na obrovské veľryby poľoval radarom a výbušnami, takže nebolo už veľrýb v moriach.

I videl človek, čo urobil, a povedal: „Nebolo to veľmi dobré, no rast nášho národného dôchodku vyžaduje dôsledné využívanie všetkých zdrojov výživy.“

A pod otrávenou oblohou na vykradnutej zemi a umrtných moriach sa prestal množiť všetok dobytok i tvory plazivé, krídlaté a vodné i každá zver podľa jej druhu a život vymieral na celej tvári zeme.

TO BOLO TRETÍ DEŇ PRED KONCOM.

A človek povedal: „Situácia je naozaj veľmi vážna – malo by sa niečo s tým robiť.“

DRUHÝ DEŇ PRED KONCOM zistil človek, že už je neskoro na záchranu tvorstva i seba.

Dusil sa otráveným vzduchom a umieral od hladu, lebo továrne a ostatné veľdiela boli opustené a rozpadávali sa.

A nenašiel sa nik, kto by za nimi smútil na tvári zeme.

POSLEDNÝ DEŇ PRED KONCOM si spustošený svet oddýchol od ľudského diela a preklíňal na ruiny premenené stvorenie.

A NA SAMOM KONCI sa Zem stala obyčajnou planétou, naveky a nezmyselne sa točiacou na ceste prázdny priestorom.

(Just, <http://physedu.science.upjs.sk/degro/exitus.html>)